bizim belde

TOPLUM DÜŞÜN SANAT

NİSAN '86 400 TL. (KDV DAHİL)

DEPOLİTİZASYON DOSYASI

İTTİHAT VE TERAKKİ YARGILANIYOR

ENFLASYONUN SORUMLUSU KİM?

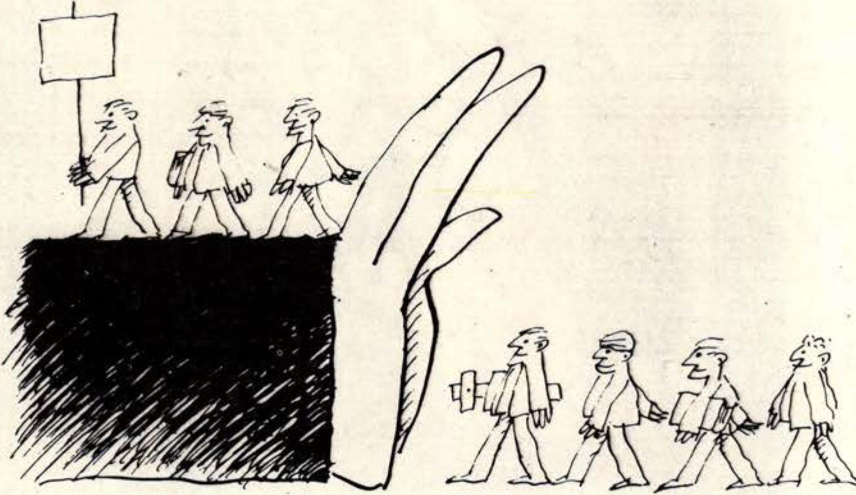
"HİÇ ÖLDÜRMEYECEKSİN" JULES ROMAINS

BİR FOTOĞRAF USTASI: BRESSON

TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM İÇİN

ÖĞRENCİ DERNEKLERİ

SERDAR CAN

YARIN
hanımeli sokak 15/15 sıhhiye ■ p.k.723 kızılay ■ ankara

Kapak Resmi:
WASSILY KANDİNSKY
Mavi Süvari'nin Albümü için bir çalışma

Sahibi ve Yazıişleri Müdürü:
Hüseyin Ekici

Genel Yayın Yönetmeni:
Oya Köymen

Teknik Yönetmen:
H.Metin Tan

Ofset Hazırlık:
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Baskı:
Yeni Doğuş Matbaacılık
Merter-İstanbul

Dağıtım:
Hürriyet Holding A.Ş.

Yönetim Yeri: Divanyolu Işık Sokak Işık Han No: 3/52 Sultanahmet-İstanbul

Yazışma Adresi:
Nuruosmaniye Caddesi No: 5
K.3 Cağaloğlu-İstanbul

Aylık Dergi Nisan '86
400 lira (KDV Dahil)
Yurt dışı 3 DM.
Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat / **Sayı:** 25

Not: Dergimize gönderilen yazı ve şiirler yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez.

İçindekiler

sunu

• Bu sayımızda başlıca üç konuyu ele aldık: **Depolitizasyon, Türkiye yakınçağ tarihi** ve **temel iktisadi sorunlar. Depolitizasyon** konusunu Ömer B.Canatan **Politika İcadoldu Oyun Bozuldu** yazısında güncel fantazilerden yola çıkarak işledi. Sabahattin Kerim, **Politikadan Nasıl "Kurtulunur"?** da insanlık tarihinin başlangıcında politikanın olmadığını, bir çağdan sonra da olmayacağını vurgulayarak günümüz Türkiye'sinde toplumu politikadan arındırma çabalarının anlamını ortaya koyuyor. Halim Bulutoğlu ise **Depolitizasyona "Sol"dan Katkılar'**da 1980 sonrası hızla gelişen "pişmanlık edebiyatı"nı tarihsel ve toplumsal bir çerçevede ele aldı. **Depolitizasyon Üstüne Düşünceler'**de **Mahmut Dikerdem, Sadun Aren, Teoman Evren, İlhan Tekeli, Nusret Fişek, İlhan Selçuk, Teoman Erel** ve **Cevdet Selvi** dergimizin sorularını yanıtladılar.

• Türkiye yakınçağına damgasını vuran İttihat ve Terakki olgusunu, Zafer Toprak **İktisat, Siyaset ve İttihat ve Terakki** başlıklı incelemesinde İttihat ve Terakki'nin özellikle iktisat politikası üstünde durarak ele aldı. Serol Teber Paris Komünü'nde üç Türk yurtseveri, **Reşat, Nuri ve Mehmet Beyler** yazısında 19.yy Avrupa'sındaki önemli siyasi ve iktisadi gelişmelerin ışığında, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin, önde gelen kişilerinin yaşamöyküleri aracılığıyla, bir değerlendirmesini yaptı. Afşar Timuçin ve Binnaz Toprak, **Osmanlı'dan Bu Yana Kültür Bunalımları** ve **Seçkinler Üstüne** adlı yazılarıyla Yakınçağ Bölümü'ne katkıda bulundular.

• Mehmet Doğanay, Türkiye'deki ve dünyadaki çalışan kitlelerin yaşamını doğrudan etkileyen enflasyon ve işsizliğin **Sermaye Birikimi ve Enflasyon'**da kuramsal çerçevesini çizerken; Mario Rumos bu sorunları dünya ekonomisi somutunda ele alıyor.

• Edebiyat ve Sanat sayfalarımızdaOnat Kutlar'ın **Tahliye** denemesi, Mustafa Balel'in **Bir Avuç İstanbul** öyküsü yer alıyor. Yakup Şahan'ın çevirisiyle sunduğumuz Jules Romains'in **Hiç Öldürmeyeceksin** adlı öyküsünde Nazizm'in yükselişi sırasında vurdumduymaz aydın tavrı işlenirken, Oğuz Özügül'ün hazırladığı Brecht'in pasifizmle bir hesaplaşması olan **Carrar Ana'nın Tüfekleri'**nde İspanya'da faşizmin baskı ve terör ortamında, eğer hiçbir şeye karışmazlarsa iki oğluyla birlikte savaştan sağ çıkabileceğine inanan Carrar Ana'daki değişme konu ediliyor.

• Refik Zerengil **Sovyet Sineması'**nın bir değerlendirmesini yaptı; Mehmet Ünal da **Fotoğraf Ustası Bresson'**u yazdı.

• Bu sayımıza Can Yücel, Afşar Timuçin, Kemal Özer, Ahmet Ada, Güven Turan şiirleriyle, Arslan Başer Kafaoğlu, Renan Akman, Uluğ Nutku, Hakan Derman yazılarıyla, Ferruh Doğan ve Tan Oral karikatürleriyle, Gürsel Tuncer desenleriyle katkıda bulundular.

OKURLARIMIZA

Yeni Yazışma Adresimiz:
Oya Köymen*
Nuruosmaniye Cad. Atay Ap. No.5, Kat 3, Cağaloğlu-İstanbul

(*) Bize özel bir mektupla birlikte gönderilen bir yazı, herhalde isim benzerliğinden olacak, **Yeni Düşünce** dergisine gitmiş ve bu derginin "sorumluları" da yazının beğendikleri yerlerini kendi yayın organlarında yayımlamıştır. Bu tür olayları önleyebilme umuduyla, yazışma adresimizin başına isim koyuyoruz.

Abone Koşulları:

Yurt içi Yıllık: 4500 TL.
Yurt dışı Yıllık: 36 DM.
(Posta ücreti dahildir.)
Abone bedeli posta havalesi ile Düşün Dergisi, Nuruosmaniye Cad. Atay Ap. No: 5 Kat: 3 Cağaloğlu-İstanbul adresine gönderilebilir.
Dergimizin 1-19 sayıları ciltli olarak satışa sunulmuştur.
Bedeli: Yurt içi: 7500 TL.
Yurt dışı: 10.000 TL.

Politika İcadoldu Oyun Bozuldu

Ömer B.Canatan

Genç kadın, Haydarpaşa Garı'nda, beşinci yol üzerinde, Ankara'ya gidecek mavi trenin kalkacağı saati bekliyor, bir yandan da sağda solda görevlerini yapmakta olan gar işçilerini gözetliyordu. Birden kararını verdi, hareket memurlarından birini yanına çağırdı. Sesini yumuşatma isteğini geri bastırıp sordu: "Şurda dikilen işçinin yapacağı bir iş yoksa lütfen bir görev verin, boş durmasın; işletme bunlara her yıl milyarlarca lira ödüyor, bunun bir karşılığı olmalı."

Hareket memuru, "başkasının işine burnunuzu sokmayın" diye tersledi, "ben sana gösteririm" karşılığını da duymadı, yürüdü, işine devam etti.

Halbuki genç kadın "başkalarının işine burnunu sokmamış", üç ay önce satışa çıkarılan DDY hisse senetlerinden iki adet satın almış, böylece bir yandan bankadaki memuriyetine devam ederken öbür yandan da DDY işletmesinin sahiplerinden biri olmuştu.

......

Fabrika yönetim kurulu sendikanın ağır baskılarına rağmen ürünlerine zam yapmamakta diretiyordu. İşçiler demir-çelik ürünlerine üç haftadır hiç zam yapılmadığını ileri sürüp grev tehdidinde bulunmuşlardı. Halbuki, bitişikteki konserve fabrikası ve şehirdeki bütün fırınlar işçilerin talebi üzerine fiyatları gün aşırı yükseltiyorlardı. Böyle olması zaten gerekliydi. Geçen yıl çıkarılan bir kanunla bütün şehirde işçilerin mülk edinmeleri zorunlu kılınmış, çıkartılan kâr ortaklığı senetleri kapış kapış satılmıştı. Böylece "sermayenin demokratlaştırılması" gerçekleşmişti. Şimdi fiyatlar işçilerin "kâr hırsı" yüzünden yükseliyordu.

......

Haber bülteni başlamıştı, uzanıp televizyonu kapattı. Son yıllarda sinirleri iyice yıpranmıştı. Klinikte hastalarına da eskisi gibi iyi davranmıyordu. Toplumsal şeraiti iflah olmaz ölçüde bozulmuş buluyordu. (Tıpkı 1847 yılında, insanlara işkence etmekle, kafalarını uçurmakla, onları hapse tıkıp falakaya yatırmakla, açlık, sefalet ve ahlaki çöküntüyle kendini belli eden, Prusya Kiliseler Konseyi tarafından devlet bürokratlarının, yargıçların ve din adamlarının bilgisine sunulan şerait gibi.) "Tanrım" dedi içinden, "eğer müslümanlığın ilkelerini yaşatmakla yükümlü olanlar görevlerini yerine getirseler, çok geçmez her şey düzelir ve şu komünistler de suspus olurlardı."

......

"1986'da da istikrarı sağlamak için çalışmaya devam edeceğiz... İstikrarı sağlamaktan kastettiğim, toplumu depolitize etmeyi sürdürmek. 1986 yılında da toplumu depolitize etmeye devam edeceğiz. Bunu sağlamak Türkiye açısından çok yararlı olacaktır. İşçi sendikalarının, derneklerin depolitize edilmesi bize göre toplum açısından çok önemli."(*)

"Türkiye'de 1980 öncesi bozulan ekonomik dengeyi yeniden kurabilmek, 1980 yılında başlatılmış olan oldukça acı bir reçetenin daha bir süre uygulanmasını gerektiriyor."(**)

......

Çoktandır tasarladığı şeyi artık gerçekleştirebileceğinden emin olarak dilekçesini hazırlamış, kuracağı "emeği teselli" derneğinin tasdikli tüzük taslağından beş adedini de ekleyip postalamıştı. Cevabi yazıda, "...ekonomik istikrar programı muvacehesinde talebiniz incelendi. Kişi başına milli gelirimiz 1000 dolar civarında seyrettiği için "emeği teselli" cemiyeti kurmanız mümkün değildir. Milli gelirimiz kişi başına 15000 dolara yükselmesi halinde yeniden başvurmanız bilgilerinize..." deniyordu.

***

İnsanları "depolitize" etmek demek, onları politikanın dışında tutmaktır. Bunun iktisadi amaçlar bakımından gerekli olduğunu savunmak son derece bilimsel bir yaklaşıma tekabül eder. Çünkü ekonomiden bağımsız bir politika, politikadan bağımsız bir ekonomi hiç bir zaman olmamıştır. Bu bağıntının insan bilincinde kopacak gibi olduğu durum, insanın bizzat kendi pratik toplumsal faaliyeti tarafından her defasında onarılır ve aşılır.

İnsan, bir ve aynı tanımın değişik

(*) *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1985, Devlet Bakanı M.Yılmaz

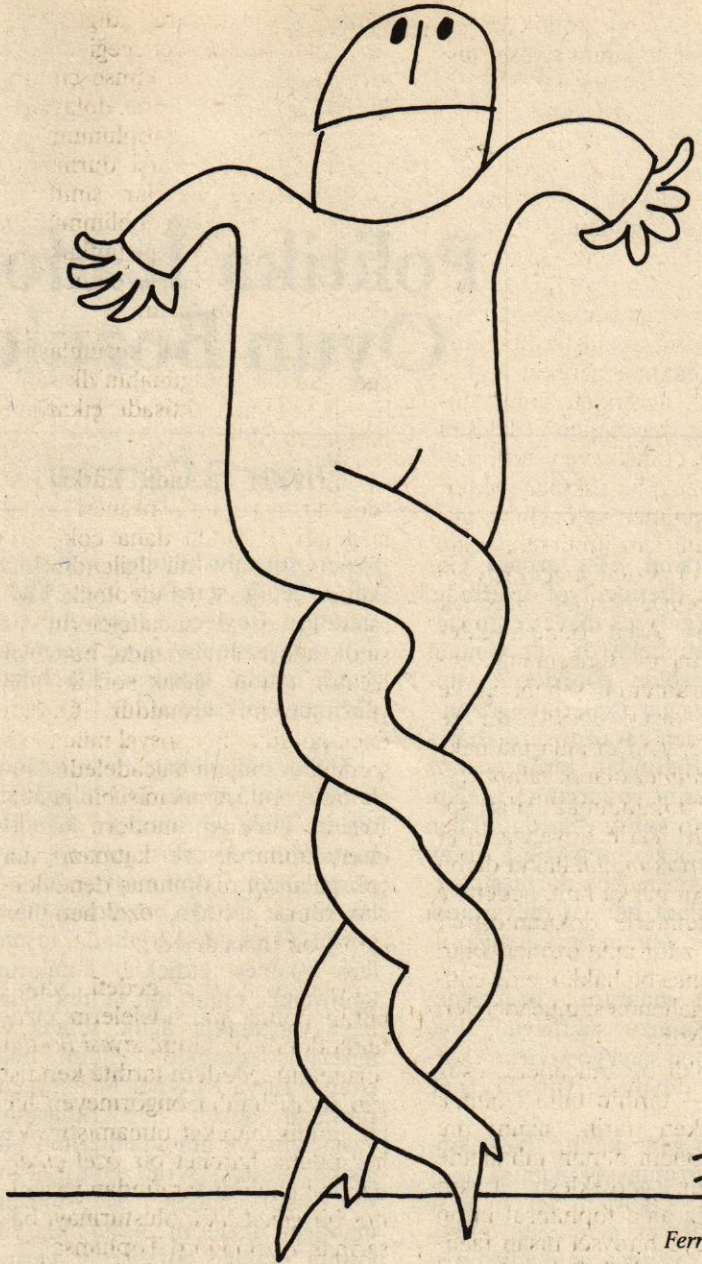
(**) *Tercüman*, 29 Aralık 1985. Aynı siyasi insan kaynağı.

biçimlerde formüle edilmesiyle, canlılar evreni içinde belirleniyor. İnsan toplumsal bir varlıktır; iktisadi bir varlıktır; politik bir varlıktır; düşünen bir varlıktır; tasarlayan bir varlıktır; vb. gibi. Bu davranış biçimlerinin bütünlüğü insana varır; insan bu bütünlüğün *nesnel bölünmezliği* olarak insandır.

İktisadi faaliyetin dışına koyamadığınız insanı politik faaliyetin dışında bir yere koymanız da mümkün değildir. Demek ki "depolitizasyon" *son tahlilde* mümkün olmayanı pratikte gerçekleştirme çabasıdır. Bunda her hangi bir *çelişki* aramamak gerekir, çünkü çağımızı biçimlendiren bütün süreçler, politik, iktisadi, kültürel, ahlaki, estetik, insan yaşamının bütün alanları, insana bakış ve onu kavrama açıları ve bütün zihinsel faaliyet böyle bir *çelişki* etrafında gerçekleşiyor. Çok özelde —ve bizde— "Halkı depolitize edeceğiz" diye yansıyan *şey*, evrensel planda "Kapitalizmi ebedi kılacağız", yahut "Sosyalizmi yeryüzünden ebediyyen sileceğiz" diyerek gerçekleşmektedir. Çağımız, bir sınıfın tarihsel boyutta mümkün olamayacak olanı gerçekleştirmeye, bir başka sınıfın da mümkün ve zorunlu olanı gerçekleştirmeye çalıştığı, *baştan başa politik bir çağdır.*

Bunlar büyük(!) sözler. Ama genel ve doğru olan budur. Türkiye'de ne olup bitiyorsa buna uygun gerçekleşiyor. Lakin ayrıntıda büyük çeşitlilik var. Bu kesinkes olumsuz bir *zenginlik*, bazan genel olana, bilimsel olana ters bir zenginlik. Toplumu depolitize durumda tutmaya yönelik siyasal programı ve buna kaynaklık eden iktisadi temeli ve bu noktaya ilişkin öngörüleri, bu özel zenginliğe bağlayıp görmek gerekir. Depolitizasyonu amaçlayanların nesnel ve tarihsel olarak mümkün olmayanı, güncel pratik boyutta nasıl olup da gerçekleştirebildikleri Türkiye'nin özgül şartlarından çıkılarak kavranabilir.

"Depolitizasyon" kavramı kendi içinde doğal olarak politik insanı ve politik toplumu varsayar. Politikleşmiş insanların ve/veya politik toplum kesimlerinin politikadan soyutlanmalarını öngörür. Politika,

Ferruh Doğan

gerek *insanlaşmış* birey için, gerek birey grupları ve sosyal kesim ve katmanlar için bir *toplumsal varoluş tarzı* olduğuna göre, depolitizasyon kavramı *zorunlu olarak* SİYASAL ZORU da içerir. Depolitize etmek —daha doğrusu depolitize tutmak— çabası kaçınılmaz olarak kendi karşıtı olan politizasyonu yaratır ve güçlendirir. Bu nedenden ötürü depolitizasyon çabası *zoru* hem sürekli ve hem de sürekli artan ölçüde içerir. Kendini sürekli kılmaksızın politizasyonu önleyecek, politizasyonu önlemeksizin kendini sürekli kılabilecek bir depolitizasyon düşünülemez.

Toplumla böyle bir ilişki kurmayı ve toplumu böyle bir ilişki içinde tutmayı amaçlayan sınıf, zümre veya oligarşi *apolitik* insan yaratmanın imkânlarını genişletse bile, kendisi salt "politika yasağı" ile bu sonuca ulaşamaz; depolitizasyonun karşılığında apolitikleşme gerçekleşmez. Politika dışında bir toplum yaratma iddiası, bizzat kendisiyle çelişen bir iddiadır; depolitizasyonu amaçlayan *zor* ve kullanımı, aynı zamanda yoğun bir politizasyon teşkil eder.

Politik faaliyetten yasaklanmış

bir toplumda, gerek politik ve gerek toplumsal yaşamın siyaset dışı alanlarında bir dizi karmaşık gelişme ortaya çıkar. Bir yönü ile aynı zamanda politizasyon demek olan bu gelişmeler, bir başka yönüyle ve yine aynı zamanda, insan unsuru için dramatik, toplumun sosyal ve siyasal kurtuluşu açısından "fire" sayılan öğeleri de yoğun olarak içerir. Bu noktayı açmak bakımından politika-insan ilişkisine biraz daha yakın bakmak gerekir.

Konumuz açısından ünlü, "İnsan politik hayvandır" deyişini doğru kabul etmekte ve yeterli saymakta herhangi bir sakınca yoktur. Bu tanımı yeniden ve özellikle günümüz insanı için üretirsek, *insan politik bir varlık olduğu için hayvan değildir* belirlemesine ulaşmak mümkündür. Ama, hemen eklemek gerekir; politikleşmemiş insan, bu durumunun sebebi *ne* ve *kim* olursa olsun, İNSAN'dır ve politikleşme, yani insanlaşma hakkına *dokunulmaz* olarak sahiptir.

Elbette "dokunulmaz" sıfatı sözün gelişidir! Tarih boyunca insanın en çok *dokunulan* hakkı da bu olmuştur. Bu hakka kim, neden ve hangi yöntemlerle dokunmuştur? Bu uzun sözdür ama özetlenebilir: Tarih boyunca bu hakkın elde edilmesi ile engellenmesi mücadeleleri sürüp gitmiştir.

Bu nitelikli bir mücadele —söz yerindeyse— tarihin bilinci olmak önemindeyken tarih, uzun mu uzun bir dönem bunun bilincinde olunmaksızın gerçekleşir. Lakin her bilinçsiz ama toplumsal insan faaliyeti, veya bireysel insan faaliyetinin gözle görünür toplumsal sonuçları bu bilincin yakalanmasına, kontrol altına alınıp insanlaşma sürecinin hizmetinde kullanılmasına yakınlaştıran *eğitici* faktörleri de içerir. Diyelim iki yanından hayvan yanı bu *nesnel eğitim* süreci içinde törpülenip gerilerken, insan yanı giderek öne çıkar ve insan belli bir tarih evresinde kendi toplumsal varlığının bilincine ulaşır. İşte bu, bugünkü modern anlamda politik bilince ve kimliğe ulaşılmasıdır.

Eğer iktisadi çıkarlar bölünmüş olmasaydı, yahut iktisadi faaliyet, dileyen herkese, dilediği kadar, hatta hiç bir işe yaramadığını bizzat sahibinin farkedeceği kadar servet sunabilseydi, kimse çıkıpta insanın politikleşmesine, dolayısıyla insanlaşmasına ve toplumunu da insanlaştırmasına karşı durmazdı. Oysa iktisadi çıkarlar sınıfların sahneye çıkmasıyla bölünmüştür (ya da bölündüğü için sınıflar sahneye çıkmıştır). Böyle olunca da, POLİTİKA doğmuştur.

Politika ve siyasal kurumlaşma eğer günahsa, bu günahın ilk sahibi, ilk egemen iktisadi çıkardan başkası değildir.

Günümüz insanını, Türkiye'de "depolitizasyonun" nesnesi olan insanları, sorunun daha çok modern tarihteki yönü ilgilendiriyor. Politika, iktisadi ve ideolojik kapsamdaki sosyal mücadelelerin dışında ve aynı zamanda bunların hasılası olarak ancak son iki yüz yıllık tarihin ürünüdür. Ondan önce politika "her sosyal mücadele son tahlilde siyasi mücadeledir" biçiminde, belirlenmemiş bir genelliktedir. Halbuki, modern toplumun sınıflarına ve katmanlarına çok pahalıya mal olmuş deneylerden sonra politika, *özel* hedefler içeren bir mücadeledir.

Politikanın *özel* hedefi, yahut bütün politik mücadelelerin etrafında döndüğü sorun, *siyasi iktidar* sorunudur. Modern tarihte kendisi için siyasi iktidar öngörmeyen hiç bir politik hareket olmamıştır. Ve her politik hareket bir *özel çıkardan*, bu çıkarlar tarafından yaratılmış bir *genel çıkar* oluşturmayı başarmak zorundadır! Toplumsal/tarihsel durumu zaten bu olan işçilerden farklı olarak sermaye sahibi olanların kendi özel çıkarlarını genel çıkarlarmış gibi sunmaları bir takım aldatıcı görüntüleri gerekli kılar. Politika ise, depolitizasyoncuların da belirttikleri üzere "24 Ocak iktisadi politikalarının devamına" bağlı olarak somuttur. Bu iktisadi uygulamayı *genel çıkar* gibi sunmak pireyi, "bu devedir" diye sunmaktan farklı değildir. Öyleyse, bugünün egemen politik çıkarlarını, genel politik çıkarlar olarak sunmaya da imkân yoktur. Ama mutlaka böyle olacak, böyle kavranmasının mümkün olmadığı yerde *böyle kabul edilmesi* lazım gelecekse, politikayı kendinden başkalarına yasaklamak, politik tekelini kurmak ve kendi *zümresel* iktisadi çıkarını "dokunulmaz" ilan etmekten başka yol yoktur. Nasıl geçmişte bir aklıevvel insanların *ağırlık fikrinden* kurtulamadıkları için suda boğulduklarını keşfetmiş ama, kendisi de ömür boyu ağırlık fikrinden bir türlü kurtulamadığı için sonunda boğulup gitmişti, bütün müsibetlerin, *toplumun kendisini politika hastalığından kurtaramadığı* için oluştuğunu keşfedip toplumu bu hastalıktan kurtarmaya soyunanlar da sonunda *politika gerçeği* ile politikadan kurtarılacaklardır! Ama tabii ondan da önce, depolitize edilmiş toplumun kaçınılmaz olandan daha çok "fire" vermemiş olması koşuluyla.

Ne yazık ki, politik faaliyetten men edilmiş bireyin/toplumun politikadan büsbütün uzaklaştırılması için de şartlar kolaylaşmış olacak, yasak ve cebir dışı toplumsal mekanizmalar giderek etkin olmaya başlayacaklardır. Politik özgürlükler varken, pek çoğu zaten var olan ama tahripkâr olamayıp giderek zayıflayan ve hatta toplumsal yaşamın birer parçası olan öğeler, politik faaliyetten yoksun kalmakla zayıf düşmüş bulunan bireyin/toplumun önüne bu kez siyasal yabancılaşmanın sebepleri olarak gelecekler. Mesela mülkiyet ideolojisi, mesela din, spor, şans oyunları, müzik, sinema vb. gibi ve bunlardan üretilmiş yığınla biçim...

Bu illüzyonlardan, sözgelimi mülkiyet ideolojisinin, eğer rasyonel kapitalist temeli bulunsaydı, tıpkı Batı'da olduğu gibi, hisse senetlerinin yaygınlaştırılması, sermayenin demokratlaştırılması(!) işçilerin mülkiyete geçişi vb. gibi daha "bilimsel" yöntemlerle beslenecek, apolitik insana bu yollardan varılmak istenecekti. Bu yoldan, sınıf, zümre, hatta aile kapitalizminin "halk kapitalizmi" gibi sunulması mümkün olabilir, inanan inanır, inanmayan da futbol seyreder, yahut birasını içerdi. Türkiye'de bunun birikimi ve temeli ve dahi alışkanlığı olmadığı için mülkiyet ideolojisi çok daha başka usüllerle

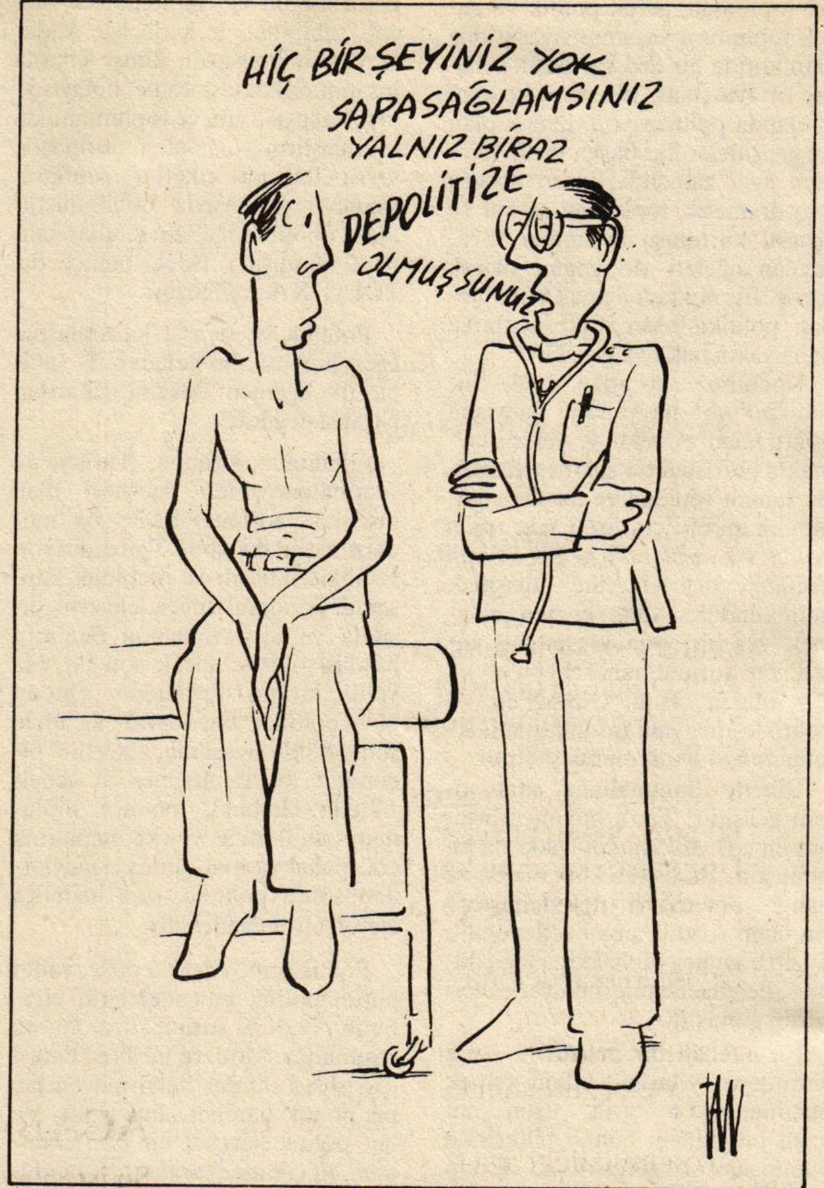
beslenmekte, sonuçta kumar, şans, rüşvet, kaçakçılık, irtikap ve benzeri yollardan "köşeyi dönme" bilincine dönüştürülmektedir. Bu bilincin üzerinde, asıl başkaları ve hem de politik marifetleriyle "köşeyi dönmekte", böylece depolitizasyonun "yan meyveleri" devşirilmektedir.

Ama burada, bu hengamede yıkılan ahlakın ve dünyevi umutların yeniden kurulması sağlanmalıdır ki, çark dünyevi politikaya olan ihtiyacı tahrik edecek yönde dönmesin. Din burada ve bunun için vardır; dinin politikaya alet edilmesini yasaklayıp laikleşmiş olanların, hatta kendilerine laisizmin bekçiliği tevdi edilmiş olanların bile bu kez kendilerinin politikayı dine alet etmekte başı çekmeleri, ikiyüzlülükten değil, bundandır. İnsanın politikaya yabancılaştırılmasının gayri ahlaki biçimleri, insanın kendine yabancılaşmasının kutsal biçimiyle takviye edilmelidir ki, insan kendi özünü somutta kurma ihtiyacını hissetmeksizin, onu hayalde gerçekleştirebilsin. Kendini dünyevi kaygılardan ne kadar çok insan kurtarmışsa, dünyevi hakim çıkar o kadar çok güven altında olacak, kendi günahlarının "dış güçler" edebiyatıyla örtemediği bölümüne ilahi gerekçeler bulması o kadar kolay olacaktır.

Depolitizasyonun doğrudan ve dolaylı, bireysel ve toplumsal sonuçlarına karşı tek tedbir, politiktir. Yeterince politize bir toplumu depolitize etmenin mümkün olmayacağı, açıklamaya ihtiyaç göstermeyecek kadar postüla'dır. O halde "depolitizasyondan" söz ediliyorsa —ki ediliyor— ve apolitikleşme yaygınlaşıyorsa —yaygınlaşıyor— bu, söylendiği gibi, toplumun zamanında "fazlasıyla politize olmuş" bulunmasından değil, tersine hiç bir zaman yeterince politize olmamış olmasındandır. Böyle olmasının genel ve özel, toplumsal ve tarihsel, açıklanmış ve açıklanmaya muhtaç bir çok sebebi vardır. Fakat açıktır ki, politikadan özerk toplum olgusu, politikanın boynuzları üstündeki bir dünyada söz konusu olmayacaktır.

Politik duyarlılık en gelişkin insani duyarlılıktır. Politik duyarlığın yitirilmesi, toplumsal olana ve geleceğe ilişkin duyarlıkların da giderek yitirilmesinin başlangıcını oluşturur. Politikadan esirgenmiş ilginin başka alanlarda, mesela tababet yahut hattatlık veyahut roman, şiir, resim, müzik, bilemediniz doğa, çocuk, çiçek sevgisi olarak yoğunlaştırılması gerilemeyi önlemeye yetmez. Politikasızlık gerçek anlamda bir çöküş demektir.

Ancak sonuçta kesin belirleyici olan depolitizasyoncuların öznel örgütlenmesi değil, nesnel yaşam süreci içindeki insanın nesnel politik örgütlenmesidir. Gerçi, böyle nesnel politik örgütlenmenin konusu olan insanların öznel iradesini örgütlemenin ve bunu depolitizasyona karşı politik bir tedbir kılmanın zorluğu vardır; ama toplumsal doğamızın bizi her gün biraz daha politikleştiren yasalarına karşı depolitizasyoncuların işi daha da zordur ve bu nedenden dolayı da işleri her zaman *zor*'dur. □

Tan Oral

***Cumhuriyet*, 21 Şubat 1986**

CAN YÜCEL

AMENTÜ

Cahit Külebi'ye

Oturmuşum yay burcunun
İki çeşme meydanına
Ağlıyorum aya doğru
Gülüverin oklarıyla

Ay ki ayıp
Utanmıyor dolunundan
Açıkta kalmış bak kıçı
Töbe diyim gökyüzünün

Yatıyorum şimden geri
İki gözüm ben pusuya
Dönene dek kahpe karı
Ay dördünde bir ayçaya

Diyim ki ben de ona
Ayı gördüm allah
Amentü billah
Ve öyle bi gülüyüm ki

Şu önümüzdeki aya
Başım girmeden belâya
Ağlamaya güle güle
Geçerim öbür dünyaya

BİR ARKADAŞ NİÇİN?

Aşağıda yatıyorum
Sokağa bakan pencerenin orda
Bir ses birden olmaz bir olay oluyor
Kulağımın dibinde
Bir bahar dalı bir cama vuruyor
Tezer

ACABA

Su istemeye geldi çocuklar
Kumsalda çimerken farımışlar
Mayolarıyla geldiler,
En arkada sarışın, şipşirin
Olsun olsun dört yaşında bir oğlan,
Güler su veriyor onlara...

Düşünüyorum da
Evlâtlara daha ne verebiliriz şu anda
Musluktan taşan su seslerine karışan
O cıvıl cıvıl seslerini
can kulağıyla
dinlemekten başka?

TAHLİYE

Onat Kutlar

Adı Yunus'tu ve yoksuldu. Otuz dokuz gündür çile çektiği taş odada, kırkıncı gün öğleye doğru canı esridi ve garip bir düş gördü. Baba, ermiş ya da tanrı kılığında bir ihtiyar, kızgın gözlerle ona baktı ve ufkun ta ötesine savurdu elindeki asa'yı. Sonra eliyle bilinmez bir yeri gösterdi, "Oraya git!" diye bağırdı. O ise gençti. Bir ağaç, bir köpek, bir yol eri ya da bir mecnun. Dümdüz, sınırsız ve çorak bir toprağa köklerini salmış, suyu arayan yapayalnız bir dağdağan ağacı. Nerden çıktığı belli olmayan bir rüzgar esti, asa'nın uçup gittiği yöne doğru. Söktü inatçı köklerini ağacın ve dağdağan; yaz sonlarının kuru devedikeni toplarından biri gibi savrularak uzun bir yolculuğa çıktı. Ya da bir köpek. Gözleri bir tohum gibi esmerdi ve en küçüğüydü yedi uyurların. Bir mağaraya dalar gibi daldı yola, kırık bir kemik parçası gibi uçan asa'nın peşinden. Yol eri inançlıydı ve başkaldırıyordu yeryüzüne. Sessizce demirden çarıklar geçirdi ayağına, gözlerini yola dikti. Vakit henüz sabahtı ve mecnun, geceye ulaşmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Aşkın yolu birdir.

Yunus, "Uzun ince bir yolda" kırk gün ya da kırk yıl yürüdü. Yolla ilgisi görece olan zaman, göz açıp kapayıncaya kadar geçip gitti. Bir gün bir yol bitti ve Yunus, asa'nın düştüğü yerde, zamanı ikiye bölen büyük bir aynayla karşılaştı.

Mutlaka bir aynaydı bu, çünkü ağaç, orada kurak toprağa kök salmaya çalışan yalnız bir dağdağan gördü. Köpek, ölümün habercisi ve bekçisi bir köpekle karşılaştı. Yol eri, uzayıp giden yolun, geldiği yoldan başka bir şey olmadığını. Mecnun, gecenin sevgili saçları yerine kendi yüzünü gördü. Bir acı ve şaşkınlıkla uzun süre durdu yolcular ölümün kıyısında. Bütün bir yaşamı yansıtan ölüm, onlara uzun ve yorucu bir yoldan başka hiçbir şey göstermiyordu. Bir de kendi yüzlerini. Yapayalnızdılar.

Yunus, ter içinde uyandı bu ürkütücü düşten. Çile odasının yüksek ve küçük penceresinden vuran güneş, duvardaki güherçile tabakasını aydınlatıyordu. Toprak zemin loştu ve toprak testide su kalmamıştı. Bir an, "zararı yok" diye düşündü, "nasıl olsa sonuna vardım. Yarın akacak nasıl olsa geleceğin çeşmeleri..." Ama gördüğü düş, umutlarının kaynağını bir bıçakla kesti. Karanlıkta bir ayna gibi parladı düşsel bıçak. Bir an düşünceli bir yüz, boş bir toprak testi ve gölgeli duvarları göstererek. Günlerdir bir çelik parçası gibi su verdiği inanç, kırılıyor, parçalanıyordu. Gördüğü şeyin yalnızca bir düş olduğunu düşünerek avunmaya çalıştı. Ama bir gerçeğin düşte görülmüş olması neyi değiştirirdi? Baba ve oğul, ermiş ve şeytan, tanrı ve yokedici melek birbirine karışıyordu. Rûm'un yıkılmış kiliseleri gibi. İznik ve İskenderiye.

Peki ne yapmalı? Zaman, kendi hızıyla yarışıyordu. Bir karar vermeliydi. Baştan başlamak? "Neye yarar?" diye düşündü. "Daha doğru bir yol bilmiyorum ve nasıl olsa her yol ölüme ulaşacak." Belki de geriye dönülebilirdi ama bu bir "boşunalığı" ikiye katlamak, iki kez yaşamak değil mi? Sonunda düşünmeye ve karar vermemeye karar verdi.

O ikindi uyanıklığının dere yatağından hangi suların geçtiğini kimse bilmiyor. Uzun değilse bile derin düşünce saatleri. Güneş henüz batmadan Yunus, onun son ışıklarıyla yaktı çile yıllarının anılarını. Günün dolmasını beklemedi. Kapıyı açtı, eşikte durarak yüzünü akşamüstü serinliğiyle yıkadı. Yeni ve dikişsiz bir gömlek geçirdi eğnine, kefene benzeyen ama gerçekte bir kundak olan. Bir yol aramaksızın baktı yeryüzüne.

Hem sakin, hem canlıydı her şey. Hem yoksul hem zengin. Yaşlı adamlar güneşte ısınmış duvarların önünde oturuyorlardı ve çocuklar topaçlar gibi fırdönüyorlardı ortalıkta. Berberler gevezelik ediyorlardı, saraçlar ise suskun, çalışıyorlardı. Kadınlar saçlarını tarıyorlardı ince dişli kemik ve oymalı taraklarla ve çocuklarının bir ayna olmayan sırsız yüzlerine bakarak. Ölen bir yaşlının beyaz saçları sınırı geçilen kışın karları gibi uzaklaşıyordu sessizce. Çünkü artık bahardı. Şu nisan günleri gibi. Ezilen otların kokusu öylesine güçlüydü ki, postallar görünmez oluyordu kokudan.

Yaşlı sultan gene oturuyordu tahtında, ama bahar bastırıyordu tüm çürüyen şeylerin kokusunu. Gökyüzünün okyanusuna korkusuzca açılan bir kırlangıcı uzun süre gözleriyle izledi.

Sonra birden, tekke'nin taş duvarına dayalı o büyük ve tuhaf gereçleri gördü. Bir yaba, bir tırmık, bir kürek, bir büyük dibek. Tahta ve kocaman dişli gereçlerden birini aldı, bir an ona dayandı ve "Miskin Yunus!" diye seslendi kendi kendine, "tarikatın kıyısında bir tarla bulunduğunu nicedir unutmuştun..."

"Bana rahmet yerden yağar" diyen yoksulun öyküsü böyle başladı.□

Birinci Sol Dalga -4-

Solda İlk Parçalanmalar-2

Arslan Başer Kafaoğlu

-1-

Bu yazı dizisinde konumuz 1917 Sovyet Devrimi değil. Ama bu konulara "Birinci Sol Dalga" içinde, sol hareketin genel akışı içinde değinilecektir. Çünkü, 1917-1924 dönemindeki dalgalanmaların eksenini Ruslar ve Bolşevikler oluşturmuşlardır.(*) 1914 savaşının patlamasından bir ay geçmişti ki, Bolşevikler Bern'de toplandılar ve burada savaşan yığınlara yönelik "sosyal devrim propagandası"na ağırlık veren Lenin'in tezini kabul ettiler. Bu tez Lenin'in kaleminden "emperyalist savaşın bir iç savaşa dönüştürülmesi" şeklinde sloganlaştırıldı. Ve partinin merkez komitesi kararı olarak bir "manifesto" şekline getirildi. Savaş konusunda çareler ve düşünceler üreten diğer solcularla da dirsek dokunmasına geçildi.

1915'te Clara Zetkin, Mart ayında İsviçre'nin başkenti Bern'de bir "Sosyalist Kadınlar Kongresi" toplantısı hazırladı. Nisan'da da Sosyalist Gençlik Konferansı toplandı(**). Bolşevikler bu iki konferansa da katıldılar (onları her iki konferansta İnessa Armand temsil etti). Ama "emperyalist savaşın iç savaşa dönüştürülmesi" konusunda bir destek sağlayamadılar.(1) Ama daha önemli toplantı Zimmerwald Konferansı'ydı. Bu konferans İsviçre'nin aynı adı taşıyan kentinde 1915 Eylül ayında, savaşa karşı çıkmış sosyalistleri temsilen toplanmıştı. Konferansta çeşitli görüşlerde bulunan Lenin ve Zinoviev (Bolşevik), Martov ve Axelrod (Menşevik), Trotsky ve Sosyal Devrimci partinin lideri Chernov, Ruslar'ı temsil ediyordu. Bulgaristan'dan Kolarov(2), Romanya'yı temsilen Rakovsky(3) vardı. Almanlar'ı, savaş konularında parti disiplini gereği red oyu vermese de çekimser oy vermiş sol sosyal demokratlar temsil ediyordu. Ayrıca önemli isimlere rastlanmayan (Polonya'yı temsil eden Radek(4) dışında) Fransız, İtalyan, İsveçli, İsviçreli, Hollandalı, İskandinav, Letonyalı ve Polonyalı delegeler vardı.(5) Otuz delegeden sadece 6-7'si Lenin'in "iç savaş" önerisini kabullenmişlerdir. Delege çoğunluğu bu tez (öneri) ile sağcı öneri arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışmış ve Trotsky'nin kaleme aldığı manifestoda bu uzlaşmaya varılmıştır. Oybirliği ile sağlanan ve savaşın lanetlendiği bu bildiriye Lenin ve arkadaşları —Zinoviev, Radek, bir İsveç, bir Norveç ve bir Letonyalı— bir protesto bildirisiyle karşı çıktılar ve metindeki çelişkileri belirttiler. İşte bu bildiriye katılanlara "Zimmerwald Solu" dendi ve bu terim ün kazandı sonraları.

Zimmerwald Konferansı'nda seçilen yürütme komitesi ve sekreteryanın çalışmalarıyla 1916 Nisan ayında Kienthal Konferansı toplandı. İki toplantı arasında Almanya solunda —ki herkesin gözü bu ülkedeydi— önemli gelişmeler olmuştu. Savaşın sıkıntıları arttıkça Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nde sol kanat büyük güç kazanmıştı (bunlar bir süre sonra partiden ayrılıp Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi'ni kuracaklardır). Ayrıca Almanya'da görüşleri Lenin'inkine yakın ve Spartakusbund adlı bir grup (Rosa Luxembourg'un liderliğinde) büyük güç kazanmıştı. Ama gine de Lenin'in "iç savaş" konusuna dayanan tezi azınlıkta kaldı. Doğrusu aranırsa bir çok Bolşevik bile (Rusya'da ve Avrupa'da) Bolşevikler'in resmi tezine öyle kalpten inanmış değillerdi.(6)

Bu gelişmelerden çıkacak sonuç, Bolşevik tezlerinin çekilen sıkıntılara karşın Sosyalist Parti yöneticileri arasında pek destek sağlayamayışıydı. Buradan, yani 1916 Nisan'ından 1917 Şubat'ında Rusya'daki ilk ayaklanmaya kadar, Zimmerwald ve Kienthal konferansları gibi geniş kapsamlı bir konferans daha toplanmadı. Zaten Lenin de artık bu bölük pörçük çalışmaları bir yana bırakmış ve geleceğinden güvenli olduğu sol devrimin fikirsel hazırlıklarına girmişti.

(*) Ancak Ekim Devrimi üzerinde çok yazı yazıldığından, biz daha çok diğer ülkeler ve özellikle Alman Devrimi -daha doğrusu devrim girişimi- üzerinde duracağız.

(**) Toplayan Sosyalist Gençlik Enternasyonali Sekreteri Mützenberg idi.

Bu teorik hazırlıkların en önemlisi kuşkusuz *Emperyalizm-Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* kitabıdır. Bu kitabında Lenin, kapitalizmin en yüksek aşaması olan emperyalist aşamaya geçtiğini ve Avrupa'da süper güçlerin sömürge paylaşma savaşına girdiğini belirterek, bu durumda tarafların hiçbirinin işçiler tarafından desteklenmeye layık olmadıklarını yazıyordu. Bu durumda sosyalist döneme geçiş için nesnel koşullar oluşmuştur ve işçilerin görevi bu geçişi hızlandırmaktır. Bu yapıtın tamamlanmasından biraz sonra Çarlık rejimini Rusya'da sona erdiren Şubat Devrimi koptu.

Karl Liebknecht Berlin'de savaş karşıtı bir gösteride konuşuyor.

Nasıl Ekim Devrimi denen Komünist Devrim, Ekim değil batılı ve şimdi bütün dünyada kullanılan takvime göre Kasım'da olmuşsa, Şubat Devrimi denen ayaklanmanın tarihi de aslında Mart ayının 11.günüdür. Ama bu tarih o zaman Rusya'da kullanılan takvimde 26 Şubat 1917 gününe rastlar. Buradan sonra olanları ilerde izleyeceğiz. Şimdi o zamanlar bütün solcuların kutsal ülkesi sayılan Almanya'da savaş içinde olup bitenlere de bir bakalım ve olayları 1917 Şubat-Mart ayına getirelim.

—2—

Biz Almanya'da barışçı (Wilhelm Liebknecht) oğlu barışcı Karl Liebknecht'i 8 Nisan 1916'da hapishaneye konarken bırakmıştık, savaş içindeki Almanya'yı anlatırken. Liebknecht'in yararsız gibi görünen barışçıl çıkışları kısa zamanda Almanya'da yavaş da olsa etkisini göstermeye başladı. Liebknecht'in tutuklanıp cezaevine konuşundan 80 gün sonra bu etkileme ilk tepkiyi doğurdu. 28 Haziran 1916'da, Berlin'de 55.000 endüstri işçisi bu eylemi protesto için makinelerin başından bir süre ayrıldılar. Alman Devrimi diyebileceğimiz ayaklanmalar üzerinde geniş ve ayrıntılı bir kitap yazan Amerika'nın Stanford Üniversitesi öğretim üyelerinden Charles B. Burdick ve Rolp H. Lutz "karışıklık kısa sürdü, ama Almanya'nın siyasal tarihinde yeni bir dönem açtı. Bundan sonra Almanya'nın silah bırakışmasına kadar Liebknecht taraftarları, kendi politik organizasyonları olan Spartaküs Birliği'ni kullanarak imparatorluğu zayıflatmak için ellerinden geleni yaptılar" diye yazarlar[7]. Gerçekten bugünden sonra cephedeki solcu militanlar cepheyi bozmaya ve devrimin yolunu açmaya, "ulusal amaç"dan daha çok önem verir oldular.

Ancak Spartaküs hareketi dışında Almanya'nın ünlü Sosyal Demokrat Partisi, ılımlı (ya da şöven) tutumunu sürdürdü. Bu parti adına Zimmerwald Konferansı'na katılan delegasyonun başkanı Ledebour, konferansa egemen oldu ve Lenin'in tezlerini başarıyla geri çevirtti. Ledebour, Liebknecht ve Rosa Luxembourg'un Almanya'da hiç taraftarı olmadığını her fırsatta söylüyordu. Zimmerwald Solu denen Lenin başkanlığındaki azınlık buna karşı Alman solunun tek temsilcisi olarak Liebknecht'i tanıyordu.

Ancak Alman solu büyük kısmıyla kararsızdı. 1916 yılı Nisan ayında Kienthal Konferansı'na katılan Spartaküs Birliği temsilcilerine karşı Alman delegasyonu gine, çoğunlukla "emperyalist savaşı iç savaşa çevirmeyi" öneren Lenin'in tezlerinin geri çevrilmesinde başrolü oynadı.

Ancak burada bütün solun gözlerinin içine baktığı Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin bu değeri nereden kazandığını bir daha belirtelim. Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin üye kayıtları arasında Marx'tan hemen sonra sosyalizmin ikinci ismi olan Engels'in adı vardı.Engels bu partinin bir üyesi olarak yaşamını bitirmişti. Marx'ın yakın arkadaşı sayılan Bebel ve gine Marx'ın sevip saydığı baba Liebknecht de yaşamlarını bu partinin üyesi olarak geçirmişlerdi. Son olarak Marx ve Engels'in fikir kalıtını (mirasını) en iyi temsil ettiğine inanılan, ağzından çıkan her söze ve kaleminden çıkan her tümceye değer verilen Karl Kautsky, bu partinin teorisyeniydi. Bu partiye güvenip inanmamak, ona saygı duymamak elbette hiçbir sosyalistin haddine düşmezdi. Ancak bu partiyi ve savaşım gücünü günden güne yitirişini içerde Rosa Luxembourg dışarıda Jaurés endişeyle gözlemlemişti. Alman sosyal demokratları dünya koşullarını değerlendirmede ne kadar cüce kalsalar da, savaş ne cephelerde ve ne de cephe gerisinde Alman hükümetinin ve imparatorunun istediği gibi geçmiyordu.

Kesin sonucun alınacağı Batı Cephesi'nde işler ilk yıldan başlayıp bozulmuştu. Avusturya orduları İtalya'da, Osmanlı ordusu Çanakkale ve Sarıkamış'ta büyük kayıplar vermişlerdi. Alman savaş makinesi de eski hızını yitirmişken, Alman parlamentosu (Reichstag) imparatora başkaldırdı. Sol ve merkez partiler bütün antidemokratik ve ayrıcalıklı durum yaratan yasaları gündeme getirdiler. Daha hür ve daha az merkezi bir Almanya fikri ve projesi Reichstag'a egemen olmaya başladı. Hükümet bu istek-

lere karşı çaresiz, ama bunları gerçekleştirmede isteksizdi. Belki de savaşın yoğun uğraşları arasında buna vakti yoktu. Ya da bu bahaneyi yeterli sayıyordu.

Ne var ki, imparator ve onun uydusu hükümetler hatta genelkurmay (o masallaşmış kuruluş) halk ve meclis karşısında gücünü ve otoritesini günden güne yitiriyordu. Ve fırtınaların kopacağı o ünlü 1917 yılının Mart ayı gelip çatmıştı. 1914'de savaşın sıkıntıları daha yığınlara yansımadan coşkun şekilde kendini gösteren milliyetçi yüzeysel duygular, cephelerden gelen kayıp, yaralı ve ölü listeleriyle yavaş yavaş yerini önce öfkeye sonra başkaldırma duygularına bıraktı. Leningrad, Moskova ve Berlin'deki halkın havasında ve davranışlarındaki değişmeler çok hızlıydı ve kolayca seziliyordu. Engels ölümünden biraz önce halk yığınlarının ayaklanmasında 1848'den bu yana meydana gelen gelişmelerin olumsuzluğuna işaret ederek şöyle yazıyordu:

"..... Proleterya genel oy hakkını böyle etkin bir biçimde kullanarak yepyeni bir çalışma yöntemini geliştirmişti ve bu yöntem çarçabuk yaygınlaştı. Burjuvazinin egemenliğinin örgütlendiği devlet kuruluşlarının, işçi sınıfına, hâlâ bu devlet kurumlarıyla savaşım vermek için yeni kullanım olanakları sağlayacağı anlaşıldı. Çeşitli yerel meclislerin, belediye meclislerinin, patronlarla işçilerden oluşan hakem kurullarının seçimlerine katılındı, atamaların saptanmasında proleteryanın yeterli bir bölümünün de katıldığı her görev üzerinde burjuvazi ile tartışıldı, çekişildi. Ve böylece burjuvazi ve hükümet, işçi partisinin illegal eyleminden çok legal eyleminden, ayaklanmadaki başarısından çok, seçimlerdeki başarısından korkar oldular".

Engels'in ölümünden kısa bir süre önce yayımlanan bu yazıyı Bernstein'ın başını çektiği bir revizyonist grup ve uzlaşımcı, hatta kondukları devlet makamlarını (milletvekilliği, belediye reisliği, sendika liderliği gibi) partisinin gücü sayesinde elde eden ama o partinin daha ileri atılımlarından "belki elimden bu makamlar gider" diye ürken Almanya Sosyal Demokrat Parti yöneticileri alabildiğince kullandı. Parti içindeki köktenci kanat, bu yazının, ömrünün son günlerinde Engels gibi bir parti büyüğüne moral baskı yapılarak yazdırıldığına inanıyor ve bu baskı için parti yönetimini suçluyorlardı.

Ne var ki, revizyonistlerin arkasına sığındıkları bu metnin en önemli kısmı Alman sosyalistlerinin işine gelmediğinden yayımlanmamış, bir çeşit sansüre uğramıştı. Bu kısım şöyle idi:

"Bu anlattıklarımın sonucu gelecekte sokak savaşımı hiç rol oynamayacak demek mi oluyor? Hiç de değil... Yalnız şu demek oluyor: 1848'den bu yana koşullar sivil savaşımcılar için çok daha elverişsiz, askeri birlikler için ise çok daha elverişli olmuştur. Şu halde bir sokak çatışması gelecekte, *ancak bu elverişli durum başka etmenlerle kapatıldığı, giderildiği takdirde başarılı* olabilir"(8).

Bu öngörü acaba 1914'te başlayan savaşla *elverişli durum başka etmenlerle kapatıldığı, giderildiği* takdirde gerçekleşecek miydi? Savaşın doğurduğu nesnel koşullar halk ayaklanmasını kolaylaştırır hale gelmişti. Bunun en iyi duyumlandığı iki ülke ise Çarlık Rusya'sı ve Kaiser'in Almanya'sı idi. 1917 yılı Mart ayının ilk haftası halk ayaklanması Leningrad'da, çarların o görkemli saraylarıyla bezenmiş sisli ve soğuk başkentte başladı. Rus soylularının sömürgen Rus burjuvazisiyle savurganlık yarışı içindeyken Vyborg, Putilov gibi işçi semtlerinde halk soğuk ve açlıkla savaşıyordu.Cephelerden gelen ölü ve yaralı listeleri halkın acılarına acı katıyordu. Gerçekten de 1915 Eylül ve Ekim aylarında Hindenburg ve Ludendorf yönetimindeki Alman orduları Tanenberg'de Rus ordularına o zamana kadar hiç bir ordunun uğramadığı ağır kayıplar verdirmişlerdi. Denebilir ki, Rus çarlığının mezarı 1915 sonbaharında Tanenberg meydan savaşında kazılmaya başlanmıştı. Avusturya ve Romanya cephelerinde uğranılan kayıplar, Tanenberg'in açtığı yaralara tuz biber ekmişti. Ruslar sadece Türkiye cephesinde bir ölçüde başarılı olmuşken, 1917 başında burada da durdurulmuşlardı.

Soylular bale ve tiyatro galalarında, kış eğlencelerinde, zenginleşen ve karaborsayla daha da palazlaşan Rus tüccarlarıyla şampanya kadehlerini tokuştururken, oğulları, kocaları, ya da ağabeyleri cephede bulunanlar, onlara taş çıkartacak çetin bir savaşım içindeydiler. Böyle bir kentte halkın ayaklanması için kışkırtmaya bile gerek yoktu. Zaten Bolşevikler cephe gerisinden çok, cephede asker arasında çalışıyorlardı. Bütün çabalar, askerleri karşısındakilerin düşmanları değil kardeşleri olduğuna inandırmak için harcanıyordu. "Fraternisation-Kardeşleştirme" kampanyası sadece Rus-Alman cephesinde değil, Rus askerlerinin savaştığı her cephede, bildiriler dağıtılarak çok etkin şekilde yürütülüyordu. Şubat devrimi denen ama 1917 Mart'ında başlayan, Rus çarlığının ve yüzyıllardır egemen olmuş Romanof hanedanının yıkılması sonucuna varan halk hareketi, "doğrudan kışkırtmasız" olduğu kadar, "öndersiz" ve hatta "ideolojisiz" ve "kadrosuz" başlamıştı. Bunu bir batılı yazar, *Galipoli* adlı ve Çanakkale Savaşları'nı anlatan kitabıyla uluslararası ün kazanan Alan Morehead, şöyle anlatıyor:

"1917 Mart aylarına anımsamalı bir göz atınca, orada bulunanların anılarını okuyunca, insan gelişmenin nasıl olağanüstülükten uzak seyrettiğine şaşırıp kalır. Bazı gök gürlemeleri, yeni bir çağın başlamakta olduğunu haber veren dramatik haberciler olmalıydı, ama o çeşit şeyler ortada görülmüyordu. Sivillerin sokaklardaki çarpışmaları, hep aynı biçimdeydi... Gözler önünde hep bildiğiniz sokaklar, kaldırım taşları, kenti bir baştan ötekine dolaşan tramvaylar, alışveriş yaptığınız mağazalar, dükkanlar, yemek yediğimiz lokantalar hep aynı idi... (Kalkışmanın en şiddetli günü) 8 Mart akşamı Fransız sefaretine çağrılı olan Paleolog'un(*) anlattığına göre herkesin

(*) Paleolog, bir Rus zengini, dış basınla da arası iyi bir kişiydi.

en çok konuştuğu konu Mariinsky Tiyatrosu'nda oynayan balerinlerden hangisinin (Pavlova mı, Karsavina mı, yoksa Kshesinskaya mı) en iyisi olduğu tartışmasıydı. 9 Mart'ta ise İngiliz Büyükelçisi Buchanan, Londra'ya şöyle bir rapor gönderiyordu: 'Bugün bazı kargaşalıklar çıktı ama ciddi bir durum yok' .... Kalkışmayı (ayaklanmayı) kimin başlattığı ya da arkasında hangi gücün olduğunu bilmek zordur. Eğer meslekten devrimci ve arka planda kalmış kişiler var idiyse bile bunlar sokaklarda görünmüyorlardı. Kalabalık halk sokaklardaydı ve ayaklanma daha önemsiz olaylarda belirlendiği gibi, devrimci liderlerce kışkırtılmış değildi. En azından Bolşevikler'e kışkırtıcı denemezdi. Çünkü liderleri sürgündeydi(*). Hareket başlarken halkın tam kendi hareketiydi. Ama birdenbire oldu denemez, haftalar, aylar ve hatta yıllar var ki bir patlama bekleniyordu... Açıkca belli olan ayaklanmanın yığınların kaynaşmasından çıkmış olduğuydu. İşçilere savaştan gına gelmişti. Açlıktan, soğuktan titriyorlardı, yaşamlarına düzen vermek isteyen bürokratlara ateş püskürüyorlardı"(9)

Engels'in sokak hareketlerini olanaksız kıldığına işaret ettiği engeller, resmi rejimin "elverişli durumu" savaş "etmeni" ile ortadan kaldırılmıştı. Böylece 3 Mart 1917 günü başlayan, katılanların günden güne daha kalabalık ve daha köktenci oldukları ayaklanma, 11 Mart'ta amacına ulaştı. O gün Rus Parlamentosu Çar'ın tahttan çekilmesi için zorlanması kararını aldı ve karar ertesi günü yerine getirildi.

Ancak Duma üyelerinin düşündükleri yolda gelişmedi işler. Onlar, bundan sonra yönetim dizginlerinin kendilerine ve kendilerinin içinden çıkacak hükümetlere kalacağını sanıyorlardı. Oysa ayaklanmacıların istemleri çok daha kökten idi. İktidar "işçi ve asker sovyetleri" denen kurullar eliyle halk ile paylaşılacaktı. Bunlara sonra köylü sovyetleri katılacaktı.

Sol bir dalga dünyaya yayılmaya

(*) Ya Avrupa'da, ya da Sibirya'da

Rus askerleri 1917 Ekim Devrimi öncesinde bir gösteride.

başlamıştı. Bu dalga başta Almanya olmak üzere bütün dünyayı sallayacaktı... □ *(Sürecek)*

1) Bu iki konferansın İngilizce'ye çevrilen (Enternasyonal'de resmi dil Marx ve Engels'e duyulan saygı nedeniyle Almanca idi) metinleri şu kitapta yer almış: O.H. Gankin and H.H. Fisher, *The Bolsheviks and the World War*, Stanford Üniversitesi yayınları, 1940 sahife 280-308. İlerde ismine rastlayabileceğimiz İtalyan asıllı ama 1914-1924 döneminin tipik uluslararası sosyalisti Angelica Balabanov her iki kongrede hazır bulunmuş ve kongreyi şu kitabında ayrıntılı olarak anlatmıştır. *Erinnerungen und Erlebnisse, 1927*, Zurich 1927.

2) Vasil Kolarov, o yıllarda sonradan (1944'te) Bulgaristan'da Dimitrov'un liderliğinde iktidara gelen Bulgaristan Komünist Partisi'nin (1910'larda ismi böyle değildi) Dimitri Blagoev'den sonra gelen ikinci adamıydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da parti listesinden milletvekili oldu. 1923'te de yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. Dimitrov'la birlikte Sosyalist Enternasyonal'de ün kazandı. 1944'de Bulgar Komünist Partisi iktidara gelince gine ikinci adam idi. Dimitrov ölünce ülkesinin başına geçti. Ama kısa bir süre sonra öldü. Kolarov'u hem bu dizide (Solda Birinci Dalga) ve hem de gelecek dizide (Solda İkinci Dalga) izleyeceğiz.

3) Rakovsky, Enternasyonal sosyalist tarihinin önemli isimlerinden biridir. Bazan Romanya, bazan da bütün Balkanlar'ı temsilen Sosyalist Enternasyonal'e katılmıştır. Rakovsky 1914-1924 döneminin yersiz, yurtsuz ama etkili sosyalist lider tiplerindendir.

4) Radek ğah Polonya, ğah Ukrayna ve bazan da Almanya'yı temsilen çalışan ve Rakovsky'ye çok benzeyen bir Enternasyonalist'tir. Radek Berlin'deyken Enver Paşa'yı da sosyalist devrim uğruna çalışmaya ikna etmiştir. Bu yazı dizisinde ismine sık sık rastlanacak.

5) İngiliz delegasyonu için Bağımsız İşçi Partisi (ILP) ve İngiliz Sosyalist Partisi delegeler atamışlarsa da, bu delegeler pasaport alamadıklarından, kongreye gelememişlerdir. (E.H. Carr'ın adı geçen kitabı, Sahife 558 Dipnot 2'de yazılı olduğuna göre).

6) 3. No'lu nottaki kaynak, sahife 407-438.

7) Charles B.Burdick ve Rolph H. Lutz *The Political Institutions of the German Revolution*, 1966 Stanford - Californiya, Sahife 2.

8) Ekim Devrimi'nden sonra, sosyalizmin temel metinlerini, Marx ve Engels'in orijinal yazılarından derleyen Riazanov, bu saptırışın farkına varmıştır. Anlattığına göre Engels, yazısının bir kısmının metinden çıkartılmasına kızmış, tepki göstermiş ancak bunu düzeltip açıklamaya ömrü yetmemiştir. Böylece Bernstein ve arkadaşlarının düzmece çabaları ancak uzun bir süre sonra açığa çıkabilmiştir.

9) Alan Morehead, *The Russian Revolution*, Newyork 1958. Horper Brothers - Sayfa; 135-137.

Filipinler'de Nöbet Değişimi

Renan Akman

Uzun yıllar Liberal Parti (LP) içinde etkinlik gösterdikten sonra, 1964'te girdiği Milliyetçi Parti'nin (MP)(*) adayı olarak katıldığı 1965 ve 1969 seçimlerini kazanarak, iki dönem Filipinler devlet başkanlığı yapan Ferdinand Marcos, yeni seçimlerin yapılmasına bir yıl kala, Eylül 1972'de, ülkedeki iktisadi bunalımı ve giderek güçlenen gerilla hareketinin yarattığı "komünist tehlikeyi" gerekçe göstererek sıkıyönetim ilan etti. Bunu izleyen günlerde tutuklattığı on binlerce kişi arasında LP'nin önderi ve en büyük siyasi rakibi Benigno Aquino da bulunuyordu.

Asıl mesleği gazetecilik olan Aquino'nun yıldızı, 1954'te yenilgiye uğrayan Huk Ayaklanması'nın(**) önderleriyle yürüttüğü teslim olma görüşmeleri sırasında parlamıştı. Aynı yıl Filipinler oligarşisinin önde gelen temsilcilerinden, büyük şeker plantasyonları sahibi bir ailenin kızı olan Corazon Conjuangco'yla evlenerek parlak bir gelecek yolunda sağlam bir adım atmıştı. Bu yıllar aynı zamanda CIA'ya kabul edildiği yıllardı. Bunu 1955'te siyasete atılması izlemiş, bu arada birçok operasyonda CIA ile birlikte çalışmış, bir ara CIA'nın Filipinler'deki benzeri bir kuruluşa başkanlık etmiş. Endonezya, Laos ve Kamboçya'da CIA ile ortaklaşa operasyonlar düzenlemişti.(***) Sonunda 1966'da LP'nin genel sekreteri olmayı başarmış, 1972'ye gelindiğinde ise, ertesi yıl yapılması gereken ve büyük bir olasılıkla kazanacağı başkanlık seçimlerinin ardından başkanlık koltuğuna oturmayı güvence altına almıştı. Ancak 1972'de sıkıyönetimin ilanıyla kendini hapiste bulmuş, sekiz yıllık bir hapis yaşamının ardından 1980'de, Marcos'un izniyle bir açık kalp ameliyatı geçirmek üzere ABD'ye gitmişti. Ancak ülkenin siyasi yaşamı üzerindeki hak iddiasından vazgeçmeyen Aquino, 1983'te Filipinler'e dönmeye karar verecek ve bu kararının bedelini ülke topraklarına ayak bastığı gün, 21 Ağustos 1983'te Manila Havaalanı'nda başkanın adamlarınca öldürülerek ödeyecekti.

"DEMOKRATİK İLKELERE... BAĞLILIĞINIZA ÂŞIĞIZ"

Aquino cinayeti ABD'nin Filipinler politikasında ciddi bir sarsıntıya neden oluyordu. Oysa o tarihe kadar, ABD yönetiminin farklı odakları, bölgedeki ve ülkedeki Amerikan çıkarlarının(****) en iyi koruyucusu olarak gördükleri Marcos'a sağlanan desteğin sürdürülmesi konusunda tam bir görüş birliği içindeydiler. Söz konusu destek, Marcos'un 1972'de açık diktatörlüğünü kurmasını izleyen on yılı aşkın süre içinde, Filipinler'e sağlanan 6 milyar doları aşkın iktisadi ve askeri yardımda somutlanıyordu. Başkan Reagan'ın yardımcısı George Bush, 1981'de Manila'ya yaptığı bir ziyaret sırasında, o yıl sıkıyönetimi kaldıran, ancak bundan doğan boşluğu ülkeyi kararnamelerle yönetmesini sağlayan anayasa değişiklikleriyle doldurmakta gecikmeyen diktatöre, "Demokratik ilkelere ve demokratik sürece bağlılığınıza âşığız"(*****) diyebiliyordu.

Ancak Aquino'nun öldürülmesi, bir yandan ABD'yi yedekte tutmakta yarar gördüğü güvenilir bir seçenek-

(*) Filipinler'in 1946'da ABD'den bağımsızlığını elde etmesinden sonra kurulan ABD vesayeti altındaki göstermelik demokrasinin sınırları içinde, nöbetleşe iktidar-muhalefet oyununu oynayan Milliyetçi ve Liberal partilerin her ikisi de büyük toprak sahipleriyle komprador ticaret burjuvazisine dayanır ve koyu ABD yanlısıdır.

(**) 1930'da kurulan Filipinler Komünist Partisi II. Dünya Savaşı sırasında ülkeyi işgal eden Japonlar'a karşı bir silahlı direniş hareketi başlatmıştı. HUK adıyla bilinen bu harekete bağlı gerillalar, Japon işgalinin son bulmasından ve 1946'da bağımsızlığın ilanından sonra silahlarını bırakmayarak, ABD emperyalizmine ve "Filipin Demokrasisi"ne karşı silahlı mücadeleyi sürdürdüler. HUK Ayaklanması 1950'li yılların ortalarında askeri olarak yenilgiye uğradı.

(***) *Le Monde Diplomatique*, Eylül 1984'ten aktaran Nazım Güvenç (*Cumhuriyet Dergi*, 23 Şubat 1986 s.11)

(****) Batı'nın stratejik hammaddelerinin % 80'inin geçtiği deniz yollarına hakim bir bölgede ABD'nin iktidarını ve gücünü temsil eden, "boşluğu doldurulamaz" nitelikteki iki ABD üssünde, ülkede etkinlik gösteren 500 kadar özel Amerikan firmasıyla, toplam 2.5 milyar dolar tutarındaki özel sermaye yatırımında, vb. somutlanan çıkarlar.

(*****) *Time*, 3 Şubat 1986, s.7

ten, gerektiğinde arkasına geçebileceği "liberal, demokrat ve reformcu" kimliğe bürünmüş, yıpranmamış bir ikameden yoksun bırakarak, öte yandan rejim karşıtı güçlerin ılımlı kesimlerinin radikalleşmesi ve muhalefetin cepheleşmesi olasılıklarını güçlendirerek ABD'nin uzun vadeli çıkarlarını zedeliyordu.

1984 başına gelindiğinde ABD Dışişleri "Filipinler sorunu"nun çözümünde izlenmesi gereken stratejinin ana hatlarını belirlemiş ve bu doğrultuda bir karar tasarısının Temsilciler Meclisi'nden geçmesini sağlamıştı. Bu stratejiye göre Marcos, Aquino cinayeti konusunda ciddi bir soruşturma başlatmaya zorlanmalı ve iktidarını muhalefetin ılımlı kesimleriyle paylaşmaya, yani erken seçim yapmaya ikna edilmeliydi.

YENİ BİR STRATEJİYE DOĞRU...

Dışişleri bu stratejiyi saptarken, esas olarak, Marcos'a muhalif güçlere o sırada damgasını vuran lidersizlik ve dağınıklık özelliklerine yatırım yapmıştı. Marcos muhalifi güçlerin oluşturduğu siyasi yelpazenin sağında, büyük burjuvazinin geleneksel ABD yanlısı siyaset adamlarıyla, iş dünyasından siyasete yeni gelen büyük sermaye temsilcilerinin yönetimindeki 12 partinin oluşturduğu UNIDO yer alıyordu. UNIDO'nun önderliğini, sol muhalefet güçlerince, sahtekâr bir politikacı, ABD çıkarlarına hizmet edecek ve Filipin insanının yaşamında hiçbir değişiklik yapmayacak biri olarak değerlendirilen Salvador Laurel (bugün Corazon Aquino'nun başkan yardımcısı) yapıyordu.(*) Yelpazenin solunda ise Aralık 1968'de Filipinler Komünist Partisi'nden ayrılan bir grup tarafından kurulan Maocu Filipinler Komünist Partisi'nin (MFKP) denetiminde ve 22 örgütten oluşan Ulusal Demokratik Cephe (UDC) bulunuyordu. 1973'te MFKP tarafından kurulan UDC, bu partinin üyelerine ve askeri kanadı olan Yeni Halk Ordusu (NPA) gerillalarına ek olarak, kimi demokrat ve Hıristiyan güçleri de temsil ediyordu. UDC'nin sağında yer alan ve 1983 sonbaharında kurulmuş olan Yeni Demokratik İttifak (BAYAN) ise 1.5 milyon üyesiyle anti-emperyalist, diktatörlüğe karşı, halktan yana güçlerin temsilciliğini yapıyordu.

İşte ABD Dışişleri'nin hesabı, bu üç ana muhalefet odağının asgari bir program çerçevesinde bir araya gelmesine fırsat vermeden, Amerikan yanlısı büyük tekeller ile kent burjuvazisine dayanan yeni bir siyasal seçeneğin toplumsal temelinin oluşmasını sağlamaktı. Pentagon ise 20 yıldır ülkedeki askeri ve iktisadi ABD varlığının en büyük güvencesi olmuş bir yöneticinin istikrarını yitirmesine neden olmak kaygısıyla Dışişleri'nin girişimlerinden uzak duruyordu. Pentagon'a göre Dışişleri'nin temel hatası ılımlı muhalefetin zayıflığıyla, NPA'nın gerçek gücünü doğru bir biçimde hesaplayamamaktan kaynaklanıyordu. Dışişleri'nin üzerine bunca yatırım yaptığı ılımlı muhalefet, birbirine rakip ve güçsüz birkaç kişiden oluşurken, NPA, 20.000'e yakın etkin militanıyla çok daha fazla dikkate alınması gereken bir tehlike oluşturuyordu.

Bu durumda hakemlik Beyaz Saray'a ve onun başı Reagan'a kalıyordu. Reagan ise şu görüşteydi: "Bugün için Filipinler'de, demokratik haklar açısından, bizim için hoş olmayan şeylerin olduğunu biliyorum, ancak seçenek nedir? Ülkeye egemen olmaya hazır büyük bir komünist hareket... Kendimizi Büyük Okyanus'ta komünistlerle başbaşa bulmaktansa, dostluklarımızı korumanın ve hatalarin tamir edilmesine yardımcı olmanın tercih edilir olduğuna inanıyorum."(**)

FİLİPİNLER RAPORU

Reagan'ın görüşlerini açıklamasından bir ay sonra, Kasım 1984'te Dışişleri Bakanlığı ABD'nin Filipinler politikasına ilişkin gizli bir rapor yayımlayacaktı. Bu rapora göre "ABD, ne Marcos'un yerine bir başkasını geçirmeyi, ne de Filipinler hükümetinin istikrarını yitirmesini istemekte"ydi. "İktidarın komünistlerce ele geçirilmesini" engellemek için reformlar gerekliydi, ancak bunlar var olan rejim çerçevesinde uygulanmaya konmalıydı. Aynı rapora göre, "Şu aşamada Marcos eğer sorunun bir parçasını oluşturuyorsa, zorunlu olarak çözümün de bir parçasını oluşturmakta"ydı. ABD "onunla çalışmak ve yakın gelecekte barışçı bir yönetim değişimini hazırlamak için, caydırmayla teşviki bir arada kullanan iyi düzenlenmiş bir politikayla onu etkilemeye çalışmak zorunda"ydı. "Marcos ise, kendi hesabına, iktidarını süresiz olarak uzatmak için" ABD'den "yararlanmaya çalışacak"tı. Yine aynı rapora göre ABD çabalarını şu üç hedefin gerçekleşmesinde yoğunlaştırmalıydı:

— Özellikle, başkanın yakın çevresini zengin eden mekanizmayı ve tarım tekellerini ya dikkate değer ölçüde küçültüp ya da yok edip, daha açık bir iktisadi sistem oluşturmak,

— Demokratik reformlara olanak tanıyan bir siyasi sistem kurmak,

— Komünist ayaklanmaya karşı duracak ve ordunun iktidarını kötüye kullanmasına son verecek etkin bir askeri komuta oluşturmak.(***)

Raporda her üç hedefe de eşit vurgu yapılmakla birlikte, ABD yönetiminin asıl derdi, etkin bir gerilla karşıtı güce dönüştürmek üzere yeniden örgütlemeyi planladığı Filipinler ordusuydu. ABD bu amaçla, ülkedeki üslere ilişkin yükümlülüklerini gerekçe göstererek, Şubat 1985'te, ülkeye yaptığı askeri yardım miktarını bir yıl içinde 40 milyon dolardan 100 milyon dolara çıkarmayı (% 150 artış) önerecekti. Öte yandan birçok gözlemci 1985 ilkbaharında Filipinler ordusu içinde "aniden" bir reformist hareketin doğduğunu ve bunda ABD'nin parmağı olduğunu farketmekte gecikmeyecekti. Yandaşlarının ifadelerine göre Filipin ordusu subaylarının % 70'inin sempati duyduğu bu hareket, Şubat 1985'te Aquino cinayetiyle ilgili davada sanık sandalyesine oturan genelkurmay başkanı general Fabian Ver'in ve "siyasi generaller" kliğinin görevlerinden alınmaları talebinde bulunuyordu. Bu talep, ABD'nin Marcos'a sadakatları dışında hiçbir özellikleri olmayan, "yiyici ve yoz" generaller takımının yerini, subayların saygı duyduğu profesyonellerin alması hedefiyle çakışıyordu. Bu profesyonellerden biri de ABD'nin gözdesi, general Fidel Ramos'tu (bugün genelkurmay

---

(*) Salvador Laurel 1972'de sıkıyönetimin ilanından sonra ne tutuklanmış ne de servetini yitirmiştir. 1978'de ise, Marcos'un MP'den ayrıldıktan sonra kurduğu Yeni Toplum Hareketi'nin (KBL) adayı olarak katıldığı seçimleri kazanarak Ulusal Meclis'e seçilmiştir.

(**) Bellow, W., "Les États-Unis et M.Marcos, ou comment s'en débarrasser" *Le Monde Diplomatique*, Şubat 1986, s.7

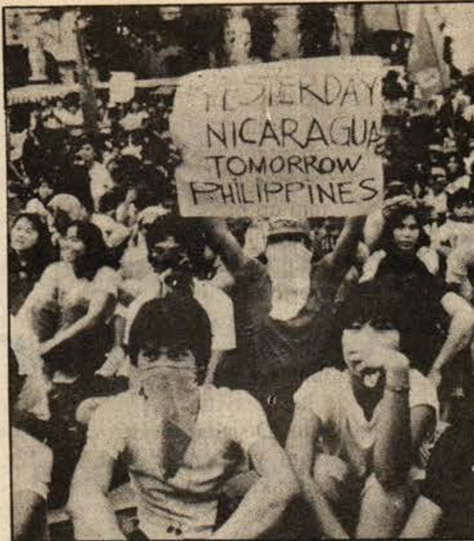
(***) a.g.y. s.7

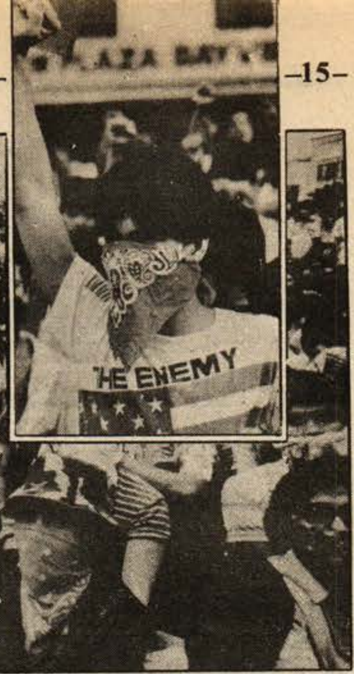
başkanı).

Marcos ise, iktidarının en ufak bir parçasını bile ABD'ye kaptırmanın, ölüm fermanını imzalamak anlamına geldiğini çok iyi bildiğinden, ordu içinde denetimini korumak üzere harekete geçiyordu. Bu çerçevede Yüksek Mahkeme general Ver ve diğer subaylar aleyhine bazı delilleri dikkate almayı reddediyor, Marcos, ordudaki reformcu hareketi zayıflatan yeni atamalar gerçekleştiriyor ve kendisine sadık subaylara "darbe karşıtı" yeni bir askeri birim kurduruyordu.

Marcos ABD'nin manevralarıyla baş etmeye çalışadursun, 1985' in başından itibaren kitlesel muhalefet hareketi yeniden yükselmeye başlamıştı. Bir yandan NPA'nın "taktik saldırı"larının sayısı ve yoğunluğu artarken, öte yandan yeni ve çok etkin bir mücadele silahı olan genel grev yaygın olarak kullanılmaya başlıyordu. İşte ABD yönetimi, bu "tehlikeli" bunalım ortamında, Temmuz 1985'te "Marcos'u devirmeye çalışmamakla birlikte, başkanlıktan uzaklaştırılması olasılığına açık olma" düşüncesini benimsiyordu. ABD hâlâ Marcos'tan vazgeçememişti. Ancak, artık bu belirsizlik dönemine bir son vermenin ve Dışişleri kadrolarının 1984 başından beri savundukları seçimler yoluyla ılımlı muhalefeti iktidara ortak etme stratejisini uygulamaya sokmanın zamanı gelmişti.

Bu arada Marcos da hesaplarını yapmış, ılımlı muhalefetin içinde bulunduğu dağınıklığı veri alarak, seçimleri erkene almanın iktidarını bir dönem daha uzatacağını hesaplayarak, Kasım 1985'te erken seçim kararını açıklamıştı. Marcos'un bu kararını UDC'nin önderlerinden Antonio Zumel şöyle değerlendiriyordu: "Tüm bunların muhalefeti şaşkına çevirmek için yapıldığını düşünüyorum. Marcos'u tanıyor olmalılar. Onları savunmaya itmeye oynuyor."(*) Bu arada Aralık ayı başında general Ver ve Aquino cinayetinin diğer asker sanıkları beraat etmiş ve önce başkanlığa ayrı ayrı adaylıklarını koyan Aquino'nun dul eşi Corazon Aquino ve UNIDO başkanı Salvador Laurel, seçimlere UNIDO'nun başkan adayı ve yardımcısı olarak katılmaya karar verdiklerini açıklamışlardı. UDC ise "hiçbir şeyi değiştirmeyecek olan" seçimleri boykot çağrısında bulunuyordu.

BAYAN yandaşlarının bir protesto gösterisi

BAYAN AQUINO'NUN PROGRAMI

Bayan Aquino, bu tarihten seçimlerin yapıldığı 7 Şubat 1986'ya kadar, ağırlığını Marcos rejimi ve komünizm aleyhtarı söylevlerin oluşturduğu bir seçim kampanyası yürütecekti. BAYAN'ın kendisine sunduğu ve kapsamlı millileştirmelerle toprak reformu, ABD üslerinin kapatılması gibi hedefler içeren programı onaylamaya yanaşmayacak, iktidara gelmesi durumunda, Marcos'un eşi-dostu tarafından yönetilen şeker ve hindistancevizi tekellerinin gücünü kıracağını söylemekle yetinecekti. MFKP'lilere gelince, şiddeti mahkum eden tüm siyasi tutuklular salıverilecek, ancak demokratik hükümeti yıkmayı ya da "Tanrı'ya olan inanç dahil olmak üzere kültürel mirasımızı yok etmeyi"(**) amaçlayan tüm gruplara karşı şiddet kullanılacaktı.

Nihayet 7 Şubat seçimleri yapılacak, Marcos'un hile ve yolsuzlukları nedeniyle kimin ne kadar oy aldığını hesaplamanın olanaksız olduğu seçimlerin ardından, Marcos ve Aquino ayrı ayrı başkanlıklarını ilan edeceklerdi. ABD'nin seçimleri kimin kazandığına karar vermesi için ise zamana ihtiyacı vardı. Başkan Reagan "seçimlerde iki tarafın da yolsuzluk yapmış olabileceğini" açıkladıktan sonra, özel temsilcisi Philip Habib'i "taraflar arasında arabuluculuk yapmak" üzere Manila'ya yollayacaktı. Bu ziyareti, Marcos'un savunma bakanı Juan Ponce Enrile(***)ile Silahlı Kuvvetler komutan yardımcısı, ABD'nin eski gözdesi Fidel Ramos'un, 22 Şubat'ta Marcos'a karşı ayaklanıp Bayan Aquino'nun yanına geçmeleri izleyecekti. Tüm bu gelişmelerden hakkında verilen kararın ne olduğunu anlamakta gecikmeyen Marcos ise, selameti, kendisini eski bir dost olarak gören Reagan'ın sağladığı bir uçağa atlayıp ülkeden uzaklaşmakta bulacaktı.

Özetle, şu anda ABD yönetimi Filipinler'de yumuşak bir nöbet değişimini gerçekleştirmeyi başarmış durumda. Yani dün Nikaragua'da gerçekleştiremediğini. Ancak "Filipinler bunalımı"nın nihai olarak kendi tercihleri doğrultusunda çözüldüğünü bilmesine karşın, içinin Haiti'deki kadar rahat olmadığı da bir gerçek. Rahatsızlık, Aquino ile mesai arkadaşlarının (çoğu Marcos'un mesai arkadaşları olan), ülkenin sorunlarının çözümünü köklü toplumsal ve iktisadi dönüşümlerden geçtiğini bilen çok güçlü toplumsal muhalefet hareketini iktidardan uzak tutmada Marcos kadar "başarılı" olup olmayacağını kestirememekten kaynaklanıyor. ABD yönetimi Filipinler için yeni stratejiler geliştirmeye başlamış olmalı. □

(*) *Time*, 18 Kasım 1985, s.27-28

(**) *Time*, 3 Şubat 1986, s. 11

(***) Juan Ponce Enrile Marcos döneminde bankacılık ve hindistancevizi işinden büyük servet yapmış ve ülkenin en zengin üçüncü adamı unvanını kazanmıştır.

Politikadan Nasıl "Kurtulunur"?

Sabahattin Kerim

Başlangıçta politika yoktu, bir çağdan sonra da olmayacak!

Başlangıçta politika yoktu, çünkü politikaya *ihtiyaç* yoktu. Üretim teknikleri öylesine geri, üretim araçları öylesine ilkeldi ki, toplam üretim kabile fertlerinin kıt kanaat yaşamasına, kabilenin varlığını sürdürmesine ancak yetiyordu. Toplumsal yaratık olan insanın birey olarak yaşayabilmesi, kabilenin varlığını sürdürmesine bağlıydı. Bu yüzden hem tek tek bireylerin hayatta kalabilmeleri, hem de kabilenin topyekün varlığını sürdürebilmesi için *herkesin çalışması şarttı.*

Zamanla üretim araçları gelişti, üretim teknikleri nispeten iyileşti. Öyle ki, gene de çok kısıtlı olan toplam üretim , kabilenin bir kısım üyeleri çalışmasa da, o kabilenin varlığını sürdürmesine ve tek tek bireylerin hepsinin hayatlarını sürdürmesine imkan sağlayacak düzeye ulaştı. Uygarlığa doğru ilerlemenin mümkün olabilmesi için toplumda bir kısım bireylerin geçim maddelerinin üretiminden azat olmaları ve *boşta* kalmaları zorunluydu. Üretim araçlarının ve tekniklerinin son derece ilkel olmaları yüzünden çalışma öylesine ağır, öylesine bezdiriciydi ki, çalışmaktan azat olmak tasavvur edilemeyecek bir nimetti. Bu durumda kimler çalışmaya devam edecek, kimler boşta kalacaktı? İşte insanlığın tarihinde dönemeç noktalarından birisini teşkil eden bu sorunun çözümü süreci, aynı zamanda politikanın da *"icadına"* şahit oldu!

O zamandan bu yana politika hep var. Hem de insanoğlunun en önemli uğraşlarından, yeryüzünün evriminin en tayin edici faktörlerinden birisi olarak var. Günümüzde de, hem uluslararası planda, hem de tek tek ülkelerde, geçmişte misli görülmedik yoğunlukta var.

Buna rağmen politika bir çağdan sonra olmayacak; çünkü politikaya *ihtiyaç olmayacak.* Politika, bir kısım insanın çalışmaktan azat olması, böylece toplumun çalışanlar ve boşta kalanlar olarak ikiye bölünmesi sürecinde ortaya çıktığına göre, politikaya ihtiyaç kalmaması için çalışan-çalışmayan ayrımının ortadan kalkması gerek. Bunun da mantıki iki yolu var gibi görünüyor: Ya başlangıçta olduğu gibi herkes çalışacak, ya da kimse çalışmayacak.

Kimsenin çalışmayacağı yer sadece *cennet*(*). Ölümlüler dünyasında kimsenin çalışmadığı bir düzen kurulması mümkün değil. Çünkü yaşamak için tüketmek, tüketmek için de üretmek şart. Üretim için de -asgarisinden de olsa- emek sarfetmekten başka çare yok. Bilim ve teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin insan emeğine *mutlaka* gerek duyulacak. Yani "Con Ahmet'in devridaim makinesi"ni yeryüzüne indirmek olacak iş değil.

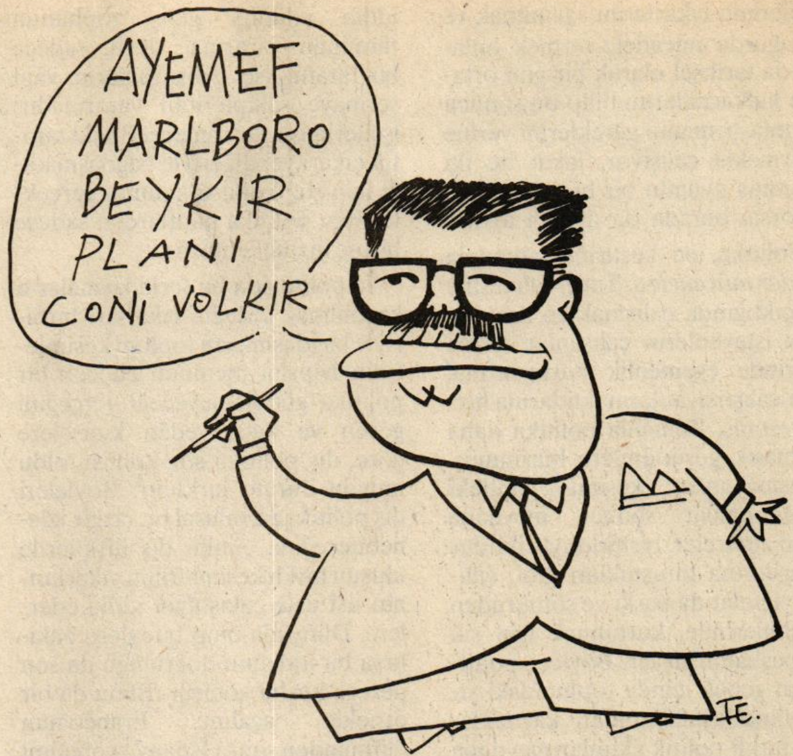
O halde politikaya ihtiyaç kalmaması için herkesin çalışması mı lazım? Öyle görünüyor. Ancak bu sonuca varıldığında "tarihin tekerrürü" ihtimali de ortaya çıkıyor. Madem ki insanın en cazip hayallerinden birisi çalışmaktan azat olmak, herkes çalışır hale gelince neden bir kısım insanlar yine "punduna" getirip çalışmaktan kaytarmanın yolunu aramasınlar? Ve neden politika yeniden "arzı endam" etmesin? Neden tarih "albaştan" olmasın?

Bilimin ve tecrübenin gösterdiği, tarihte "albaştan"a yer olmadığı. Gördüğümüz, tarihin ilerleyişinde çember sanılan durumların aslında helezoni bir ilerleme olmaları. Tarih "tekerrür" ettiğinde nitel bir sıçrama meydana geliyor. Herkesin çalıştığı ilk durum "tekerrür" edip, herkesin çalıştığı ikinci duruma erişildiğinde de bir nitelik sıçraması

(*) "Cennet), *çalışmadan yaşanılan* "muhayyel" bir alemin adıdır. İnsanoğlu, antik çağda çalışmanın ağır şartlarından öylesine bezginlik getirmiştir ki, *çalışmadan yaşamak* onun en büyük hasreti olmuştur.

Aslında cennet, hiç de "muhayyel" değildir. "Cennet", bir bakıma ölümlüler dünyasında çalışmayanların yaşadığı *gerçek* hayatın çalışanlar için öteki dünyadaki suretidir. Çalışanlar, kimsenin çalışmadığı bir alemi yeryüzünde oluşturmanın imkansızlığını en azından sezgileriyle kavradıklarından ve çalışmayanların dünyevi cennetine tırmanmak hemen hemen kesinlikle imkansız olduğundan, kurtuluşu "uhrevi cennet"te aramışlar ve çalışmanın bitmez tükenmez sıkıntılarına ancak bu şekilde tahammül edebilmişlerdir. Yoksa tek başına, çalışmayanların ideolojik dayatması, çalışanların böylesine "afyon" müptelası olmalarına yetmezdi.

olacak. Ve bu nitelik sıçraması ilk başta "çalışma"nın kendisinde olacak. Her iki durumdaki çalışmanın kaynağını insan emeği oluşturmasına karşılık, bilim ve teknolojideki gelişmenin, emeğin sarfında meydana getirdiği ve getireceği değişiklik, çalışmanın nitel bir sıçrama yapmasını mümkün kılacak. Kısacası çalışma, ilk durumdakiyle kıyaslandığında *çalışma olmaktan çıkacak.* Artık çalışma, bir külfet değil, herkesin severek ve benimseyerek yaptığı, yabancılaşmadan arınmış bir nevi alışkanlık halini alacak. En önemlisi çalışma süresi -günümüzle kıyaslandığında dahison derece azalmış olacak. Böylece herkesin, bir bakıma *boşta kalması* gerçekleşecek. Ve insanoğlu bin yıllardır özlemini çektiği *"çalışmaktan azat olma"* hayaline, ama insanı tüketip bezdiren, insanca yaşamaktan alıkoyan o yıpratıcı çalışmadan kurtulma hasretine, cennette değil, bu yaşadığımız dünyada kavuşacak. Kimse "çalışmaktan azat olma" kaygısına düşmeyeceği için de, kendisine ihtiyaç kalmayan politikacı, tarih sahnesinden sönümlenip gidecek!

"DİLLERİ VAR BİZİM DİLE BENZEMEZ"
Cevdet Kudret

Ferruh Doğan

Politikanın toplumdan bir gün silinip gideceğini şimdiden görmemiz ve bilmemiz yeter mi? İnsanoğlunu diğer yaratıklardan ayırt eden en önemli hasletlerinden birisi, yaşadığı çevreyi değiştirme yeteneğine sahip olması. Uzunca bir süre çevresini düşe kalka, el yordamıyla değiştiren insanoğlu, insanlık tarihinin evrimini belirleyen kanunların keşfedilmesinden beri "oysa sorun dünyayı değiştirmektir" düsturu uyarınca, dünyanın nereden gelip nereye gittiğini *bilerek* ve *kavrayarak*, içinde yaşadığı maddi ortamı değiştirmenin peşinde. Politika önünde sonunda ortadan kalkacağına göre bu doğrultuda davranmak,politikanın sönümlenip gitmesi için gerekenleri yerine getirmek, insanoğlunun vecibelerinden birisi oluyor. Öyleyse insanlık, en azından tarih çarkının ileriye doğru dönmesinden çıkarı olan insanlar, bugün bayraklarına olmasa bile akıllarının bir köşesine "politikaya son!" şiarını yazabilirler, yazmalıdırlar.

Madem ki politika bir gün son bulacak, neden bugünden "politikaya ölüm!" şiarıyla politikaya savaş açılmasın? Üstelik politikanın doğuşu dahi toplumu çalışanlar-çalışmayanlar diye "ikiye bölmek" günahıyla şaibeli. Gerçi insan toplumunun evriminde, bir kısım insanların maddi üretimden azat olması, bu anlamda boşta kalması, uygarlığın gelişiminde tayin edici yeri olan bilim, sanat, felsefe, vb. alanlarda uğraş vermesi çok önemli bir aşama oluşturuyordu ve bu kapsam içinde "boşta kalma" olumlu bir rol oynuyordu, ama aynı boşta kalma olgusu bir kısım insanların, diğer bir kısım insanların sırtından yaşaması, boşta kalanların çalışanları *sömürmesi* olgusunu da beraberinde getiriyordu. Bu durumda politikayı topyekün reddedip, politika yapanlara karşı mücadele verilmesi daha doğru olmaz mı?

Politika bir gün ortadan kalkacak diye böyle bir hükme varmak, tam da binilen dalı kesmek olur. Çünkü böylesi bir tutum politikanın sonunu yaklaştırmaz, aksine onun ömrünü uzatır ve kalıcılaştırır. Politikanın ömrünün uzaması çalışan-çalışmayan ayrımının varlığının korunması, bir diğer deyişle insanın insan tarafından sömürülmesinin devamı anlamına gelir. Böylesinin ise, ne dünyanın ileriye doğru devinimiyle,ne de bu gelişmenin itici gücü olan genç ve diri toplum katmanlarının çıkarlarıyla bağdaşmayacağı açıktır.

Politikanın bir gün tarih sahnesinden silineceğini bilmek demek, bu sonuca mümkün olduğunca zahmetsiz ve tez nasıl ulaşılacağını da kestirmek demektir. Bunun da bir tek yolu vardır: Politikanın ortadan kalkmasından yararı olanların *alabildiğine yoğun, alabildiğine yaygın* POLİTİKA yapmaları.

Hem politikanın sonlu olduğunu ileri sürüp bu sonucun yakınlaştırılmasını savunmak, hem de bu sonucu elde etmek için politika yapmak kendi içinde çelişmiyor mu?

Çelişiyor ama bu çelişkiden ortaya zıtlık değil, uyum çıkıyor. Aynı emekçilerin durumu gibi. Nasıl diri

güçlerinin çıkarlarını savunmak ve bu uğurda mücadele vermek, onların da tarihsel olarak bir gün ortadan kalkacaklarını bilip bu sonucu yakınlaştırmanın gereklerini yerine getirmekle çelişiyor, fakat bu iki davranış uyumlu bir bütün oluşturuyorsa, burada da durum aynısı.

Politika, en kestirme tanımıyla *iktidar mücadelesi*. Tarih sahnesine ilk çıktığında çalışmaktan azat olmak isteyenlerin çalışanlar kitlesi üzerinde egemenlik kurmalarına, yani çalışmayanların iktidarına hizmet etmiş. Zamanla politika daha karmaşık görünümlere bürünmüş. Çalışmayanlar kesimi içindeki farklılaşmalar sonucu meydana gelen zümreler, birbirleriyle iktidar kavgalarına tutuştukları gibi, çalışan yığınlar da baskı ve sömürüden bezdiklerinde, kurtulmak için sık sık başkaldırmışlar. Böylece politikanın geneli içinde toplumdaki sınıf farklılaşmalarından kaynaklanan farklı politik akımlar meydana gelmiş. Politik mücadelenin en gelişkin aracı sayılan "parti" kelimesinin frenkçe anlamı da bu farklılaşmalara işaret ediyor. Her parti, toplumun farklı bir kesiminin, bir sınıfın, çıkarları yekdiğeriyle bağdaşan sınıflar ve/veya zümreler toplamının politikasını yansıtıyor; hepsi bu politikalar doğrultusunda iktidar mücadelesi veriyor.

Buradan anlaşılıyor ki, çıkarları birbirleriyle bağdaşmayan sınıfların yer aldığı, birisinin çıkarına olanın ötekinin çıkarını zedelediği toplumlarda tek bir politikadan söz edilemez. Bir parti ulusun tümünün çıkarlarını savunan ve kollayan bir politika güttüğünü iddia etse de, bunu gerçekleştirmesi, pratikte mümkün olamaz. Bunu güncel bir olayla örneklemek için, işçi emeklilik yaşı ile ilgili son çıkan kanuna gelen tepkilere bir göz atmak yeter. Kanun, işçi emeklilik yaşının yükseltilmesinin topluma -hatta işçilerin kendilerine- yararlı olacağı gerekçesiyle hazırlandı ve parlamentodan geçirildi. Kanuna karşı en sert tepkiler sendikalardan, işçilerden, çalışan kesimlerden ve onların temsilcilerinden geldi. İşveren temsilcileriyse kanunun çıkmasından duydukları memnuniyeti açıkça beyan ettiler. O halde bu girişim iddia edildiği gibi "toplumun tümünün yararına" değil, sadece bir tarafın, işçi çalıştıranların, yani sermaye sahiplerinin yararınadır; işçilerin ise zararınadır. Bu iki tarafın çıkarı yekdiğeriyle bağdaşmadığı için söz konusu kanunu gerçekleştiren politika taraflardan sadece birine hizmet etmiştir.

İç politikada bu farklılaşmaların kaçınılmaz olduğu, çıkarları birbiriyle bağdaşmayan toplum kesimlerinin hepsini memnun edecek bir politika güdülemeyeceği gerçeğini gören ve kabul eden kimselere göre, dış politika söz konusu oldu muydu durum farklıdır. Böyleleri dış politikada «ulusal bir çizgi» izlenebileceğini, çünkü dış ilişkilerde ulusun farklı kesimlerinin çıkarlarının üst üste çakıştığını iddia ederler... Dünyada olup bitenlere bakılırsa bu iddianın doğruluğu da son derece kuşku götürür. Bunu da bir örnekle açalım: Franco'nun ölümünden sonra İspanya yönetimi tüm ulusun yararına olduğu gerekçesiyle NATO'ya girme kararı aldı. Buna o zaman çalışan kitleler, sendikalar, muhalefetteki bir kısım partiler karşı çıktılar. NATO'ya karşı İspanya çapında büyük gösteriler düzenlendi, o zaman muhalefette olan şimdiki başbakan Felipe Gonzales iktidara geldiklerinde bu konuda referanduma başvuracaklarına söz verdi. Gerçi şimdi aynı Gonzales NATO'da kalmayı savunuyor ama, NATO'ya karşı olan geniş emekçi yığınların baskısını da yabana atamadığı için, söz verdiği referandumu sonsuza dek ertelemeye cesaret edemiyor. Bu gösteriyor ki NATO'da olmak politikası İspanyol *ulusunun tümünün* çıkarlarıyla bağdaşmıyor.

Bu konuda belki de en çarpıcı örnek Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı'nda başına gelenler. Hiç değilse savaş halinde ulusal bir politika izlenebileceği söylenir. Ne ki Fransız ulusu, böyle bir politikayı, İkinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden sonra, hem de geleneksel olarak «soğukluk» beslediği Almanya'ya karşı izleyemedi. Yenilgi üzerine Fransız büyük burjuvazisinin önde gelenleri Hitler'le uzlaşmayı seçtiler ve Mareşal Pètain'in başında yer aldığı kukla Vichy hükümetinin kurulmasına ön ayak oldular. Buna karşılık işçiler, çalışanlar kitlesi, orta katmanlar, burjuvazinin yurtsever unsurları Nazi işgaline karşı Rezistans hareketini örgütlediler. Fransız emekçileri, faşist işgalcilerin tahakkümü altında, angaryaya varana dek sayısız insanlık dışı uygulamalara göğüs gererlerken, Vichy'nin işbirlikçileri de keselerini daha çok doldurmanın yoluna bakıyorlardı. Sonuçta faşizm yenilgiye uğratılınca Birinci Dünya Savaşı'nın Verdun kahramanı, bir zamanlar Fransız ulusunun medarı iftiharı ünlü asker Mareşal Pètain, *vatana ihanet* suçundan yargılanıp ölüme mahkûm oldu. Yaşlı olduğu için cezası müebbet hapse çevrilen Pètain cezaevinde öldü. Demek ki sınıf çıkarları zıtlaşan toplumlarda savaş halinde dahi toplumun bütün kesimlerinin çıkarlarını uyumlaştıran bir politika izlemek hiç de kolay olmuyor.

Son günlerde «depolitizasyon» üzerine tartışmalar bir hayli hararetlendi. «Depolitizasyon»u savunanlar, «toplumu depolitize» etmenin «Türkiye açısından çok yararlı» olacağını ileri sürüyorlar. Anlaşıldığı kadarıyla bu görüş, politika yapmanın sınırlarının daha daraltılmasından, politikaya katılımın olabildiğince azaltılmasından yana. «Depolitizasyon»un kelime anlamı «politik nitelikten tümüyle arındırmak» olduğuna göre «toplumu depolitize» etmek, politikayı toplumdan dışlamak ya da *toplumu politikadan arındırmak* anlamına geliyor. İşte bundan dolayıdır ki, politikanın tarihi serüveni geldi aklıma. Acaba diyorum, benim düşündüklerimle, «depolitizasyon»dan yana olanların görüşleri arasında bir paralellik mi var?

Her halde yok. Çünkü «depolitizasyon»dan yana olanlar, bunun, Türkiye'nin verili şartlarında gerçekleşebileceğini, hatta bir ölçüde gerçekleşmiş olduğunu düşünüyorlar. Oysa politikanın kendiliğinden sönümlenip gideceği günlere, o şartların oluşmasına çok zaman var. Öyleyse «depolizasyon»u savunanların niyeti, politikasız bir ortam oluşturmak değil, toplumu-yahut politika ile doğrudan uğraşmayan halk çoğunluğunu- politikadan

bütünüyle dışarlamak, insanı, kural olarak politika dışında tutmak oluyor.

Bu bir politikadır. Üstelik çalışmayanların, politika «icat» olduğundan bu yana uygulayageldikleri en «klasik» politikadır. Bu toplum kesiminin günümüzdeki temsilcileri, bir hayli «apolitik» kaçacağı için bu politikalarını açık açık dile getiremezler. «Depolitizasyon»u savunanlar, bu tutumlarını adıyla sanıyla dile getirebiliyorlarsa bir bildikleri var demektir. Kimin ne olup ne olmadığını açıkça gözler önüne sermesi bakımından böylesi belki daha iyi oluyor.

Madem ki çıkarları bağdaşmayan toplum kesimlerinin bulunduğu bir ülkede tüm toplumun çıkarına hizmet eden bir politika izlemek mümkün değil, toplumun depolitizasyonunun da taraflardan birine hizmet ediyor olması lazım. Şayet «depolitizasyon» da bir politikaysa -ki öyle- «toplumun depolitizasyonu»nun anlamı, çalışan geniş toplum kesimlerini politika yapmaktan men etmek, politikayı, çalışan-çalışmayan ayrımının sürmesinden yana olanların tekeli altına almak demektir. Politika özünde iktidar mücadelesi olduğuna göre, çalışanların politikadan kovulmalarının, politika dışında tutulmalarının, çalışmayanların imtiyazlı konumunu perçinlemekten ve ebedileştirmekten başka sonuç vermeyeceği açıktır. İşte bu noktada, «depolitizasyon»un «Türkiye açısından çok yararlı olacağı» varsayımı inandırıcılığını yitiriyor.

«Türkiye açısından yararlı olan», Türkiye toplumunun ileriye doğru evriminin olabildiğince hızlandırılmasıdır. «Politika» söz konusu olduğunda bunun anlamı, politikanın toplum hayatında sönümlenip gideceği tarihi aşamanın yakınlaştırılması, bir başka deyişle politikaya ihtiyaç olunmayacağı çağın gelişinin çabuklaştırılmasıdır. Gördük, çalışan-çalışmayan olduğu sürece politikayı toplumdan dışlamak mümkün değil. Mevcut durumun *muhafazasından* yana olanlar bu tavırlarını her vesile ile açıkça dile getiriyorlar. Bu konuda en hassas oldukları nokta, üretim araçlarının mülkiyeti. (Mülkiyeti devlete ait olan KİT'lerin satılmasını ısrarla istemelerinin nedeni de bu.) Üretim araçlarının mülkiyeti konusunda, mevcut statünün korunması halinde, *üretici çalışma yapmadan çalışmak* imkanının da var olmaya devam edeceği besbelli. Bunun da konumuz açısından anlamı, çalışan-çalışmayan ayrımının sürmesi, böylece politikanın «icra-i sanat»a devamı oluyor.

İşte bu nedenledir ki «toplumu depolitize» etmeye çalışanlar, bu konuda ne kadar ileri giderlerse gitsinler, toplumdan politikayı kaldıramazlar. Çünkü toplumda çalışanların sırtından yaşayan bir çalışmayanlar zümresi var olduğu sürece, çalışmayanların temsilcilerinin güttükleri «depolitizasyon» politikasının yanı sıra -ve ona karşı- çalışanlar da, şartlar ne olursa olsun bir yolunu bulup kendi politikalarını sürdürürler. Kısacası «depolitizasyon» politikası ile, politikanın tarih sahnesinden çekilmesini çabuklaştırmaktan yana olanların politikası arasında, gerçekte hiçbir paralellik yoktur. Bu iki politika birbirine 180 derece zıttır.

Bu iki politika yekdiğerine o kadar zıttır ki, birisi «toplumu depolitize» etmeyi öngörürken, ötekisi politikanın sönümlenip gitmesi hedefinin çabuklaştırılması için *toplumun alabildiğine politize* olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü çalışan kitleler ne kadar çok politize olurlarsa, kendi çıkarlarının nerede olduğunu ne ölçüde kavrarlar ve çıkarları doğrultusunda mücadeleye koyulurlarsa, kendilerine iktidar yolu o ölçüde açılır, çalışanların iktidarı o ölçüde çabuklaşır. Çalışanların iktidara gelmeleri ise çalışanlar-çalışmayanlar ayrımının giderilmesi doğrultusunda son derece önemli ve zorunlu bir adımdır. Çünkü ancak böylece sadece çalışanların yiyebileceği, çalışmayanların yiyemeyeceği düzenlemelerin yapılması imkan dahiline girer.

«Toplumu depolitize» etmeyi öngörenlerle, «toplumun en yaygın şekilde politize olmasını» savunanlar arasındaki zıt karakterin genel politik süreci nasıl etkileyeceği, tarafların güçlerine nüfuz edebilecekleri toplum kesimlerine, toplumun üzerine çöken geçmişin mirasını omuzlarında taşıyan yeni nesillerin siyasi duyarlığına, çeşitli sınıf ve tabakaların mobilize olmaktaki yeteneklerine, siyasi kadroların olgunluğuna ve becerikliliğine ve nihayet tarafların bu süreçte kendi politikalarını hayata geçirmek için ellerinde bulundurdukları imkanların nasıl kullanacaklarına, ne tür metodlara başvuracaklarına -ve daha bir seri ikinci dereceden faktörlere- bağlıdır. «Depolitizasyon»u öngörenler, başkalarına politika yapmayı yasakladıkları, tüm müşkül şartlara rağmen politika yapmakta kararlı olanlar üzerinde baskı uyguladıkları, politik hayatın çağdaş vecibelerinden uzak durdukları ölçüde politik mücadelenin sertleşmesine yol açmış olurlar. Buna karşılık topluma çağdaş politik hak ve özgürlükler ne kadar çok tanınırsa, bunların önlerindeki engeller ne ölçüde giderilirse, toplumda herkesin politika yapma hakkına ne denli saygı gösterilirse, politik süreç o ölçüde sancısız bir yol izler, toplumun ileri doğru evrimi o kadar mesafe kazanmış olur. Bu süreç boyunca politik hayatın şekillenmesinde, daha çok «toplumu depolitize» etmeyi yeğleyenlerin tutumu belirleyici rol oynar. Onlar, kitleleri politikadan dışlamak, toplumu politikanın dışında tutmak için çağdışı yordamlarda ısrar ettikleri ölçüde yığınların tepkisi direnç kazanır. Ve gün gelir, depolitize edenler depolitize edilirler.

«Depolitize bir toplum» peşinde olanlarla, kitlelerin politize olmalarını savunanlar arasındaki mücadelede birinciler ağır bastığı sürece, çalışan-çalışmayan ayrımı varlığını korur, çalışanların sırtından geçinen asalak bir zümrenin mevcudiyeti, sosyal adaletin devamlı kanamasına sebep olur, herkesin çalıştığı ve ülkenin, bütün yurttaşların katkısıyla, onların omuzları üzerinde hızla gelişip serpileceği güçler ve politikanın sönümlenip gideceği tarihsel aşama gecikir. O halde «toplumun depolitize» olması «Türkiye açısından yararlı» değil tam tersine *zararlı* olur. Türkiye açısından yararlı olan *toplumun politize olmasıdır.*

Madem ki politika bir gün son bulacak, sonu olmayan bir uğraşı insanlar neden benimsesinler, neden fani politika uğruna kendilerini

heder etsinler?

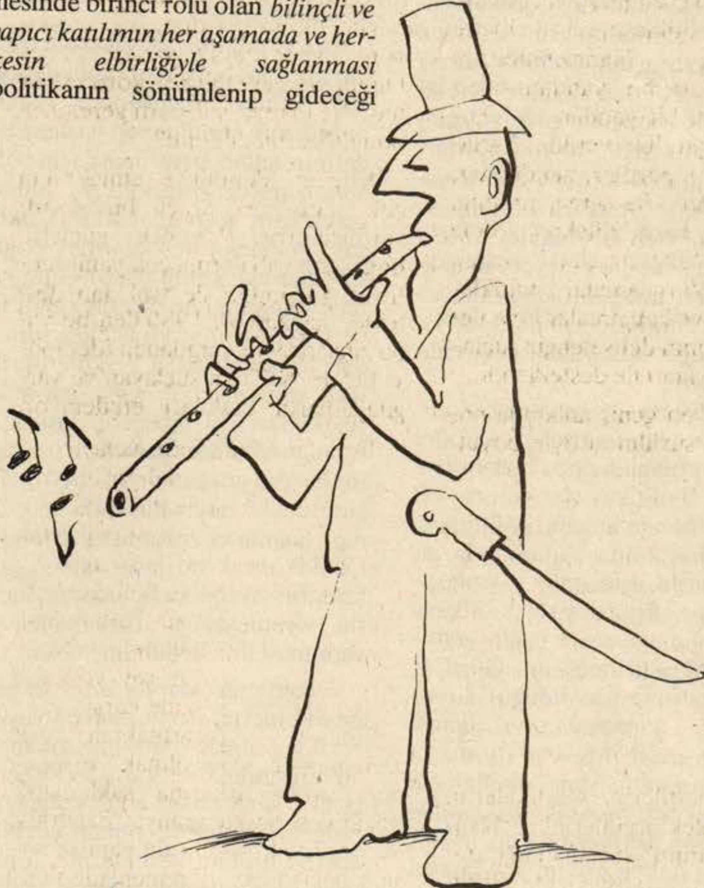
İnsanlığın politikadan «kurtulması»nın ileri ve olumlu niteliği politikanın başlı başına kötü ve olumsuz olduğu anlamına gelmez. Taş balta da insanlık tarihinde çağına göre ileri bir aşamayı, toplumun gelişmesinde ileri bir noktayı temsil ediyordu. Ama çoktan beridir tarihin müzesinde. Politika için de aynısı söz konusudur. Onun da yeri bir gün tarihin müzesi olacak. *Ama o günlere daha çok var.* Nasıl taş balta, ona ihtiyaç duyulduğu sürece insanoğlunun en güvenilen dostlarından birisi olduysa, politika da öyle. İnsanoğlu ona ihtiyaç olduğu sürece politikayı da en etkin, insanlığın ileri doğru devinen serüveninde en yararlı şekilde kullanmakla yükümlü. Bunun da yolu, politikanın bir gün gelip tarih sahnesinden çekileceğini bilerek, ama bu çağa erişene kadar politikayı benimseyerek, politikayı karalamayı ve gözden düşürmeyi, onu kitlelere soğuk ve çirkin göstermeyi iş edinen «depolitizasyon» yanlılarının bu çabalarını, politikayı kitleler yararına, onların çıkarları doğrultusunda kullanıp boşa çıkararak ve mümkün olduğu kadar çok insanı politika içine çekerek,toplumu politize etmeyi esas alan bir politika izlemektir. Bu yolda başarılı olunduğu ölçüde de hedefe, yani çalışanların iktidarına yakınlaşılmış olunur.

Çalışanların iktidarında çalışan-çalışmayan eşitsizliği ortadan kalkacağına ve iş görebilen herkesin çalışması sağlanacağına göre, çalışan-çalışmayan ayrımı sonucu tarih sahnesine çıkan politika artık gereksiz kalmayacak mı?

Kalmayacaktır. Çünkü politikaya olan *toplumsal ihtiyaç* daha bir süre, hem de uzunca bir süre *varlığını koruyacaktır.* Bu aşamada herkesin çalışıyor olması, politikanın son bulmasına yetmez. Bundan sonrası için tayin edici olan, herkesin çalışıyor olmasının yanı sıra çok daha etkin faktör olarak *herkesin «boşta» kalmasıdır.* İnsanoğlunun onbinlerce yıllık hasreti olan -ve birkaç bin yıllık bir süre için sadece mutlu bir azınlığın imtiyazında kalan- bu hedefin maddi toplumsal şartları oluşana kadar politika toplum hayatında varlığını sürdürür. Hem de toplumun ileri doğru evriminde her çağdakinden daha büyük öneme ve yere sahip olarak.

Bu yüzden çalışan-çalışmayan ayrımının ortadan kalkmasını mümkün kılan gelişkin toplumsal politizasyonun daha sonraki dönemde daha da geliştirilmesi, politize olmamış tek kişinin kalmaması, toplumun hızla gelişip serpilmesinde birinci rolü olan *bilinçli ve yapıcı katılımın her aşamada ve herkesin elbirliğiyle sağlanması* politikanın sönümlenip gideceği günleri yaklaştırmak için böyle bir politika izlenmesi hayati önem kazanır. Çünkü bu doğrultuda mesafe katedildiği ölçüde, çalışma bir külfet olmaktan çıkıp, benimsenerek yapılan ve giderek süresi azalan bir alışkanlık haline gelir. Bireylerin -ama şimdi hep birlikte- esas olarak boşta kalacakları dönem yakınlaştırılmış olur. Bu süreç aynı zamanda, -bir aşamadan sonra- politikanın insan hayatında kapsadığı yerin ve önemin azalması sürecidir de. İnsanoğlu yeni düzenin bilincine en fazla vardığı, bu düzen için gerekli politizasyonun azamisine eriştiği, yani en politize olduğu dönemde, artık politikaya ihtiyaç kalmaz. Herkesin boşta olacağı aşamanın yakınlaşması sürecinde sönümlenmeye başlayan politika, bu aşamanın gerçekleşmesiyle birlikte toplum hayatından silinip gider. Böylece politikanın binlerce yıl süren serüveni devasa bir helezon çizdikten sonra kendi üstüne, ama şimdi çok daha gelişkin bir üst düzeyde kapanarak son bulmuş olur. □

Tan Oral

Depolitizasyona "Sol"dan Katkılar

Halim Bulutoğlu

Hükümet yetkililerinin ağzından açıkça ifade edilen ve resmı politika haline getirilen "toplumu depolitize etme" çabası yeni bir politika değil aslında. Tarih boyunca süregelen, ezilen ve sömürülen kitleleri politika dışında tutma çabası 12 Eylül'den bu yana bütün olanaklar seferber edilerek yürütüldü. Kitlelerin politikleşmesi ve elbette politikleştikçe bilinçlenmesinin bütün araçları bir yandan fiilen yok edilirken bir yandan da ideolojik saldırıya hız verildi. Parlamento, siyasi partiler, sendikalar, kitle örgütleri ile grev, miting, yürüyüş ve hatta dilekçe verme hakkı hep "suç araçları" olarak gösterildi. Yargılamalar, tutuklamalar, fesih ve kapatmalar kitle iletişim araçlarının dehşetengiz suçlama kampanyaları ile desteklendi.

Kitlelerin en geniş anlamda politika dışına sürülmesi öyle boyutlara vardı ki, Anayasa oylaması öncesinde oy kullanmayana para cezası koyma gereği duyuldu. Genel seçimler öncesinde, politika dışına sürülmüş kitlelerin seçimlere katılımını sağlayabilmek için çok çaba harcamak gerekti. Çünkü bu kez "demokratikliği" sağlayabilmek için bir kezlik de olsa, kitlelerin politikayla ilgilenmelerine gerek duyulmuştu.

Siyasal partilerin, sendikaların, kitle ve meslek örgütlerinin "bizatihi varlıklarının" suç sayıldığı; demokrasiye, sola, sosyalizme ilişkin düne ait ne varsa topyekün saldırıya uğradığı ve doz farkı da olsa bu saldırının sürüp gittiği bir ortam yaşandı, yaşanıyor.

Egemen güçlerin kitleleri politika dışına sürmekte, örgütsüz ve eylemsiz bırakmakta sınırsız çıkarı olduğu kuşkusuz. Politika yalnız ve yalnız egemen güçlerce yapılmalıdır. "Memlekete komünizm lazımsa onu da biz getiririz, size ne oluyor?" vecizesinde yatan anlayış bugün de geçerliliğini korumuyor mu? Ve ülkeye 'sol' parti gerekince onu da kurmadılar mı?

Kitleleri depolitize etmek için çok yanlı, çok araçlı bir saldırı sürdürülüyor. Egemen güçlerin doğrudan çabalarına çok yanlı saptırma girişimleri ile "sol"dan destekler sağlanıyor. 1980'den bu yana suçlanan ve yargılanan ideolojiyi bir de "sol"dan suçlayan ve yargılayanların katkıları etkileniyor.

Egemen ideolojinin suçlayıp yasakladığı ideolojiye sol görünümlü saldırıların günlük, haftalık, on beş günlük ve aylık yayın organları ile ve telif-tercüme kitaplarla görülmemiş boyut ve bolluğa ulaşması elbette bir rastlantı değil. "Her şey tartışılmalıdır", "mutlak ve değişmez hiç bir şey yoktur", "her türlü dogmatizme karşı özgür düşünce", "savuşturmaktan değil tartışmaktan yana olmak" ve benzeri savlar arkasına saklanarak yürütülen bu kampanya "özgürlük ve özgünlük" adına da yapılsa sonuç değişmiyor. Egemen ideolojinin değirmenine su taşınmış oluyor.

Yayın organlarında egemen güçlerin yasak saydığı ideolojiye saldıran, onu "revize" etmeye çalışan sayfalar dolusu yazıyı yayımlayıp ardından yayın organını "her görüş sahibine açık bir forum" ilan etmek de bir şeyi değiştirmiyor. Böylesi yazıları yazmak da yayımlamak da serbesttir. Ama tersini yazmanın cezası en azından 7.5 yıldır. Ve gene en azından bu nedenle yayın organlarını forum ilan etmenin anlamı olmaz. "Özgür ve özgün" bir tartışmaya olanak yoktur.

ARA DÖNEMLERİN ARDINDAN

1980 sonrası saptırıcı, kafa karıştırıcı yayınlarda görülen bolluk bir bakıma doğal sayılmalıdır gene de. Demokratik güçlerin gerileme dönemlerinde bütün politik örgütler,akımlar-ve dahası tek tek kişiler-yeniden değerlendirme gereksinimini her zaman olduğundan daha fazla duyarlar. Düne ilişkin politikalarını gözden geçirirler. Yenilginin nedenlerini bulup çıkarmaya ve nedenleri ortadan kaldırarak yenginin yollarını açmaya çalışırlar.Yenilgiye uğrayan demokrasi güçleri ağır bir baskı altındadırlar. Örgütleri dağıtılmış, tahrip edilmiş ya da ağır yaralar almıştır. Yeniden toparlanmak ve yengiye doğru yürümek dünden çok daha zordur. Sağlam, sarsılmaz bir bilinç, inanç, dahası yürek gereklidir. İşte yol ayrımı da bu noktada

ortaya çıkar. Ortam çok elverişlidir.

Türkiye demokrasi güçleri de 1980'de böyle bir yenilgiye uğradılar. Yenilgi yol ayrımını ortaya çıkardı. Demokrasi güçleri yenilginin nedenlerini bulup çıkarmak için dünle hesaplaşmak zorundaydılar. Dünün yanlışlarını, eksiklerini ve günün gereklerini arayarak yola *devamla*, dünü sorgusuz-yargısız mahkûm ederek *tamam* diyenler olacaktı bu noktada. Oldu da.

Tamam diyenlerin bir bölümü kendilerine yeni yaşam biçimleri, yeni uğraşlar bulmaya çalıştılar, ellerini eteklerini çektiler. Toplumsal gelişmenin, yükselen sosyal hareketin çekimine kapılıp gelenlerin bir bölümü geldikleri yere, kendi sınıflarının bağrına dönecekti. Bu kaçınılmazdı. Öyle de oldu. Yıkanıp paklanıp geldikleri yere döndüler. Büyük sermayenin iyi teknokratları oldular. Şimdilerde uğradıkları barlarda, dost sohbetlerinde konuşuyorlardır:

"Artık nefret ettiğim her şeyi sevmeye zorlandığım o on yıl boyunca niye mutsuz olduğumu çok iyi biliyorum. Bilim denen şey onurumu beş paralık etti, anlayacağın.»

Bu paragrafı ben uydurmadım. Kendi yaşamıyla örtüşen romanında Latife Tekin söylüyor. (*Gece Dersleri*, Adam Yayınları, 1. Basım sayfa 58)

Ya da şöyle diyorlardır:

"İnandım ben, herşeyimle inandım hem de. Bütün içimi doldurdu o inanç, bana, kendime bir yer bırakmadı. Ben de sıkıldım, vazgeçtim (...) Ama bütün yaşamı boyunca hep aynı inancı, hep aynı güçte sürdürecek kadar kişiliksiz ve salak olanlardan da hoşlanmam.»

Bunu da Ahmet Altan'ın döneği Fazıla söylüyor. (*Sudaki İz*, Can Yayınları, 2. Basım sayfa 199)

Türkiye demokrasi güçleri yakın geçmişte iki büyük yenilgi yaşadılar. 1980 yenilgisi, 1971 yenilgisinden daha ağır oldu. Bedeli de daha ağır ödenecek. Ödeniyor. 71 yenilgisi daha hafifti, bu yüzden demokrasi güçlerinin saflarından kopanlar, dönenler hem daha azdı, hem de çoğu sessizce çekip gitti. 80 yenilgisi daha ağırdı, bu yüzden hem dönenler daha çok oldu, hem de sessizce çekip gitmeyenler. Yenilginin büyüklüğü onlara konuşma cesareti verdi. Konuşuyorlar. Hem de yüksek sesle konuşuyorlar. Demokrasi güçlerinin sesi, onların cılız ama sessiz ortamda yüksek çıkıyor gibi görünen seslerini bastırınçaya kadar da konuşmayı sürdürecekler. Anlaşılıyor ki daha bir süre "Müslüman olan eski sosyalistler"den "Sol Partisini Arıyor"lara yazı dizileri sürecek. Hem en gerici partilerin profesyonel propagandacılığını yapıp hem de demokrasi saflarında görünmeyi başarabilenler bu gibi görünümlerini bir süre daha sürdürebilecekler.

80 yenilgisinin ardından doğan bulanıklık ortamı kalıcı değildir. Demokrasi güçleri bu bulanıklığı aşacak ve her şey yerli yerine oturtulacaktır. Türkiye tarihsiz bir ülke değildir. Ve tarih yanılmaz bir öğretmendir. Bu kez de yanılmayacak.

PİŞMANLIK YASASI PİŞMANLIK EDEBİYATI

ANAP iktidarı da demokrasi güçlerinin uğradığı yenilginin ağırlığından yararlanmak istedi. Yenilgiyi sürekli kılmak için yollar aradı. "Pişmanlık Yasası"nı çıkardı. Umduğu sonucu aldığı söylenemez. Ama bir etki yarattığına da kuşku yok.

Yenilginin büyüklüğü pişmanlığı "Pişmanlık Yasası"nın kapsamadığı alanlarda da ortaya çıkardı. Pişmanlıkların en yenisi pişmanlık edebiyatı oldu.

Pişmanlık edebiyatının, belki şimdilik, en çarpıcı örneğini oluşturan iki roman kısa zaman aralıkları ile ardı ardına yayımlandı. Ahmet Altan'ın *Sudaki İz*'ini Latife Tekin'in *Gece Dersleri* izledi. 80 öncesi ve sonrasını yargılayıp, daha doğrusu, yargılamadan mahkûm ederek topluma "Bu işin sonu hüsrandır. Aman aklınızı başınıza devşirin. Bu işlere karışmayın, kendi işinize bakın. Hayatınızı yaşayın ve politikayla sakın ola ilgilenmeyin", nasihatı verenlere iki genç romancı daha katıldı. Özgürlük ve özgünlük adına gençlere, kadınlara ve bilime veryansın sövgüler düzüldü.

Hürriyet Gösteri dergisinin "Genç Romanımız" başlıklı tartışmasında Latife Tekin, "Bir dönem 12 Mart romanı yazıldı, ondan sonra 12 Eylül romanı yazılıyor. İşte 12 Mart sonrası çıkan yazar, 12 Eylül sonrasında çıkan yazarlar gibi meseleye bakarsak, bence sonuçta bu yazarları ve bu dönemleri değerlendirecek yaklaşımları da az çok belirlemiş bir tavrın sonucunda doğuyor. Yani sonuçta biz ne yapsak, ne yazsak yazdığımız şey hep bu açılardan değerlendiriliyor. Bu tür yaklaşımları bence kırmak gerekiyor." diyor. (*Hürriyet Gösteri*, Mart 1986, Sayı 64, Sayfa 4)

Sözü Ahmet Altan alıyor: "İznimizle bir şey söylemek istiyorum, romanla toplumsal gerçekliği araştıran bir romanla sosyolojik araştırma arasında ciddi bir fark var. Bir roman toplumsal kesitler verebilir. Ama onun edebi değerini, toplumu ne kadar iyi yansıttığından öte, başka sanatsal değerler belirler, tipleri belirler, işlenme biçimi belirler. Ben toplumsallığı geri plana iterken bunu söylemek istiyorum" (Aynı yerde, sayfa 6).

Anti-demokratik ortamın verdiği olanakları kullanarak, bir dönemi, o dönemin siyasi hareketlerini, örgütlerini ve ideolojilerini karalayıp sövgüler sıralayan iki yazar, kendi romanlarının yalnızca sanatsal açıdan değerlendirilmesine hak tanıyorlar.

Bu yazının konusu sanat olmadığı gibi, tek tek romanların tartışılması da değil. İki roman, yazımızı yenilgi dönemlerinin ardından ortaya çıkan ürünlerin uçlarda yer alan iki örneği olduğu için ilgilendiriyor. Her iki romanın da hem yayımlandığı dönemin, hem de konu edindikleri sosyal hareketlere bakış açılarının 1980 yenilgi dönemiyle yakın ilişkisi var. Bu ilişki takvimsel değil tarihsel bir ilişkidir.

Sudaki İz'le ilgili Fethi Naci yazdı. *Adam Sanat*'ın Aralık-1985 tarihli 1. sayısındaki yazısının son paragrafı şöyleydi:

"Okurun sağduyusunu böylesine küçümseyen, kendi kuşağından

gençleri böylesine aşağılayan, egemen güçlerin kamuoyuna kabul ettirmeye çalıştıkları 'devrimci prototipleri'ni 'devrimci gençlik' diye böylesine pervasızlıkla betimlemeye çalışan bir başka roman okumadım. Ve ilk kez bir romanı okuduktan sonra duyduğum tek duygu sadece 'tiksinti' oldu."

"Egemen güçlerin kamuoyuna kabul ettirmeye çalıştıkları 'devrimci prototipleri' (...) böylesine pervasızlıkla betimlemeye çalışan bir başka roman" daha okumuş olduk. Latife Tekin'in *Gece Dersleri*'ni okuduk. En küçük bir ahlaki kaygı bile gütmeden yazılan bu iki romandan hangisinin daha tiksindirici olduğuna karar veremedik.

Ahmet Altan'ın romanı için Fethi Naci'nin yukarıda andığımız yazısını selamlayıp Latife Tekin'in *Gece Dersleri*'nden küçük birkaç örnek verelim. Şöyle:

"Şövalye yüzükleri, lacivert takım elbiseleri ve beyaz çoraplarıyla sendikacılar, çok kalabalıktılar." Sanmayın ki bu sendikacılar sarı sendikalarda çöreklenmiş gangster tipli sendika ağalarıdır. Hayır, böyle tanımlanan sendikacılar "|Kışlık| Saray, Kerenski" gibi sözcüklerle konuşan sınıf ve kitle sendikalarının yöneticileridir.

Şu sözler de ilerici kadınlara ve işçilere bakış açısı:

"Bizler, bir dilim baklavanın, işçi kadınları, mesajlarımızdan daha çok etkilediğini kabul edemeyiz. Elbette ki baklava tahrik edici bir tatlı."

"Dayanışma paralarını hırsızlayan bir işçinin kaçıp giden hayaletinin ardından hiç beklenmedik bir söz yangınının çıktığını ve kısa zamanda yedi mahalleye yayıldığını anlattılar."

Bilime, teoriye bakış için de birkaç örnek:

"Ne yazık ki bize teoriler bile yalan söylemek zorunda ve biz idare etmeye mecburuz herkesin vicdan azabını."

"Bizim öğretiye kulak asarsan, bu dünyada yokum ben, Mukoşka..."

"Kız kardeşin her türden teorinin yalama ettiği bir civatadır, anla artık şunu."

Ve ilerici kadınlara ilişkin:

"Kocalarından boşananlar, sorumlularıyla dolaşıp bölgeme iltica edenler, çocuklarından dert yanmak için köşe bucak beni arayan hareketimizin ablaları, ayaklarımızın küçük burjuva eğilimli bağları, farklı ideolojinin erkekleriyle gizli aşk yaşayan, ilerde ajan olacakları kuvvetle muhtemel sadakatten uzak adı lazım olmayan kadınlar, serseriler, sümüklüler, yanaşmalar.."

"Politik sosyete", "Şeflerin erkek emanuelleri", "Nasıl geçerdi on yıl, bedenimi sloganlarla cinsel aşk yapmaya zorlamasaydım..", "Biz tanımlarla yaşayan robotlarız. (...) Kitle önünde cinsel sorunlarımı çözmek istediğimi düşünenleri güvenlik görevlilerine teslim et."

Örnekleri çoğaltmanın gereği yok. Ama işkence gören arkadaşlarına bakışı yazmadan geçmeyeceğim. Aynen şöyle:

"Unutmadan: Bana anlatılan tüm işkence hikayelerinde, işkenceyi zaten hayatın parçası sayan bir tavır gizliydi. Çoğu, günlerce gözlerinin bağlı tutulmasına öfke duymuş tabii.. Ama şaşırtıcı olan şu ki, en çok dikleştiği için yana yatmayan saçlarından şikayet ettiler. Yanlarında tarak yokmuş ve kırık parmaklarıyla friksiyon yapmak gibi zor bir pozisyona sürüklenmişler. (...) Öyle geldi ki, işkenceden çok yeni olan işkence stillerinden dertliydiler."

Pes doğrusu. "Hayatının on yılını" "aldanarak" bir politik harekete "adayan" "yükü pişmanlık değil" "aldanmışlık" olan "eski bir militan" söylüyor bunları. Boşuna dememiştir "en tehlikeli olan döneklerdir" diye.

Son bir alıntı daha. *Gece Dersleri*'nin arka kapağında şunları yazıyor Latife Tekin:

"(...) Öfke rüzgârlarının değerli katkılarını niçin inkâr edeyim! Kulağıma kardeşlerimin beni yolda vuracaklarını fısıldadığınızda soluğum ip gibi gerilip inceldi ama hayretle gördünüz ki direndim. Beni önüne katıp sürükleyen sevgili kasırga!.."

Evet, 80 yenilgisinin kasırgasıdır bu. Kimilerini arkadaşlarının gördüğü işkencelerden tiksinti verici alaylarla söz edecek kadar önüne katıp sürüklemiştir.

Bu kasırgayla sürüklenmeyenlerin öyküsünü anlatmak ise en azından "kanunun suç saydığı fiili övme"ye girer. 80 sonrası yargılamaların vardığı boyutlara göre de suç olmayan tek "fiil" olarak "suç sayılan fiillere" sövme kaldı. İsteyen bu özgürlüğü bol bol kullanıyor.

Ya kullanamayanlar? İşkencelerde, sorgularda, mahkemelerde, hapisanelerde, darağaçlarında... içerde ve dışarda insan onurunu dik tutanlar... Bağışlasınlar, bu yazının konusu onlar değil.

SON SÖZ

Pişmanlık yasası, edebiyatı doğrudan kapsamıyor. Hemen bir yarar sağlamıyor. Ama ANAP resmen açıkladığı depolitizasyon politikasına üstün hizmetleri ödülsüz bırakmaz. Boş zamanlarında Red Kit okumaktan zaman bulup genç romancılarımızın bu katkılarına bir göz atabilirse Özal mutlaka bir özel ödül verir: 71 yenilgisinin dönekleri ödülsüz kaldılar mı? Eli kalem tutanları sermayenin yayın dünyasında önemli yerler edindiler. Eh, 80 sonrasının pişmanlarının da eli kalem tutuyor maşallah! □

Depolitizasyon Üstüne Düşünceler

MAHMUT DİKERDEM:

«Askeri paktları eleştiremeyen bir barış örgütünün işlevi ne olabilir.»

• Toplumu politikadan arındırma, katılımcı demokrasinin karşıtıdır. Bilindiği gibi demokratik rejimin en belirgin göstergesi ülke yönetimi üzerinde etkisini duyurabilecek baskı gruplarının varlığıdır. Sendikalar, meslek kuruluşları, dernekler, üniversiteler, gençlik örgütleri bu grupların başlıcalarıdır. Baskı gruplarının siyasal yaşamın dışında tutulması, demokratik rejimin özünden soyutlanarak salt biçimsel bir demokrasiyle yetinme özentisinden başka bir şey değildir.

*Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü **Mesut Yılmaz** 28 Aralık 85'te **Tercüman** gazetesinde Taha Akyol ile yaptığı bir söyleşide şunları söylemişti: "Biz Türkiye'de politizasyonun olması gerekenden daha yüksek olduğuna inanıyoruz... Yani Anayasa'da Sendikalar Kanunu'nda, Dernekler Kanunu'nda bu konuda getirilmiş kısıtlamalara sonuna kadar sahip çıkacağız. ...sözgelişi, bir Ziraat Odası'nın NATO konusunda fikir belirtmesi kesinlikle "oda faaliyeti ile" bağdaştırılamayacak siyasi bir faaliyettir." Soru: "Kendi korumak mecburiyetinde oldukları sosyal kesim ile ilgili hükümet uygulamalarını tenkid edince? Bunu yapamazlar diyoruz. Bunu yapmak bizim Anayasa düzeni içinde, ancak siyasi partilere kalmış bir haktır." Hükümet Sözcüsü böyle diyor. Biz de aşağıdaki iki soruyla DEPOLİTİZASYON konusundaki başka görüşleri okurlarımıza sunmak istedik.*

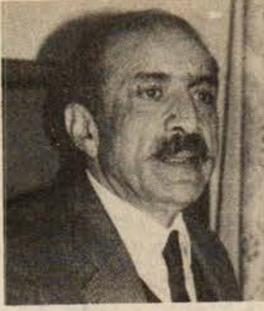
- ***Sizce 'Depolitizasyon'dan güdülen amaç nedir?***
- ***Depolitizasyon genelde ve kendi alanınızda nasıl yaşanıyor? Buna karşı neler yapılabilir?***

Toplumsal yaşam depolitize edilebilir mi? Bu, toplumdaki sosyal sınıfların bilinç düzeyine büyük ölçüde bağlıdır. Başka bir soru da depolitizasyonun hangi yöntemlerle gerçekleştirilebileceğidir. En kestirme yol, devlet gücüne dayalı yasalarla toplumun etkin kesimlerini politikanın dışına itmektir. Bu yöntem zora dayanılarak uygulanabileceği gibi yasal bir çerçeveye oturtulması da mümkündür. Ülkemiz 1980 yılından bu yana her iki durumu da yaşamıştır. 1982 Anayasası'yla baskı gruplarının işlevleri, etkinlik alanları iyice kısıtlanmış bulunmaktadır.

• Örneklemek gerekirse; yakından ilgili olduğum bir konudan, Barış Hareketi'nden söz edebilirim: Dünya Barış Hareketi ve onun ulusal düzeydeki temsilcileri olan barış dernekleri askeri paktlara karşıdır. Türkiye'deki Barış Hareketi de tüm askeri paktlara ve bu arada NATO'ya karşıdır. Oysa Türkiye'de bir derneğin NATO'ya karşı olması hükümetin dış politikasını eleştirme yani politikaya bulaşma anlamına geleceğinden yeni Dernekler Yasası'na göre suç oluşturmaktadır. Askeri paktları eleştiremeyen bir barış örgütünün işlevi ne olabilir? İşte toplumca böyle durumların sıkıntılarını yaşamakta, çıkış yollarını aramaktayız. Ancak bugünkü yönetim Anayasa ve onun doğrultusundaki başka yasaları öne sürerek çıkış yollarını tıkamaya kararlı görünmektedir.

Kanımca, demokrasi güçleri sadece Anayasa'dan yakınmak, yasal kısıtlamaları eleştirmekle yetinmeyerek demokratik rejimi yozlaştıran, içeriğinden yoksun bırakan düzenlemelerin işlerlikten nasıl alıkonulabileceğinin yol ve yöntemlerini arayıp bulmalıdırlar. Bu görevde aydınların öncülüğünün gerekli olduğuna inanıyorum.

Depolitizasyonun asıl büyük tehlikesi uzun vadede neden olabileceği yıkıntılardır. 12 Eylül rejiminin uzantısı olduğundan kuşku duyulamayacak bir zihniyet "12 Eylül öncesinin kargaşasına yeniden dönmemek" bahanesiyle toplumu düşünme, tartışma ve örgütlenme özgürlüklerinden soğutmak, bu özgürlükleri sınırlandırmak için her çareye başvuracaktır. Aynı zihniyet "sapık ideolojiler" diye tanımladığı bilimsel öğreti yerine, adına "Türk-İslam sentezi" denilen çağdışı bir dünya görüşünü eğitim öğretim kurumlarıyla kitlesel iletişim araçlarında egemen kılmanın peşindedir. Aslında bu depolitizasyon değil tam bir politizasyondur. Ama kararlılıkla karşısına çıkılmazsa sonucu, bilimsel öğretiden habersiz, ülke sorunlarına ilgisiz ya da yaklaşımı sağlıksız genç kuşakların yetişmesi olacaktır.

SADUN AREN:

«Politika toplumsal yaşamın düzenlenmesiyle ilgili etkinliklerin tümüne verilen addır.»

• Depolitizasyonun ve bu sözcük kullanılmasa bile, genel olarak toplumun bir kesimini politika dışı tutma çabalarının amacını anlayabilmek için, toplumsal yaşamda politikanın işlevinin ne olduğunu anımsamak gereklidir. Politika, toplumsal yaşamın düzenlenmesiyle ilgili etkinliklerin tümüne verilen addır. Bu düzenleme, her şeyden önce ekonominin denetimini yaratılan gelirin ve diğer tüm nimetlerin paylaşımını içerir. Yani politika, sınıflar, tabakalar ve gruplar arası çıkar çekişmesinin yapıldığı bir alandır.

Diğer taraftan biliyoruz ki, kapitalist toplumlar çıkarları birbirinden farklı çeşitli sınıf ve tabakalardan oluşmuşlardır. Bu sınıf ve tabakalardan hangisi politikaya egemen olursa, toplumsal yaşam da o sınıfın çıkarlarına hizmet edecek biçimde düzenlenir. Bu nedenledir ki, bütün sınıf ve tabakalar çıkarlarını korumak ve geliştirebilmek için politika ile uğraşmak ve politikaya ağırlıklarını koymak zorundadırlar. Demokrasinin temel gerekçesi de zaten budur.

Durum bu olunca, toplumun bazı kesimlerini politika dışı tutmak, bunları kendi çıkarlarını savunma olanağından yoksun bırakmak, buna karşılık diğer bazı kesimlere kendi çıkarlarını topluma serbestçe dayatmak olanak ve ayrıcalığı tanımak demektir. Böyle bir şeyin haksızlığı ve demokrasiye aykırılığı apacık ortadadır.

• Depolitizasyon çok çeşitli biçimlerde yürütülür. Sendikaların, derneklerin ve meslek kuruluşlarının politika yapmaktan yasaklanmaları bunlardan biridir. Böylece politikaya sürekli olarak ağırlık koymanı önemli bir yolu büyük emekçi kitleler için kapatılmış olmaktadır. Depolitizasyonun egemen çevrelerin sürekli kullandıkları diğer bir yöntemi, emekçi kitleleri politikaya karşı ideolojik olarak ters yönde koşullandırmaktır. Bu maksatla politikanın bir çıkar sorunu olduğu gerçeği göz ardı edilerek, politikanın da avukatlık, doktorluk gibi herhangi bir meslek olduğu ve dolayısıyla icrasının da onlar gibi uzmanlarına terkedilmesi gerektiği telkin edilmek istenir. Buna ek olarak, politikanın ve politikacıların «kalleşliklerinden», «çirkefliklerinden», «kaypaklıklarından» söz edilerek kitleler politikadan soğutulmaya ve uzak tutulmaya çalışılır.

Bunlardan ayrı olarak, kitlelerin, kapitalist yaşam biçiminin etkisiyle, kendilerini sürekli olarak maddi mal edinme tutkusuna kaptırmaları da çok önemli bir depolitizasyon kaynağıdır. Buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon, otomobil, ev, yazlık ve böyle mal edinmek konusunda birbirleriyle yarışa girmiş olan insanların bu arada politika düşünmeleri çok zordur.

Bütün bu depolitizasyon saldırılarına karşı alınacak önlem, kitleleri bu konuda uyarmak ve aydınlatmaktır.

TEOMAN EVREN:

(Barolar Birliği Başkanı)

«Güdülen amaç iktidarların yanında, emrinde, kişi ve kuruluşlar, hatta muhalefet yaratmak isteğidir.»

• Son günlerde "depolitizasyon" sözünü siyasi literatürümüze kazandırdık. Yakın bir gelecekte bu Fransızca sözcük Türkçe yazılışı ile halkımızın malı olacak. İleride hakkında çok söz edilecek konu üzerinde bu günden tekrar tekrar durulmasında büyük yarar var.

Aslında kavram batıda kamu sektörünün ve amme hizmetinin politik baskılardan arındırılması anlamında kullanılmakta, politikaya asla karışmaması gerekli kamu personeli ile amme hizmetinin tarafsızlığını amaçlamakta ve sağlamaktadır.

Henüz oturmamış ve gelişmemiş demokrasilerde ise halkın bizzat veya örgütleri aracılığı ile yönetime katılmasının engellenmesi için yalıtkan bir baraj oluşturmaktadır.

Siyasi demokrasinin en büyük niteliği "katılma" diğer bir deyimle katılımdır. Katılım bireylerin bizzat veya örgütleri aracılığı ile ülkenin yönetilmesine, yönlendirilmesine, idaresine etkileridir. Sürekli işlerlik kazanan etkileşim ve iletişim sayesinde politika dışındaki kişiler ve örgütler seslerini duyurmak, kamuoyu yaratmak, yönetimi etkilemek olanağını bulurlar. İşte bunun için tarafsız, özgür basın yayın, özerk T.R.T. demokratik düzenin en önemli iletişim araçlarıdır.

Demokratik yaşam için bir parlamentonun varlığı yetmez. Günümüz insanının bizzat veya bağlı olduğu örgütler aracılığı ile

görüşünü seslendirmesi, kamuoyuna duyurması, yönetimi etkilemesi zorunludur. Diktatörlüklerle idare edilen pek çok ülkede, bir parlamento vardır ama demokrasiden söz etmek olanaksızdır.

Çoğu kez iktidarlar siyasetin sadece kendilerine özgü bir yetenek, bir hak, bir yetki, başkalarının anlayamayacağı bir meslek olduğuna inanırlar. İşte bu inançtan sonra tehlike çanları çalar. Kendisi gibi düşünmeyenler siyaset yapmakla suçlanır. Aynı paralelde düşünceler için politika yapıldığı iddiası akla bile gelmez. Bunlar için koruma, özendirme, kollama önlemleri alınırken, siyaset yaptıkları iddia edilenlerin arındırılması için her çareye başvurulur, depolitizasyon söz konusu olur. Bu aşamada takdir yetkisinin hükümet tarafından kullanılması, ayraç ve kriterlerin iktidar güçlerinin elinde bulundurulması önemli sakıncalar taşımaktadır. Yasal tehditlere,yargısal girişimlere başvurulur ve depolitizasyon Demokles'in kılıcı gibi baskı gruplarının tepesinde sallanır durur.

• Meslek kuruluşları, sendikalar, dernekler, yönlü bir düşünce sistemi içinde değerlendirilmekte, beğenilmekte veya yerilmektedir. Yıllarca politika yapmadığı söylenen odalar, sendikalar bile birdenbire gözden düşebilmekte, derhal "terbiyesine tevessül" ve tehdit edilmektedir. Güdülen amaç iktidarların yanında, emrinde, kişi ve kuruluşlar, hatta muhalefet yaratmak isteğidir. Hiçbir zaman iktidarların, partizan uygulamalara karşı depolitizasyon istendiği görülmemiştir.

Avukatlık Kanunu hiç gerek yokken dört kez değiştirilmiştir. Barolar her seferinde biraz daha Adalet Bakanlığı'na bağımlı kılınmıştır. Gerçek bir gereksinme olarak kendini gösteren Barolar'ın bağımsızlığı, avukatlık stajı, yoksullara hukuki yardım konularında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Daha da önemlisi Türkiye Barolar Birliği ve Barolar'la birlikte yürütülen çalışmalar durdurulmuş, Adalet Bakanlığı'nca değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Bütün bu gelişmeler depolitizasyon denilen siyasetten arındırma amacı ile izah edilirken, yargı ve hukuk alanında çok ciddi bir olay yaşanmaktadır. Bağımsızlıkları üzerinde özenle titrediğimiz, Yüksek Mahkemeler'imizin Başkanları, Sayın Başbakanın, Ankara'da, İstanbul'da, İzmir'de düzenlediği yemeklere eksiksiz katılmaktadırlar.

Halkımızın T.R.T. ekranlarında izlediği olay bizleri ciddi kuşkulara yöneltmektedir. Sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları politikadan arındırılmak istenirken yargının siyasete yakınlaşmasında çok büyük sakıncalar bulunduğunu vurgulamak gereğini duymaktayız.

İLHAN TEKELİ:

(ODTÜ Öğretim Üyesi)

"Halkın siyasete yabancılaştığı bir ortamda demokrasi değil ancak onun görüntüsü gerçekleşir."

Depolitizasyon bir toplumda geniş halk kitlelerinin siyasal konulara, olaylara duyarsız hale gelmesi olarak tanımlanabilir. Bu duyarsızlığın altında toplumun güçsüz kesimlerinde, siyasal uğraşlarda bulunmasının pahasının yüksek olacağı, bu uğraşların yönetimin kararları üzerinde etkisinin görülmeyeceği, yönetimin verdiği kararlara katlanmanın kaçınılmaz olduğu vb. konularda inanışların toplumda yaygınlaşmış ve pekişmiş olması yatar.

Türkiye'de böyle halkın kendi kendine sahip çıkmayacağı, halka yabancılaşmış bir siyasal yaşamı savunan siyasetçilerin iki amacı olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi halkın siyasal denetiminin dışında kalmaya çalışmaktır. Depolitize ortam elitist bir küçük kadronun ülkenin geleceğini yönlendirebileceği yanılgısını güçlendirir. Böyle bir ortamda siyasetçiler uzun dönemde siyasal pahasını ödeseler de, kısa ve orta dönemlerde küçük ve kapalı çevrelerin çıkarlarını geniş halk kesimleri aleyhine olarak koruyabilirler.

Depolitizasyon önerilerinin ikinci amacı Türkiye'nin yakın geçmişindeki siyasal oglulardan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin yakın geçmişinde, siyasal parti bağlılıklarının toplum içinde, çok kati uzlaşmaz kutuplaşmalar yaratması, toplumun bunalım dönemlerinde uyum yapma esnekliklerini azaltmaktadır. Kimi siyasetçiler bu sorunun çözümünün depolitizasyondan geçtiğini savunmuşlardır. Doğal olarak bu politikacılar genellikle halkın desteğini sağlamakta zorluk çekenler olmuştur. Oysa bu sorunun çözümünü halkın siyasete küstürülmesinde değil hoşgörü ve çoğulculuğun siyasal yaşama egemen hale getirilmesinde aramak gerekir. Kuşkusuz bu çözümü gerçekleştirmek kolay değildir. Ama bu zordur diye depolitizasyonu çözüm olarak görmekte doğru olmaz. Depolitize bir ortamda demokrasinin varlığından söz etmek olanaksızdır. Halkın siyasete yabancılaştığı bir ortamda demokrasi değil, ancak onun görüntüsü gerçekleşir.

• Depolitizasyon değişik mekanizmaların üst üste düşen ve birbirini pekiştiren etkileriyle birlikte çok yönlü olarak yaşanıyor. Bunları şöyle sıralayabilirim; birinci olarak yaşanan uzun sıkıyönetim döneminin getirdiği sindirici etki var. Geniş kitleler en haklı taleplerinin siyasal olarak ifade edilmesinden çekiniyor. Bu taleplerinin kısa ya da uzun erimde başlarına iş açmasından korkuyor. Hiçbir konuda açıkça vaziyet almıyor, susuyor. Sadece sandık başında tepkisini göstermeyi yeğliyor. İkinci olarak Anayasa ve siyasal partiler yasasıyla getirilen sınırlamalar var. Siyasal partiler dışında tüm örgütlenmelere siyasal etkinlik yasaklanmış durumda. Oysa günümüzün toplumlarında kişilerin tek başına siyasal katılımı gerçekleş-

tirmesi olanaksız. Kişiler ancak örgütler aracılığıyla siyasal katılımda bulunabilirler. Örgütlenme özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar depolitizasyonun en önemli yolu olmaktadır. Ayrıca siyasal partilere katılım da önemli ölçüde sınırlanmış, bu yolla siyaset ya emeklilerin ya da iş adamlarının uğraşı haline getirilmiştir. Üçüncü olarak üzerinde durulması gereken mekanizma toplumda bireyciliği ön plana çıkaran değer yargılarının yaygınlaştırılmasıdır. Kişiler toplumsal sorunlarla ilgilenmekten çok, kendi dar çıkarlarını korumayı önemser hale gelmektedir. Toplumda fırsatçı, «köşe dönmeyi» başarı gören değer yargılarını pekiştiren bir ekonomik düzenin varlığı depolitizasyon yönünde en güçlü etken olmaktadır.

Depolitizasyon konusunda bu mekanizmaların işlediğini söylemek tek başına yeterli değildir. Depolitizasyonun toplumun her kesimi için aynı şekilde işlediği gibi yanlış bir kanı uyanabilir. Oysa toplumun belli kesimleri için bu konudaki yasaklar işlememektedir. Ekin Bilar A.Ş.'nin faaliyetlerine izin verilmezken, Aydınlar Ocağı'nın faaliyetleri TV'de verilmektedir. İdam konusunda görüşlerini söyleyen doktorlar yargılanırken, TÜSİAD etkinliklerini kolayca sürdürmektedir. Formel örgütlere siyaset kapatılırken, dini tarikatlar yoluyla bir politizasyon sürmektedir. Bu olgulara bakarak belki de genel bir depolitizasyondan söz etmek yerine tek yönlü bir depolitizasyon isteğinden söz etmek yerinde olur.

Buna karşı neler yapılabilir? Yapılabilecekler oldukça açık. Özgürlüklere ve demokrasiye sahip çıkmak, demokratik sürecin çarklarının dönmesini hızlandırmak gerekiyor. Bu süreç içinde siyasetin ve siyasetçinin yıpratılmasına karşı durmak, bunlara üstün değerler vermek, siyasal sürecin destabilizasyon yaratacağı konusundaki korkuları yenmek ilk ağızda yapılması gerekenler.

NUSRET FİŞEK:

(Türk Tabibleri Birliği Bşk.)

« Hükümeti ürküten insanların bir araya gelerek hükümeti eleştirmeye ve halkı etkilemeye yönelik çalışmalardır. »

• Hükümetin depolitizasyondan amacı dikensiz gül bahçesi yapmaktır. Kişilerin tek başına ve hatta gazetelerin politika yapmasına hükümet karşı değildir. Hükümeti ürküten insanların bir araya gelerek hükümeti eleştirmeye ve halkı etkilemeye yönelik çalışmalardır. Bu doğru mu, yanlış mı sorusuna yanıt biz demokrasiden yana mıyız, değil miyiz sorusuna yanıt vermekle mümkündür. Demokrasi hizmetlerin halkın istediği gibi yürütüldüğü bir rejimdir. Politika hakkını sadece halkın seçtiği milletvekillerine tanımak ile demokrasi var olmaz. Demokratik ülkelerde baskı grupları diye adlandırılan dernekler, birlikler, topluluklar sürekli olarak milletvekillerini etkilemek ve halkı kendi görüşleri açısından etkilemek için çalışırlar. Demokratik düzenin bu biçimde işlemediği bir ülkede demokrasiden bahsetmek, demokrasi terimini yanlış tanımlamayla eşanlama gelir. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti bile Amerikan Senatosu'nu etkilemek için baskı grubu oluşturmaya çalışmaktadır. Ama kendi halkı için bunu uygun görmemektedir.

• Bütün dünya duydu, ölüm cezasına karşı çıktık diye mahkemeye gittiğimizi. Dün Avusturalya'daki bir doktordan mektup aldım. «Sizi ölüm cezasına karşı çıktığınız için mahkemeye vermişler. Aslında çok iyi bir iş yapmışsınız. Ben ve arkadaşlarım da aynı fikirdeyiz» diyor. Dış ülkelerden aldığımız tek mektup değil bu. Biz bunu yaparken, bunun politika sayılacağı veya görevimiz olmadığı aklımızın köşesinden geçmemişti. İnsanların sağlıklarının desteklenmesi için gelirlerinin yükselmesi, beslenmelerinin düzeltilmesi, eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerekir. Yakında bu konuda da görüş bildirmeyi düşünüyorum ve bunu hem hekimlik hem vatandaşlık görevi sayıyorum.

Buna karşı ne yapmalı? Bir olguyu anlatayım. Federal Almanya'da istek üzerine çocuk düşürmenin serbest bırakılması için bir hareket başlatılmıştı. Binlerce doktor yasalara rağmen kürtaj yaptıklarını, on binlerce kadın kürtaj yaptırdıklarını bir mektup ile savcılığa bildirdi. Savcılık işlem yapmadı, sonunda yasa kalktı.

İLHAN SELÇUK

« Depolitizasyon görünümü altında, dışa bağımlı kapitalizmin ideolojisine bağlı bir politizasyon söz konusudur. »

• Depolitizasyon, genelde bir yıldırma politikası olarak yaşandı, yaşanıyor. Bu hükümet, depolitizasyonu 12 Eylül'den devraldı. Ne var ki görünüşe aldanmamalı. Depolitizasyon görünümü altında, dışa bağımlı kapitalizmin ideolojisine bağlı bir politizasyon söz konusudur. Kafalara dökülmek istenen betonun harcı belli. Halkı etkin değil, edilgin bir kitleye dönüştürmek, özne değil nesne yapmak, ülke yönetiminden dışlayarak sürüleştirmek. Bu bir politizasyondur. Halkı buyurganların robotlarına dönüştürmek politikasıdır.

Depolitizasyon halkın kafasını boşaltmaksa, bu stratejinin karşılığı da halkı bilinçlendirmek, yönetilen değil, yöneten olabileceğini duyurmaktır. Bir avuç, holdingçinin halk hesabına düşünmesi ve halka "sen düşünme, ben senin yerine düşünürüm" diyebilmesi küstahlıktır. Bu küstahlığın faturası, hem ülkeye ödetilir, hem halkın kendisine...

Kesinlikle ülke sorunlarının çözümüne halkın katılmasının sağlanması demokrasi bayrağını dalgalandırıp yükseltmekle gerçekleştirilebilir.

Basın alanında depolitizasyon yürüyordu. Ve yürüyor gibi... Ne var ki siyaseti dışlayıp magazinle açık-saçık yayın yapan basına darbe vuruldu. Bu politika iktidarın iç çelişkisinden doğuyor. Ve basını da politize ederek muhalefete itmekte etki yaratabilir. Holding basını olabildiğince depolitize oluyor, ama nereye kadar?

Bilinmez.

TEOMAN EREL:

"Güdülen amaç Türk toplumunu daha aza razı etmektir."

• Depolitizasyondan güdülen amaç Türk toplumunu daha aza razı etmektir.

Depolitizasyon genelde kitlelerin politik tercihleriyle çıkarları arasında berrak ve doğru ilişkiler kurulmasını önleyecek kopukluklar yaratılarak uygulanıyor. İletişimde, örgütlenmede, berraklaşmada kopukluklar yaratılınca kitleler kendi çıkarlarıyla dış ve iç güçlülerin çıkarları arasındaki somut çelişmeleri açık biçimde göremiyorlar. Politik tercihlerini kendi çıkarları yönünde koyamıyorlar. Propaganda ve iletişim araçları depolitizasyon stratejisini uygulayanların tekeline geçtiği için uygun görülen politika ve sloganlar çoğunluğun tercihi haline getirilebiliyor. Modern propaganda yöntemleri de işin içine giriyor. Eski politika ve politikacı tipi 12 Eylül öncesi karmaşa nedeniyle yıprandığından depolitizasyon kolaylaşıyor. Tabii bütün bunlar kısa dönem için söz konusu. Sorunların depolitizasyonla çözülemiyeceği, koşulların ağırlaştığı Türkiye gibi bir ülkede oldukça çabuk ortaya çıkıyor. Şimdi bu dönemi yaşıyoruz.

• Basın alanında depolitizasyon geneldekinden farklı uygulanmadı. Ama daha kısa sürede çözüldü. Çünkü basın halkla beraber, gerçeği söylemekle rekabet etmeye ticari bakımdan da mecburdur. Gerçek bir iki yerde söylenmeye başlanınca hızla sirayet eder. Bu nedenle radyo-televizyon, hâlâ depolitizasyon stratejisinin elinde olduğu halde, basındaki hareketlenme siyasete ve siyasetin tabanı olan kitlelere sıçradı. Depolitizasyon uygulayıcısı siyasetçilerin başta köşe yazarları olmak üzere basından sürekli yakınmaları boşuna değil.

CEVDET SELVİ:

(Petrol-İş Sendikası Genel Bşk.)

"Kitlelerin politikanın dışında kalması istenirken belirli bir kesim zaten politikayı çeşmenin başında yapmaktadır."

• Depolitizasyon bu kadar açıkça ifade edilmeden önce de ülkemizde halkı politikadan uzaklaştırmak için yıllarca doğrudan ve dolaylı yollarla gereken her şey yapıldı ve yapılmaya da devam edilecek. Bu ilk nazarda bir takım yetkili-etkili yerlerde bulunanlar için cazip olabilir. Fakat son derece tehlikeli bir olaydır. Bu ülkede ağzı var dili yok insanlardan, bütün olumsuzluklara dahi dönüp bakmayan, içinde bulunduğu sıkıntıları bile dile getirmez suskunlar, küskünler, umutsuzlar dolu bir toplum yaratmak anlamına gelir ki bu o toplum için ileriye dönük ani sosyal patlamalara, ani sosyal rahatsızlıklara hatta bir takım sonuçta değişik arayışlar nedeniyle bir sürü toplumsal problemlerin yaratılmasına neden olur. Kitlelerin politikanın dışında kalması istenirken belirli bir kesim zaten politikayı çeşmenin başında yapmaktadır. Dıştan da desteğini sürdürmektedir. Kurumları kuruluşları hatta kişisel güçleriyle parasal gücün çok önem taşıdığı ortamda elbette politikayı en etkin biçimde onlar yapmaktadır.

• Depolitizasyon gayretleri elbet işçilere de diğerleri gibi yansıdı. Tabii işçilerin örgütü olan sendikaları da o ölçüde etkiledi. Ve bu ekonomik olumsuzluklar ve sendikal hak ve özgürlüklerin sınırlı olması nedeniyle sendikal mücadelede de sendikalar yeterli olamadılar. Ancak artık işçiler şu son günlerde bütün depolitizasyon politikalarına rağmen yaşadıkları olumsuzluklardan kaynaklanan bir bilinçle eskiden ilgilenmedikleri konfederasyonlarıyla ilgilenir hale gelmişlerdir.

Depolitizasyon çabalarına karşın bu halkı ülkenin bugününden ve yarınından sorumlu insanlar haline getirmek lazımdır. Bu ülkeyi yönetirken **halkla bütünleşerek** yönetme **inancı hakim** olmalıdır ki **istediğimiz düzeye gelebilelim.**

İktisat, Siyaset ve İttihat ve Terakki

Zafer Toprak

"The ostensibly nationalist character of the C.U.P. commercial societies is expressed in their names; "milli" (national) became in the commercial world almost a synonym for C.U.P."
General Staff Intelligence
London 25.2.1919

"İttihat ve Terakki'nin ticaret şirketlerinin görünüşte milli niteliği isimleriyle ifade edilmektedir. Ticaret dünyasında "milli" sözcüğü İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hemen hemen eşanlamlıdır."
Genel kurmay İstihbarat Servisi
Londra 25.2.1919

İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri, iktidardan çekilişleri ertesi üç kez yargılanırlar: 1918 Kasım'ında Meclis-i Mebusan'ın Beşinci Şubesi'nde sorguya çekilirler; 1919 Nisan'ında Divan-ı Harb-ı Örfi'de ifade verirler; ve nihayet 1926'nın yaz aylarında, İzmir suikasti ertesi İzmir ve Ankara'da İstiklal Mahkemesi'ne çıkarılırlar.

Her üç sorgulama-yargılamada yer alan ortak suçlamalardan biri İttihat ve Terakki'nin iktisadi faaliyetleri, ya da siyasal nüfuzun kötüye kullanılmasıyla haksız kazanç elde etmesidir.

1908 Jön Türk Devrimi liberal özlemlerle gerçekleştirilmiştir. Abdülhamid döneminin baskıcı yöntemleri, muhaliflerini liberal platformda birleştirmiş; Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konması ve Meclis'in açılması amaçlanmıştır.

Rumi 10 Temmuz, miladi 23 Temmuz günü Kanun-ı Esasi işlerlik kazanır ve Aralık ayında Meclis-i Mebusan'ın toplanmasıyla siyasal hedefe ulaşılır.

TEŞEBBÜS-İ ŞAHSİ ÖZLEMİ

Ancak, siyasal liberalizm iktisadi alanda da yankı uyandırmıştır. "Teşebbüs-i şahsi" özlemi, 19. yüzyıl Osmanlı liberalizminin uzantısı olmuş, yeni yönetimle birlikte yabancı sermayeye geniş olanaklar sağlanmıştır.

1908-1912 dönemi Osmanlı liberalizminin "balayı"nı oluşturur: Çoğulcu bir liberal ortam vardır; güçlü muhalefet İttihat ve Terakki'ye sürekli meydan okumaktadır; geniş ölçekli basın özgürlüğü farklı açılımlara yer verir; sayısız kitap ve risale düşünce özgürlüğünün kanıtıdır.

Hatta kısa bir süre sonra bastırılacak da olsa, işçi hareketleri yaygın bir nitelik kazanır. Sendikalar, dernekler kurulur. Gösteriler yapılır; boykot girişimlerinde bulunulur. Osmanlı feminizmi kıpırdanmaya başlar. Kısaca, 1908 "Hürriyetin İlanı"dır.

Fakat "hürriyet" ortamı uzun ömürlü olmaz. Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı, Trablusgarb Savaşı, Balkan Harbi ve Edirne'nin düşüşü, Jakoben geleneğin başkaldırısı için ortam hazırlar. İttihat ve Terakki Babıali baskınıyla iktidara bilfiil el koyar. Bir süre seçimlere gidilmez. Ülke kanun hükmünde kararnamelerle, ya da o günkü deyişle "kanun-ı muvakkat"larla yönetilir.

Balkan Harbi, II. Meşrutiyet'in dönüm noktasıdır. Liberal esintilerin son bulduğu dönemeçtir. İttihat ve Terakki bundan böyle misyonerdir; bir "misyon"la kendini yükümlü sayar: Ülkeyi kurtaracaktır, ama ne pahasına olursa olsun.

Liberalizm, çok-uluslu birliktelik, ya da "ittihad-ı anâsır" —unsurların veya milletlerin birliği— ilkesine yaslanan Osmanlı Devleti "gerçeği"ne ters düşmüştür. Milliyetçilik körüklenmiş; siyasal bağımsızlık "millet"lerin temel kaygısı olmuştur. Bu kargaşada Türk milliyetçiliği de yeşermiştir.

HALKA DOĞRU HAREKETİ

Balkan Harbi Osmanlıcılığın ölüm fermanıdır. Bundan böyle, dışarıya tüm "millet"lerin temsilcisi görünümü verilmişse de; İttihat ve Terakki giderek Anadolu'ya, Anadolu'daki Türk unsura sahip çıkmış, bel bağlamıştır. İşte bu dönemde Anadolu'ya yönelik "halka doğru" hareketi başlatılır; "Anadoluculuk" güdülür.

II. Meşrutiyet liberalizmi, Tanzimat'tan beri süregelen Müslüman —gayr-ı Müslim işbölümünü daha da belirginleştirmiştir. İktisadi liberalizm, ticaret alanında on yıllardır faaliyette bulunan gayr-ı Müslim "millet"ler ve yabancıları daha da güçlü kılmış; geleneksel Müslüman Osmanlı zanaatkâr ve esnafı, rekabet "fazileti"nden yoksun oluşu ve "bir lokma, bir hırka" ile yetinişi

nedeniyle mülksüzleşmiş; yoksullaşmıştı.

Çöküşü süreci, daha 19. yüzyılın başlarında, loncaların çözülüşüyle başlamıştı. Bir tür "sosyal dayanışma" örgütü olan loncaların II. Meşrutiyet'le birlikte kaldırılışı, iktisadi liberalizme, diğer bir deyişle ticaret ve girişim özgürlüğüne ortam hazırlarken, usta-kalfa-çırak dayanışmasıyla varlığını sürdürebilen Müslüman küçük üreticiye de ölümcül bir darbe vurmuştur. Ancak, Balkan Harbi yenilgisi Müslüman zanaatkâr-esnafa kurtuluş vadetmiştir.

İşte, Türk milliyetçiliğinin en azından iktisadi alanda anti-liberal öğeler içermesinin temel nedeni Müslüman unsurun liberalizmden yediği darbe sonucu çöküşüdür.

Balkan Harbi'yle birlikte tüm "ittihad-ı anâsır" özlemleri suya düşmüş; İttihat ve Terakki iktidarı Müslüman'ı gözeten, Anadolu'ya yönelen, Türk'ü ön plana alan bir iktisadi politikada karar kılmıştır.

Bundan böyle ülke ekonomisini güdümlemek gerekecektir. Müslüman kayırılacak, Türk'e ayrıcalık tanınacaktır. Zaten ilk tepkiler Balkan Harbi nedeniyle "bilinçlenen" halktan gelmiştir. 1913-1914 Müslüman Boykotajı bunun ilk örneğidir.

Savaş ertesi yayımlanan bildiri ve risalelerle Müslümanlar gayr-ı Müslim tüccardan, bakkaldan alışveriş etmemeye çağrılmış; Müslüman esnafın isimlerini ve adreslerini içeren listeler hazırlanmış; İstanbul'da kısa sürede 500'e yakın yeni Müslüman bakkal dükkanı açılmıştır.

Bu arada Patrikhane'nin protestosu üzerine, Hüseyin Kazım'ın önderliğinde Rumlar'a karşı geniş bir kampanya açılmıştır.

Tüm bu gelişmeler sırasında İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin desteğinde esnaf örgütleri etkin bir konum kazanmışlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik doğumludur. Selanik'in liberal ortamında güçlenmiş; yörenin kozmopolit ticaret burjuvazisinden destek görmüştür. Nitekim, 1908'le birlikte izlenen liberal iktisat politikasında bu ilişkinin önemli rolü vardır.

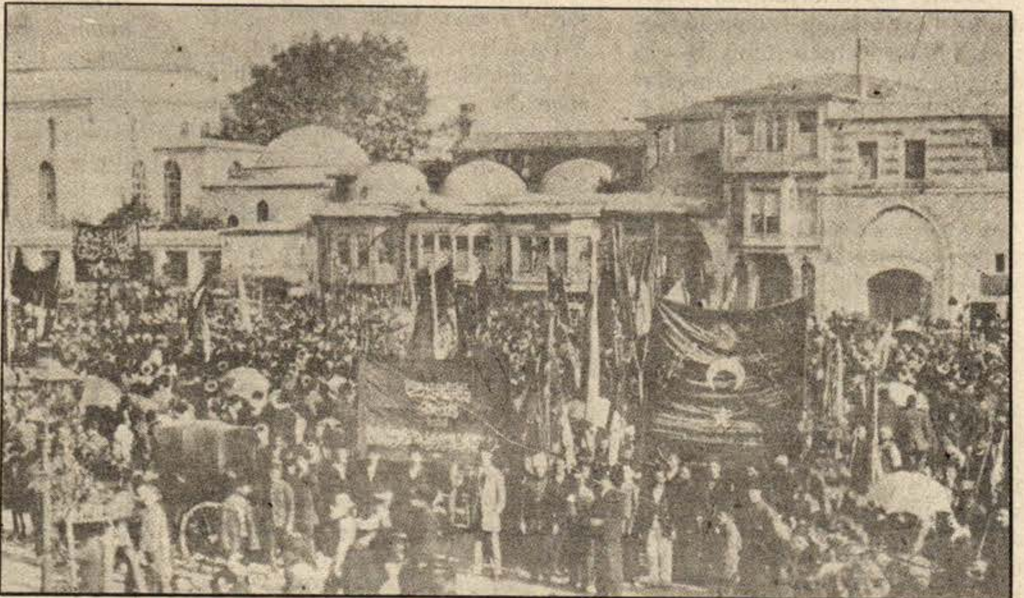
Ancak, Selanik Balkan Harbi'yle elden gitmiştir, İttihat ve Terakki İstanbul'a taşınır. İstanbul'da, Selanik'ten farklı olarak esnaf güçlüdür; esnaf geleneği hâlâ etkinliğini sürdürmektedir. Dersaadet Ticaret Odası'nın en büyük rakibi İstanbul esnafıdır. Ayrıca Oda, gayr-ı Müslim, esnaf Müslüman'dır. Öte yandan İttihat ve Terakki'nin İstanbul örgütünde İslamiyet'in önemli bir ağırlığı vardır. İstanbullu İttihatçılar İslam reformatörleridirler. Selanikliler ise masondurlar.

BALKAN YENİLGİSİ

Balkan yenilgisinin de etkisiyle İttihat ve Terakki giderek Müslümanlaşır. Esnaftan yana ağırlığını koyar. Jakoben geleneğin gerektirdiği fedaileri esnaf çevresinden toplar.

Zaten İstanbul'da iktisadi faaliyetlerin yürütülmesi esnafla diyaloğu gerektirmektedir. Bir milyonluk payitahtta esnafın konumu önemlidir. Hammal esnafı, arabacı esnafı, mavunacı-salapuryacı esnafı, ekmekçi esnafı kısa sürede İttihat ve Terakki'nin denetimine girer. Oysa Dersaadet Ticaret Odası'nın İttihatçılar'la yıldızı barışmaz.

İttihat ve Terakki bundan böyle esnaftan, küçük üreticiden yanadır. Osmanlı esnaf geleneğini çağdaş koşullara uyumlu kılarak tekrar canlandırmaya çalışır. Ahilik ve fütuvvet üzerine eğilir. Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi'yle 1910 ertesi esnaf cemiyetleri birbiri ardınca kurulur. Cihan Harbi'ne girildiğinde ellinin üzerinde esnaf cemiyeti vardır. Bu cemiyetler giderek korporatif bir yapı kazanırlar. Esnaflar Cemiyeti tüm esnaf derneklerini tek bir çatı altında toplar. Hammal esnafı kethüdası Kemal Bey (nam-ı diğeri Kara Kemal ya da Saçlı Kemal) İttihat ve Terakki'nin İstanbul murahhası-katib-i mes'ulü olur. Savaşın son yılında nazırlık payesini alacaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde Sultanahmet'te düzenlediği miting.

Bilindiği gibi Balkan Harbi'ni bir yıl arayla Cihan Harbi izler. Cihan Harbi Osmanlı'nın mukadderatını çizecektir. İttihat ve Terakki için bu savaş kaçırılmaması gereken bir fırsattır. İttihatçılar için, bir bakıma, "bağımsızlık savaşı"dır.

Kapitülasyonlar kaldırılır. Düyun-ı Umumiye'nin faaliyetleri askıya alınır. O güne değin geniş ayrıcalıklarla donatılmış olan yabancı şirketler denetim altına alınır. Bazıları "millileştirilir". Savaşla birlikte İngiliz ve Fransızlar'ın Osmanlı topraklarındaki iktisadi mal varlığına önemli bir darbe indirilmiştir.

Tüm bu girişimler çoğu kez müttefik Almanya'nın onayıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak, kapitülasyonların kaldırılışına ilk tepki Almanya'dan gelir.

Cihan Harbi aynı zamanda bir savaş ekonomisi dönemidir. Tüm savaşan ülkelerde olduğu gibi Osmanlı'da da devlet iktisadi faaliyetlere müdahale etme gereği duyar. Zaten Müslüman'ı, Türk'ü kayırıcı politika bunu gerektirmektedir.

Dış ticarette spesifik, seçici tarifelere geçilerek koruyucu bir dış ticaret politikası izlenir. Sovyet Rusya'dakine benzer bir İhracat Heyeti ile devlet dış ticareti fiilen üstlenir. Kambiyo Muamelatı Merkez Komisyonu tüm dış para alım satımını denetim altına alır.

DEVLET İKTİSADİYATI

"Devlet iktisadiyatı"nın içeri dönük faaliyetlerini İttihat ve Terakki bilfiil yürütülür.Kemal Bey'in önderliğinde Heyet-iMahsusa-i Ticariyye kurulur. İstanbul'un iaşesi İttihat ve Terakki'nin mıntıka komitelerince yürütülür Müslüman esnafa pay senedi devredilerek anonim şirketler kurdurulur. Bu şirketlere her türlü ayrıcalık tanınır. Milli Mahsulat, Milli Kantariye, Milli Ekmekçiler anonim şirketleri, Kemal Bey'in önderliğinde hızlı bir birikim sürecine girerler. 1,5 milyon sermayeli Milli İktisat Bankası bu şirketlerin girişimi sonucu kurulur. Savaş devletçiliği ve enflasyonist ortam İttihatçılar'a kısa sürede ülkedeki "etnik dengeyi" değiştirme olanağı sağlar. Tanzimat'ın gündeme getirdiği etnik işbölümü bundan böyle ortadan kalkmıştır.

Ticaret artık diğer "millet"lerden Müslüman-Türk "eşraf"a geçmiştir. 1913-1915 sanayi sayımları sonuçları savaşın son yılında altüst olmuştur. Savaş öncesi gerçek kişilere ait işyerlerinin yüzde 19,6'sı Türk-İslam unsurunun mülkiyetinde iken, savaş sonunda Türk-İslam unsur gayr-ı Müslim ve yabancılara büyük fark atmaktadır. *Sanayi* dergisi başyazarına göre 1918 başlarında "vaziyet büyükçe bir farkla Türk unsurunun lehine teveccüh etmiştir."

Milli Mücadele'ye işte böyle bir ortamda girişilmiştir. Savaşlar Osmanlı'nın beşeri sermayesinin büyük ölçüde tükenmesine neden olmuştur; ancak bu süreçte ulusal bilinç oluşmuştur.

Milli Mücadele, bir ölçüde II. Meşrutiyet'in gelişmelerinden güç alır; İttihat ve Terakki'nin icraatına yaslanır.

Mütareke ile birlikte Damat Ferit kabinesinin ilk yaptığı işlerden biri İttihat ve Terakki şirketlerine el koymaktır. Şirketlerin sermayeleri Hürriyet ve İttilaf Fırkası erkanına dağıtılır.

Cihan Harbi'nin yitirilişiyle İttihatçılar yargılanırlar. Siyasal nüfuzu kötüye kullanmakla ve haksız kazanç elde etmekle suçlanırlar.

1918 Kasım'ında Divaniye mebusu Fuad Bey'in verdiği takrir üzerine Meclis-i Mebusan'ın komisyonlarından Beşinci Şube'de soruşturmaya geçilir.

Fuad Bey, Said Paşa ve Talat Paşa kabinelerinin Divan-ı Aliye, yüce divana sevkini istemektedir. On maddelik bir suç duyurusunda bulunur. Bunlardan sekizincisi İttihat ve Terakki'nin iktisadi faaliyetlerini içerir:

"Harbin ihdas eylediği müşkülat karşısında halkın ihtiyacını tehvin edecek tedabire tevessül edecek yerde bir takım eşhas-ı maddiyye ve hükmiyyenin ihraz-ı servet eylemesini teminen ihtikar ve suistimal yollarına saparak memleketin iktisadiyyatını batırmak".

Kısaca, spekülatif girişimlerle özel ve tüzel kişilerin zengin edildiği, ülke ekonomisinin çökertildiği iddia edilmektedir.

Ertesi yıl, Nisan 1919'da İttihatçılar bu kez Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmaktadırlar. Suçlama yine aynıdır: "İhtikarın tezayüdüne sebebiyet vermek" yani spekülasyon yapmaktır.

Ve nihayet 1926 yaz ayları. İstiklal Mahkemesi başsavcısı iddianamesinde Kemal Bey'den şu satırlarla söz eder:

"Liderlerini Moda sahillerinde uğurlayan Kara Kemal (Talat, Enver ve Cemal paşalar, Kemal Bey'in ısrarı üzerine savaş ertesi bir Alman torpidosuyla ülkeyi terk etmişlerdir Z.T.) evvelce çizdiği faaliyet sahasına geçmek istemiş, vaziyetin pek buhranlı ve karışık olması ve teşekkül edecek Teceddüt Fırkası'nın çalışmasına imkan ve zaman bulunmaması ve daha sonra İstanbul'un işgali ile Malta'ya sürülmesiyle, ilk fikirlerini tatbike muvaffak olamamıştır.Malta'dan kaçıp bir hayli yerler dolaştıktan sonra, henüz düşman işgali altında bulunan İstanbul'a gelmiş olduğu ve vaktiyle İaşe Nezareti'nde bulunduğu sıralarda zahire maddelerinin alım satımından biriktirdiği paraların bir kısmını bir şer'i hile yoluyla vakf ile teşkil ettiği Milli Mahsulat ve Milli Kantariye, Milli Ekmekçiler şirketleri ve Milli İktisat Bankası'nın mecmu servetini Umumi Harb'in devam ettiği zamanlarda bir milyon dört yüz bin liraya kadar yükseltiği ve Ferit Paşa kabinesi iktidar mevkiinde bulunduğu zaman yapılan bir muvakkat kanunla bu şirketlere hükümetçe el konarak sermaylerinin bir kısmının Hürriyet ve İtilaf Fırkası erkanına tevzi edilerek, bahsedilen müesseselerin sermayesi yüz yirmi bin liraya kadar düştüğü zamanda, Milli Mücadele'nin başarı ile neticelenmesinden istifade ederek Kara Kemal'in tekrar bu müesseselerin başına geçip, bunlara fevkalade ehemmiyet vererek siyasi gayesine varabilmek için eski avanesini etrafına toplamak istediğini ve yine Milli Mücadele'nin muvaffak oluşuyla kurtulan eski arkadaşlarını iktidar mevkiine çıkarmak emeliyle faaliyete başladıklarını ve......"

Ancak, Kemal Bey bu vartayı da atlatacaktır. İddianamenin okunuşundan dört gün önce, İstanbul'da baskına uğramış ve kıstırılmıştır. Ele geçmemek için beynine kurşun sıkarak intihar etmiştir. □

Paris Komününün 115. Yılı Nedeniyle

Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve 1870-1871 Paris Savunması-Komününde Üç Türk Yurtseveri...

Reşat, Nuri ve Mehmet Beyler...I

Serol Teber

GENEL TARİHSEL ANIMSATMA

İnsanlık tarihinde, 1642-1789 arasında yeni bir nitel sıçrama görülmüş. Özellikle Batı Avrupa ülkelerinde, feodal toplumsal iktisadi biçimlenmelerden, kapitalist toplumsal iktisadi biçimlenmelere geçilmeye başlanmıştır...

Uzun süreli feodal toplumsal iktisadi biçimlenme süreci içinde, yavaş da olsa, üretim güçlerinin gelişmesinde belli bir canlanma olmuş. Dünya üzerinde ekim alanları ve tarımsal üretim artmış. Özellikle dokuma ve madencilik gelişmiş. Matbaa günlük yaşama girmiş. Pusula ve haritacılık deniz taşımacılığına yeni nitel boyutlar getirmiştir.

Teknik gelişmelere yöndeş olarak, özellikle toplumsal işbölümü, el sanatları yaygınlaşmış. Dokumacılık, pek çok evde temel üretimin önemli bir bölümünü oluşturmaya başlamış... Bu koşullarda meta-para dolanımı hızlanmış. Çok yerde, toprak rantının para biçiminde ödenmesi yaygınlaşmış. Ve giderek pazar, feodal ekonomiye egemen olmaya başlamıştır...

Ticaretin gelişmesi, büyük coğrafi keşifler, meta-para ilişkilerini daha da etkilemiş. Artık, lonca düzeni ve doğal tarımsal ilişkiler yeni iktisadi toplumsal gelişmelere yanıt veremez konumlara gelmişlerdir...

Bu süreç içinde, kapitalizmin manifaktür aşaması giderek artan bir hız-devinim kazanmış. Feodal saltcı (mutlakiyetçi) düzen, kendi varlığını zorlamadığı ya da feodal sınıfın çıkarlarına uygun düştüğü sürece tüm gelişmeleri desteklemiştir...

Ancak, bu gelişmeler içinde, üretim güçleri, feodal düzenle uzlaşmaz çelişkili konumlara girmeye başlamışlar. Pek çok bölgede güçlü halk ayaklanmaları görülmüş. Burjuvazi bunları desteklemiş. Buna karşı feodal monarşi, varlığını koruyabilmek için, feodal mutlakiyetçi monarşi biçiminde örgütlenmiştir. Mutlakiyetçilik feodal devletin, feodal sınıf çıkarları yönünden en yüksek —ve de en son— düzeyde örgütlenmiş biçimini oluşturmuştur. Burada, feodal toplumsal iktisadi biçimlenme en üst düzeyde bir politik merkeziyetçiliğe gitmiş. Ancak, içinden çıktığı toplumsal iktisadi koşullara göre özgün nitelikli ayrıcalıklar göstermiştir. Feodal mutlakiyetçiliğin iktisadi temelini Merkantilizm oluşturmuştur...

Merkantilizm, Batı Avrupa ülkelerinde, kapitalizme geçiş dönemini simgelemiştir. Ancak, Merkantilizm, salt iktisadi ilişkileri değil, bununla birlikte, siyasal, yasal-hukuksal, askersel, sanatsal-estetik ideolojik nitelikleri ve değişimleri de birlikte içermiştir... Hatta, bu süreç içinde, felsefede ve konuşma dilinde pek çok kavramın değiştiği görülmüş. İnsanların çalışma ve yaşam koşullarıyla birlikte düşünceleri ve konuşma dilleri de yeniden biçimlenmiştir...

***

İngiltere'de, 1640 yıllarında, yeni üretim güçlerinin gelişmesiyle eski üretim ilişkileri doğal evrimini sürdüremez konuma gelmiş. Ve, dünya tarihinde, yeni bir dönemin başlangıcını belirleyen İngiliz Burjuva Devrimi başlamıştır...

Burjuvazi ve "Yeni Soylular" ya da "Yeoman"lar, ayaklanan geniş halk yığınlarıyla birlikte, krala ve onun ardılı Anglikan Kilisesi'ne karşı güçlü bir direniş başlatmışlar. Kralı uzun süredir kapalı tuttuğu parlamentoyu açmaya zorlamışlar. Sonunda, kral, 1640 yılında parlamentoyu açmış. Ancak, çoğunluğunun feodallerden oluştuğu parlamento, yeni toplumsal güçlerin gereksinmelerine yanıt verememiş. Karışıklıklar yaygınlaşmış. Kral, 1642 yılında, burjuvazi ve "Yeni Soylular" ile halk yığınlarına karşı savaş açmış. Yeni burjuva sınıfını simgeleyen parlamento ordusunun başına Olivier Cromwell geçmiş. Pek çok karşılıklı savaştan sonra, parlamento ordusu, kralın ordusunu yenmiş. 30 Ocak 1649 tarihinde kral asılmış. Burjuvazinin ve "Yeni Soylular"ın gereksin-

meleri doğrultusunda gerekli, hatta zorunlu önlemler alınmaya başlanmıştır... Ancak, bunlar, yoksul halk yığınlarının sorunlarına hiçbir biçimde yanıt getirmemiş. Halk, yeniden ayaklanmış. Fakat, bu kez karşısında, soylular ile anlaşmış burjuva sınıfını bulmuş. Ordu, burjuva sınıfının yanında yerini almış. Cromwell, *Protectorat* adı ile de anılan burjuva-militer bir hükümet kurarak, burjuvazinin askersel diktatoryasını örgütlemiştir(*). Burada, günümüz dünyasında da son kerte güncel olan tarihsel bir tavırla, militarizm, burjuvazinin çıkarları doğrultusunda, bir yandan krallığı ve kiliseyi evcilleştirirken, bir yandan da halk yığınlarına saldırmaya başlamıştır... Cromwell hükümetinin bu konumu, kapitalizmin, burjuva yönetimlerinin tarihsel niteliklerini ortaya koyması yönünden çok öğreticidir...

* * *

Kapitalizmin ve burjuvazinin evrimi, Fransa'da biraz daha geç başlamış ve biraz daha değişik bir ivme çizmiştir. "Güneş Tanrısı" 14. Louis, her türlü muhalefeti yasaklayıp, merkeziyetçi devleti güçlendirmiş. Feodal saltcı düzeni doruk noktasına ulaştırmış. Devlet bütçesi 2,5 Mrd. Livres açık vermiş. Halk ayaklanmaları durmamış. Merkantilist iktisadi toplumsal güçlerin istemleri çoğalmış. Tekstil ve metal sanayii gelişmiş. Muhalefet artmış. Devlet bütçesinin açığı 5 Mrd. Livres'e ulaşmış. Düzen zorlanmaya başlamış. Feodal soylular, İngiliz soyluları gibi, ticaret ve sanayi yatırımlarına katılmayı yadsıyıp, elde ettikleri toprak rantıyla yaşamlarını sürdürmeyi yeğlemişler...

Ülke çapında yaygın ayaklanmaların getirdiği zorlamaların uzantısında, kral, 1614'de kapatılıp ve bir daha da açılması unutulan parlamentoyu, 5 Mayıs 1789'da yeniden açmış. 17 Haziran 1789'da Ulusal Meclis oluşmuş. Kral, Ulusal Meclis'e ve bunu savunan Paris halkına karşı saldırıya geçmeye hazırlanmış. Buna karşı, Paris de, Versailles'a karşı direnme kararı almış... Ve Parisliler, erken davranıp, 14 Temmuz 1789'da Bastil'i alıp ve de yıkıp, dünya tarihine yeni bir dönemin başlangıç noktası koymuşlardır...

Bu gelişim süreci içinde, soylular, İngiltere'de olduğu gibi, burjuvazinin yanında yerlerini almamışlar... Genç ve devrimci burjuvazi, büyük kanlar akıtmak pahasına kral, din adamları, vb. gibi toplumsal katmanların hemen hemen tümüyle hesaplaşarak yönetime gelmiştir... Bu yönden, Fransız burjuvazisi, İngiltere'den ayrı bir demokrat-liberal niteliğe ulaşmıştır. Bugün de, Fransa'yı ve Paris'i belirleyen bu niteliktir. Paris, Versailles'la, feodal soylularla bütünleşmeden yönetimi eline geçirmiştir. Onun, saygınlığı ve de güzelliği biraz da buradan kaynaklanmaktadır...

Bu tarihsel gelişim, Almanya'da ise tam tersi bir evrim göstermiş. Alman burjuvazisi, büyük toprak sahipleri Junker'lerle bütünleşerek yönetimi paylaşmışlar... Hiç kuşkusuz günümüzde bile süregelen kaba Alman gericiliğinin altında bu olgunun büyük payı vardır...

Amerika Birleşik Devletleri'nde, kapitalizm, kendisini birazcık olsun dizginleyecek, evcilleştirecek tüm toplumsal kültürel bağlardan yoksun bir ortamda, bir anlamda, Frankeştayn'ın laboratuvarında bulmuş. Ve buna uygun bir içerik ve de biçimde ortaya çıkmıştır...

* * *

Osmanlı Devleti'yle olan ilişkileri nedeniyle, Çarlık Rusya'sının evriminin kimi sıçrama noktalarının anımsanması bizler için çok daha önemlidir...

Rusya'da, feodal saltçı düzen, 1640-1800 arasında tarihsel evriminin doruk noktasına ulaşmış. Ekonomisinin temelini hemen hemen tümüyle tarımın oluşturduğu Çarlık Rusya'sına kapitalizm, başlangıçta dış uyruklu tüccarlar ve yeni soylular üzerinden girmeye başlamıştır. Kırsal kesimlerde, köylülerin "Kustor" dedikleri ev manifaktürü hızla yaygınlaşmış. 1800 yıllarında, Çarlık Rusya'sında,1000 kadarı büyük boy, 2000 dolaylarında manifaktür biçimi üretim yapan işlikte, toplam 200 bin dolaylarında insanın çalıştığı saptanmıştır.

Kapitalist manifaktür sanayii ilk kez, pamuklu dokuma dalında gelişmiş. Sermayenin yoğunlaşması ve buna koşut gündelikçi işçi kullanımı artmış. 1800'lerin ilk yarısının ortalarında, ücretli işçi sayısı 45.000'den, 430 bin'e ulaşmıştır...

I. Petro'nun reform girişimleri sürmüş. Nitelikli işgücüne olan gereksinim nedeniyle, 1802-1809 yıllarında eğitim öğrenim reformu ile Rusya'da hızlı bir üniversiteleşme hareketi başlamış. 1803'de, toprak alım-satımı soyluların tekelinden çıkarılmış. Sermaye sahipleri de toprak satın almaya ve tarımsal üretime kapitalistleştirmeye yönelmişlerdir. Bu gelişim koşullarında, pek çok aristokrat-soylu, topraksız ve parasız kalmış. Ancak, oldukça kültürlü olan bu kesim, Çarlık Rusya'sının devrimci demokrat birikimine büyük katkılarda bulunmuştur...

1812-1815 Fransa-Napoléon savaşlarının Rusya'ya etkisi çok yönlü olmuş. Fransız Devrimi'nin etkileri Rusya içlerine kadar yayılmış. Ayrıca, düşmana karşı birlikte dayanışma, yurtseverlik duygularını geliştirmiş, ulusal bilinci artırmıştır...

Tüm bu nesnel ve öznel koşulların etkisinde, Rusya'da düşün dünyasında büyük uyanış başlamış. Başta, Puşkin, Lermonov, Krylov, Çukovski ve Gogol gibi Rus yazınının, eleştirel realizmin, yeryüzü ölçeğindeki öncüleri özgün ürünlerini vermeye başlamışlardır... Bunlar arasında özellikle Puşkin, Lermonov ve Gogol, ilerideki Rus devrimci demokrasi hareketlerinin ve ardından gelecek yeni tarihsel sıçramaların öncülleri olmuşlardır...

1816-1818 yıllarında, devrimci demokrat nitelikli Rusya'yı Kurtarma Birliği ve Toplumsal Yardımlaşma Birliği örgütlenmiş. Buna karşı da, 1823'de Moskova'da Slav Birliği kurulmuştur...

1825 yılı Aralık ayında, burjuva demokratik devrimini amaçlıyan Dekabrist-Aralıkçılar hareketi ortaya çıkmış. Bu örgütün efsaneleşen adı uzun yıllar etkinliğini sürdürmüştür...

Çarlık Rusya'sı giderek Avrupa'nın jandarmalığını üstlenmeyi amaçlamış. Feodal mutlakiyetçilik doruk noktasına ulaşmış. Ülke kesin bir polis-asker-bürokrat despotizminin içine sokulmaya çalışılmıştır... 1826 yılında, çar, general Benckendorff'u, 3.Bölüm adlı gizli polis örgütünü örgütlemekle görevlendirmiştir...

Ancak, yine aynı yıl feodal değişmezi saltçı düzenleri savunanlara karşı, ünlü Rus düşünürü Lobatşevski Eukliđci olmayan geometriyi önermiş. Savları düşün dünyasında büyük yankılar bulmuştur.

1850-1861 arasında, Rusya'daki iktisadi ve siyasal çelişkiler giderek artmış. Toplumsal ayrışım, yoksulluk doruk noktasına çıkmıştır.

(*) Bu konuda daha fazla ayrıntı için bkz. *Weltgeschichte*, VEB 1973, s.360 ve sonrası, *Kleines Politisches Wörterbuch*, Dietz Verlag 1978 s.732

Ancak yine bu yıllarda, giderek hızlanan toplumsal devinimi daha ileri düzeylerde örgütlemeye çalışan Herzen, Belinski, Çernişevksi gibi devrimci demokrat düşünürler ortaya çıkmaya başlamıştır...

Bunlar bir yandan sağcı-gerici Slav Birliği'nin savlarına karşı çıkarlarken, öte yandan, Rus köy topluluğu "Mir"lerin gereğinden fazla idealize edilmesinden kaynaklanan bir yanılsama ile ütopist bir sosyalizmi-toplumculuğu savunmuşlardır...

Bu dönemde Çarlık Rusyası'nda devrimci demokrat bir intelejensiya oluşmuş. Tüm eksik yanlarına karşın, Herzen, Belinski, Çernişevski, Marx öncesi düşünürlerin doruk noktasını oluşturmuşlardır.

1845-1848 yıllarında, Petersburg'da, M.W. Petraşa, Frourier-Proudhon eğilimli devrimci bir grup örgütlemiş. Sonradan, genç yazar-ozan Dostoyevski de bir süre burada çalışmış ve sonra da tutuklanıp, prangaya vurulup, önce ölüm cezasına çarptırılıp, sonradan Sibirya'ya sürülmüştür...

1848 Avrupa devrim hareketleri Çarlık Rusya'sını derinden etkilemiş. Devrimci potansiyel daha da kabarmış...

1850-1870 arasında, N.I.Pırogws, ilk modern cerrahiyi kurarken; 1851-1879 yıllarında S.M. Solowjow, *Eski Rusya Tarihi* adlı 29 ciltlik dev araştırmasını yayımlamaya başlamıştır...

1853-1854 Kırım Savaşı, Çarlık Rusya'sını yeniden karıştırmış. Despotik düzenin geçersizliği kanıtlanmış. Kapitalizmin gelişmesi hızlanmış. Sınıfsal ayrışım artmış. Kentlerde, burjuva-proleterya, köylerde, feodal-köle ilişkileri ve çelişkileri tarihsel sıçrama, değişim-dönüşüm noktalarına ulaşmışlardır...

Yine bu süreç içinde sermaye yoğunlaşması artmış. Bankacılığın desteğiyle sermayenin kırsal alanlara yayılmaya başlaması, hızlı bir köy burjuvası oluşumunu koşullamıştır...

Çarlık Rusya'sında, 19 Şubat 1861 tarihinde, ünlü toprak reformu yapılmış. 22,5 milyon köylü biçimsel de olsa kölelikten kurtulmuş. 34 milyon hektar toprak dağıtılmış. Ancak, ilk geçiş dönemlerinde yeterli ön hazırlıklar yapılmadan eski geleneksel ve görece güvenceli ilişkilerinden de kopan milyonlarca köylü, büyük bir yoksulluk ve hatta açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmış. Bunların büyük bir çoğunluğunun ücretli işçi konumuna gelmesi mümkün olmamış. Büyük toplumsal karışıklıklar çıkmış. Köylü ayaklanmaları olmuş...

1861-1864 tarihlerinde, Dekabrist-Aralıkcılar'dan sonra kurulan en devrimci hareketi temsil eden *Vatan ve Özgürlük* (Semlja i Volja) örgütlenmiş. Bu kuruluş, gerek ordu, gerek de memurlar arasında geniş bir etkinlik alanı sağlamıştır...

1857-1867 arasında, Herzen'in Londra'da çıkarmaya başladığı *Çan* (Kolokal) adlı ünlü dergi Çarlık Rusya'sının en etkili yayın organı konumuna gelmiştir...

Çarlık Rusya'sında burjuva reformları birbirini izlemiş. 1863 üniversite, 1864 hukuk, eğitim-öğrenim ve de tüm bunları denetleyen sansür reformları yapılmış. 1867'de idari reformlarla, kent meclisleri (duma) kurulmuş. 1874'de, General D.A. Miljutins yönetiminde askersel reform yapılmış. Zorunlu askerlik süresi uzatılmıştır.

Bu zaman dilimi içinde, Rus düşün dünyasında evrensel boyutlu yapıtlar üretilmeye başlanmış.

1861-1901 arasında ünlü fizyoloji uzmanı I.M. Setçenow ilk kez beyin fizyolojisi üzerindeki araştırmalarını sürdürmüş ve koşullu reflekslerin ön çalışmalarına başlamış. 1865-1890 arasında, Rus yazını en görkemli ürünlerini vermeye yönelmiş. Gonçarov, Turgenyev, Dostoyevski, Tolstoy, Kerasov, Çehov, vb. birbiri ardından ürünler vermişlerdir...

1865-1895 arasında, burjuva toplumbilim gereksinmelerine uygun, tarih, hukuk, sosyoloji, eğitim kitapları yazılmaya başlanmış.

1866 yılı, 4 Nisan'ında, Çar II. Alexander'a başarısız suikast girişimi yapılmış. Ardından, üniversiteye ve basına geniş bir sansür konmuş.

1867 yılında, Moskova'da Slav Birliği kongresi toplanmış. Yine aynı yıl ünlü bilgin Mendelejev, periyodik sistemi bulmuştur...

1870'lerde yeni bir devrimci hareket yaygınlaşması gözlenmiş. Burjuva demokratik devrimcilerinin, *Halkın Dostları* (Narodniki) örgütlenmesinin etkinlikleri yoğunlaşmış...

Bu koşullarda, Lavrov, Bakunin, vb. gibi anarşistler ortaya çıkmışlardır. 1870 Mart'ında I. Enternasyonal'in Rusya şubesi kurulmuştur...

***

Doğu Despotizmi ya da *Eski Doğu Sınıflı Toplumları* adıyla tanımlanan bir toplumsal iktisadi biçimlenme içinde varlığını korumaya ve sürdürmeye çalışan, ancak, 4 bin yıl kadar önceleri, *Hammurabi Yasaları'nda*(*) öngörülen toprak-tarım ilişkilerini Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin(**) fetvalarında yenileme çabasına giren Osmanlı Devleti, dünya üzerinde "ne gideni ve de ne gelmekte olanı" anlayamadan, bazı "yenilikler-reformlar" ile bir tür "yaşam savaşı" vermeye çalışmıştır...

Osmanlı Devleti gerçekten hem kuruluşunda ve hem de yıkılışında geç kalmış. Ve bu tarihsel *sürekli geç kalış* olgusu, belli bir oranda günümüz Türkiyesi'nin de yazgısını belirleyici nitelikler içermiştir...

Ancak, Osmanlı Devleti'nin her alandaki bu sürekli ve neredeyse inatlı geç kalışı, kapitalizmin 18. ve 19. yy. içindeki teknik ve düşünsel alanlardaki büyük devrimsel nitelikle gelişmesi karşısında oldukça hızlı ve hatta zaman zaman trajik-ağlatısal bir çözülme sürecine girmiştir...

Daha, 2. Viyana Kuşatması bozgunuyla tarihsel ivme netleşmiş. Küçük Kaynarca Antlaşması, Mısır-Mehmet Ali Paşa karşısındaki bozgunlar dizisi, Çarlık Rusya'sı ile yapılan Hünkar İskelesi Antlaşması ve bunun ardından gelen, ünlü 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin, bu büyük doğu despotizminin kapitalist toplumsal iktisadi biçimlenme (formasyon) karşısında hemen hemen tümüyle teslim oluşunun önemli geri sayma noktalarından kimilerini oluşturmuştur...

Tarihsel gelişmelerin ilginç bir aşamasında, Osmanlı Padişahı 3. Selim ve Fransa Kralı 16. Louis mektuplaşmaya, birbirlerinden bilgi-deney değiş tokuşu yapmaya çalışmışlar. Ancak, "Ne İsa'nın çanları, ne Muhammed'in ezanları" tarihsel yazgıyı değiştirmeye yetmemiş... Fakat, 16. Louis'nin tutucu-gerici olduğu için halkı tarafından kafası kesilirken, 3. Selim, fazla ilerici-yenilikçi olduğu savıyla ulema tarafından boğdurulmuştur...

Birbirlerine pek yakın tarihlerde ortaya çıkan bu iki farklı görünümlü

(*) Klengel, H.*Hammurapi von Babylon,* und seine zeit VEB. Verlag Berlin 1978, s.122...

(**) Barkan, Ömer Lütfi: *Türkiye'de Toprak Meselesi,* Toplu Eserleri 1. İstanbul, 1980 s.125 ve sonrası...

olgu bile, Fransız-Osmanlı toplumsal iktisadi biçimlenmeleri arasındaki nitel farklılığı sergilemeye yeterli olabilir...

Osmanlı Devleti'nin çözülmesinin, kapitalist toplumsal iktisadi biçimlenmeler karşısında askersel yenik düşüşlerinin yasal-adli-idari, vb. gibi yönlerde onaylanması, 3 Kasım 1839 tarihinde, Büyük Fransız Devrimi'nin ünlü İnsan Hakları Bildirgesi'ne öykünerek hazırlanan Tanzimat Fermanı ile ilan olunmuş. Tarihsel olarak belgelenmiştir...

Tanzimat Fermanı ile, 3 Kasım 1839 da, dünya tarihinde ilk kez, bir doğu despotu —I. Abdülmecid adına Reşit Paşa— tarihsel koşulların zorlaması doğrultusunda, ancak göstermelik de olsa, kendi istemiyle, ülke içindeki insanların, din, ırk, mezhep ayrılıklarının gözetilmeyeceğini, köleliğin "resmen" kaldırılacağını, mal-can ve de bunların tümünden önemli, ticaret güvenliğinin kurulması yolunda "kendi kişisel haklarının" kimilerinden "feragat" ettiğini açıklamıştır...

Ancak, bu "hak dağıtımı" işlemi, "almadan" çok "verme", "bağışlama", "feragat etme" biçiminde olduğundan, günlük uygulamada, insanların doğal-toplumsal hakları olarak değil, despotun bağışı olarak işlem görmüştür...

Her şeye karşın, bu tarihsel "önlemler" beklenen yararı sağlamamış. Tarihsel olarak kendisinden çok daha ileri bir toplumsal iktisadi biçimlenme ile çatışan Doğu Despotizmi'ndeki toplumsal çözülme dramatik boyutlara uzanmıştır... Bu koşullarda, bir yandan sanayi devriminin ürünleri, ülke içindeki yerli manifaktür sanayiinin hemen hemen tümüyle yıkılmasına neden olurken, öte yandan, tarım kesiminde "tımar" düzeninin yerini "iltizam" ilişkileri almaya başlamıştır... İltizam düzeni, özünde tefeciliğe dayalı bir ilişkiler biçimini içerdiğinden "tımar"a oranla daha geri bir üretimi koşullamış ve var olan düzeni daha da yozlaştırmıştır...

Bu tarihsel gelişim aşamasında, ülke içindeki hemen hemen her türlü üretim tümüyle çökerken, ticaret de yine tümüyle yabancı uyrukluların ellerine geçmeye başlamıştır...

Bu tarihsel evrim düzenini, *Türkiye Sorunları* adlı yazısında tartışan Engels, "Türkiye'de ticareti kim yönetiyor?" sorusunu yine kendisi

Namık Kemal'in, arkasını kendi el yazısıyla yazıp imzalayıp, Kıbrıslı ozan Kaytanzade Nâzım'a armağan ettiği Şinasi'nin resmi.
Kaytanzade Nâzım'ın dosyasından, **Mithat Cemal Kuntay, Namık Kemal. İstanbul, 1944, Cild 1. s.378.**

"Herhalde Türkler değil" biçiminde yanıtlamıştır...(*)

* * *

Bugüne değin, Türkiye-Osmanlı tarihi üzerine yapılan incelemelerin büyük bir çoğunluğu, soruna oldukça mekanik ve biraz da, iktisadi öğeye fazla ağırlık vererek yaklaşmışlardır...

Kuşkusuz, bu yoldan, vazgeçilemeyecek pek çok yararlı ve gerekli bilgi birikimi sağlanmış, iktisadi toplumsal biçimlenmenin göz ardı edilmeyecek bir bölümü görece aydınlanmıştır...

Ancak giderek bunlar yetmez olmuş. Olayın öznel-sübjektif yanını öğrenmeye yönelik istemler ve de gereksinimler artmıştır.

Bugün, belki de en önemli gereksinmelerimizden biri, belki de birincisi, Osmanlı Despotizm koşullarında yaşayan insanların kişiliklerinin boyutları üzerine olan araştırmaların eksikliğidir...

Artık, salt teknik ve iktisadi yapıların betimlenmesi yetmemektedir. Binlerce yıl Doğu Despotizmi —eski doğu sınıflı toplumları— toplumsal-iktisadi biçimlenmeleri içinde yaşayan Türkiye insanının, kültürel birikimlerinin kişiliklerinin ne boyutlara uzandığını ayrıntılı öğrenmek çok güncel bir zorunluluk olmuştur...

Osmanlı Devleti'nin, ekonomisi, politikası, ideolojisi kadar, bu toplumsal biçimlenmenin ürettiği insan kişiliğini tüm boyutlarıyla tanımlayan çalışmalara gereksinim var.

Din, sanat, yazın, estetik, kadın-erkek ilişkileri, aşk, ahlak, felsefe, sistematik düşünce, dil, soyutlama, kavramlaştırma yeteneklerinin, vb. ne durumlarda evrimleşebildiğini, tek cümlelik betimlemelerin ötesinde ayrıntılarıyla tartışmanın büyük yararları olabilir...

Bunlar, ilk bakışta, herkesin çok iyi bildiği şeylermiş gibi görünmelerine karşın, ayrıntılı çalışmalar, belki de tüm beklenenlerden de daha trajik görünümler sergileyecektir... Belki de, pek çok saygın araştırmacının böylesi çalışmaları sürekli ertelemelerinin gizi burada yatmaktadır... Olasılıkla, ortaya çıkacak çıplak gerçek, sanılandan ya da beklenenden çok daha kıyıcı, tüm varsayımların ötesinde korkutucu olacaktır...

Ancak her şeye karşın, böylesi araştırmaların çoğaltılması ve ne denli sarsıcı olursa olsun gerçeklerin çıplak gözle görünür konumlara getirilmesi, bizlerin ya da bizlerden sonra gelenlerin, gündemlerini daha doğru yapmalarına ve de daha az telefat-zaiyat vermelerine yardımcı olabilir...

Özetlersek, bugün, öğrenmemizde dirimsel-hayati gereksinim olan nokta, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne, kaç kilometre demiryolu, kaç fabrika, kaç dönüm ekime elverişli toprak,... vb.nin aktarıldığının ötesinde, nasıl bir kültürel birikim ve nasıl bir kişilik yapısının kaldığıdır...

* * *

Tanzimat Fermanı'nı izleyen birkaç on yıllık kuluçka döneminden sonra, Osmanlı Devleti içinde, az sayıda da olsa, kimi yurtseverlerde, o zamanlara değin bir Doğu Despotizm biçimlenmesi için tümüyle yeni, ileri ve demokratik düşünceler ve hatta etkinlikler şekillenmeye başlamıştır...

* * *

Bugün, hiç kuşkusuz, ilk devrimci demokrat Türk düşünür-yazarı olarak Şinasi'yi selamlamak olasıdır...

Şinasi, kendine özgün nicel ve nitel boyutları içindeki Türkiye devrimci demokrat hareketlerinin başlatıcısı ve anahtar önderi olmuştur. Türkiye düşün yaşamında başlayan hemen hemen her türlü yeni gelişme, ilk devinim gücünü onun çevresinden almıştır...

Şinasi, kısa süreli, zorlu, yalnız ve giderek "kendi içinde derinleşen" ya-

---

(*) Marx-Engles: *Doğu Sorunu (Türkiye).* Türkçe basım 1977 Ankara, s.40.

şamı boyunca, içinden çıktığı koşulların elverdiği ölçülerde, hep "ilk" çalışmaları yapmış. İlk ürünleri vermiştir...

Şinasi, arkasında devletin bulunmadığı, resmi gazete niteliğinde olmayan, ilk özel gazeteyi çıkarmış; ilk Türkçe sözlüğü yazmış ya da yazmaya başlamış; ilk yazılı tiyatroyu üretmiş; ve belki de bunların tümünden nitelikçe çok daha önemli olarak, geniş halk yığınlarını uyandırmayı amaçlamış. Ve bunun da yolunun, ilk kez, anlaşılır, arı bir Türkçe'den geçtiğini savunup, dilin yalınlaştırılmasına çalışmıştır...

Şinasi, matbaalarda kullanılan harflerin sayılarını 500'den 112 parçaya indirmiş. Dizgiyi kolaylaştırmış. Ve Türkiye'de, 12 yıllık bir zaman dilimi içinde matbaa sayısının 150 dolaylarına ulaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Şinasi, o zamanlara değin çalışmalarında Tanrı ya da Peygamber sözünü hemen hemen hiç kullanmayan, buna karşı Reisicumhur kavramını ilk kez işleyen yazar-düşünür olmuştur...

Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval* gazetesine yazdığı önsöz bugün de güncelliğini yitirmemiştir...

"Mademki bir heyet-i içtimaiyyede (sosyal toplulukta) yaşayan halk bunca vezaif-i kanuniyye (kanuni vazifeler) ile mükelleftir, elbette kaalen ve kalemen (sözle ve kalemle) kendi vatanının menafiine (çıkarlarına) dair beyan-ı efkar etmeyi (fikirlerini söylemeyi) cümle-i hukuk-u müktesebesinden (kazanılmış haklarının bütününden) addeyler (sayar). Eğer şu müddeaya (iddiaya) bir sened-i müsbit (ispatlayıcı senet) aranılacak olsa maârif (bilgi) kuvvetiyle zihni açılmış olan milet-i mütemeddinenin (medenileşmiş milletlerin) yalnız politika gazetelerini göstermek kifayet edebilir"(*)

Şinasi, salt yeniyi üretmekle kalmamış, aynı zamanda içinde bulunduğu koşulların elverdiği ölçüde eskiyi, çağı dolmuş düzeni yıkmaya yönelmiştir. Örneğin, onun;

Senedi battal olur, battal olan
davanın

dizesi, kendinden sonra gelen hemen hemen tüm aydınların dilinde özdeyiş niteliğine dönüşmüştür.

Şinasi'nin yaşamöyküsü üzerine çok az şey bilinmektedir. Ancak,

Milletim nev-i beşerdir, vatanım
ruy-i zemin

dizelerini yazan Şinasi için, yakınları hep güzel ve onurlu yakıştırmalarda bulunmuşlardır... Örneğin, pek çok araştırmacı, bugüne değin kesinlikle kanıtlanmadığı halde Şinasi'nin adının Kuleli Olayı'na karıştığını söylemiş ve bundan kalkarak Kuleli Olayı'nın ilerici bir örgütlenme olarak tanınmasının gerekliliğini önermiştir... Dostları, Şinasi'nin, 1848 tarihlerinde Paris'de olduğunu ve ayaklanmalara katıldığını, barikatlar üzerinde savaştığını anlatmışlardır. Yazık ki, bugün Şinasi'nin Paris'e gidişinin 1849 tarihinde gerçekleştiği bilinmektedir... Yine başka bir yakıştırmaya göre, Şinasi, *Tercüman-ı Ahval* gazetesini çıkarırken, Fuat Paşa, bunu Abdülaziz'e göstermiş. Ve Padişah Şinasi'yi ödüllendirmek için, ona 500 altın göndermiş(**). Ancak Şinasi, "benim bu kadar para ile görülecek işim yok" diye parayı kabul etmemiş, geri göndermiştir... Kemal'i (Namık) Türkiye'ye kazandıranların başında Şinasi olmasına karşın, onun sürekli olarak gereğinden çok doğulu kalması nedeniyle, ilişkileri her zaman oldukça mesafeli kalmış. Paris'de uzun süre birbirlerine coğrafi olarak çok yakın bulunmalarına karşın, ancak bir kez, o da Reşat Bey'in aracılığıyla karşılaşmışlardır. Kemal, Şinasi'nin cenazesine bile gitmekten çekinmiş. Ancak, her zaman, Şinasi'ye karşı saygılı davranmıştır...

Kemal, Magosa'da sürgünde, Kıbrıslı ozan Nâzım'a armağan ettiği Şinasi'nin resminin arkasına, kendi el yazısı ile "Yeni Osmanlıların Reisi, Kıblei erbabı yakın ve saidülhayat ve şehidülmemat Şinasi merhum.Kemal" diye yazıp imzalamıştır...

Şinasi, Paris'de kaldığı süre boyunca, Yeni Osmanlılar'dan salt, Reşat, Nuri ve Mehmet beyler ile ilişki kurmuştur. Şinasi, Paris'de bulunduğu 1867 yılında, nedeni kolay anlaşılmayan bir davranışla, iki günlüğüne İstanbul'a gelmiş ve karısı Navikter Hanım'ı boşayıp yeniden Paris'e dönmüştür. Arkadaşları, bu davranışının gerekçesi olarak, karısının, Fuat Paşa'dan, Şinasi'nin İstanbul'a getirilmesi için dilekçe vermiş olmasını göstermişlerdir...

Mustafa Fazıl Paşa, ağır hastalanması üzerine Şinasi'nin konağının yakınındaki bir eve taşınmasını ve gittikçe bozulan sağlığının bakımının burada yapılmasını istemiş. Şinasi, burada ancak birkaç gün kalmış. Ve sağlığının düzeldiğini söyleyip kendi evine dönmüş ve birkaç gün sonra, orada, kendi yatağında ölmüştür...

Çok daha ilginç ve önemlisi Şinasi'yi Paris'den yakından tanıyan, Lord Byron'un hekiminin oğlu, Frederick Milligen'in yakıştırmasına göre, Şinasi, Libya üzerinden askeri bir girişimde bulunmak için Garibaldi'den yardım istemiştir.(***)

Kuşkusuz bu tür örnekler daha da çoğaltılabilir...

Ancak Şinasi ve onun kuşağı, konuştukları dilde, "toplum", "topluluk", "vatan", "sınıf", "özgürlük", vb. gibi kavramları bulamadıklarından, güncel sorunlarını, duygularını, coşkularını anlatamadan yitip gitmişlerdir...

Bu koşullarda, Şinasi, Nâzım'ın;

İnsansız batan bir gemi gibi
korkunç yanlızlığını taşıyarak
her gün biraz daha indi dibe...

dizelerinde vurguladığı gibi, giderek kendi içine kapanmıştır...

Ancak, tüm bu çabalar, ne Türkiye'nin, ne de Şinasi'nin tarihsel yazgısını büyük ölçülerde değiştirememiş.

İlk devrimci demokrat Osmanlı'nın, bugün ancak, okul görevi ya da araştırma amacıyla okunabilen *Şair Evlenmesi* adlı çalışmasını yayımlamaya başladığı 1859-1860'lardan, 3 bin yıl kadar önce Homeros destanlarını yazmış; 2500 yıl kadar önce Grek düşünürleri, sanatkarları ölümsüz yapıtlarını üretmişler; 1300 yıllarında Dante, *Tanrısal Komedya*'yı yazmış; Leonardo (1452-1517) yaşadığı tarihsel zaman dilimi içinde, yazılması-çizilmesi olası her bir şeyi yapmış; 1859 yılında Darwin, *Türlerin Kökeni*'ni, Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'ni yazmışlar; Shakespeare, Balzac çoktan ölmüşler; Dostoyevski, *Yoksullar*'ı yazmış Belinski'nin övgülerini kazanmış, *Suç ve Ceza*'yı üretme sürecine girmiş; Gonçarov, 1857'de *Oblomov*'u yazmış; 1860'da Çernişevski tutuklanmış ve hemen *Nasıl Yapmalı*'yı kurmaya başlamıştır... □

(Sürecek)

(*) Bu yazının tümü için bkz. Hikmet Dizdaroğlu; *Şinasi*, Varlık Yayınevi 1954 s.72.
(**) a.g.y.s.8
(***) Berkes, N; *Türkiye'de Çağdaşlaşma* Bilgi Yayınevi 1973 s.523.

Osmanlı'dan Bu Yana Kültür Bunalımları

Afşar Timuçin

Evrensel düzeyde geri kalmışlık, dünyada baskın iktisadi ve toplumsal koşullara uyamamakla ve bu koşulların gerektirdiği bilince sahip olamamakla belirgindir. Geri kalmışlığın tek ölçütü budur ve bir takım parıltılı görüntüler bu gerçeği örtmeye yetse de gidermeye yetmez, ayrıca bir takım parıltılı görüntüler ileriliğin belirtisi olduğu gibi geri kalmışlığın süsü de olabilir. Romalılar Kartacalılar'dan, Persler Yunanlılar'dan geriydiler ama bir takım parlak görünüşlere de sahiptiler. İleriliğin ve geriliğin elbet daha çok çağlardan çağlara değişen bir takım ayırıcı özellikleri de vardır. Yunanlılar'ın oligarşik demokrasilerine Persler'in satraplığa ve hafiye ağına dayalı baskıcı merkeziyetçi düzenleri karşılıktı. Öte yandan savaşlarda Kartacalılar yeraltı zenginliklerini ve limanları öngörürken Romalılar ganimet elde etmeye bakıyorlardı.

Bu yüzden toprak genişliği hiçbir zaman ileriliğin ölçütü olamamıştır. O, olsa olsa askeri güçlülüğün ölçütüdür. Kaldı ki ganimet elde etme yolunda giderek daha büyük bir ülkeye sahip olmak gerçekte şişmanlığa çok benzeyen bir sağlıksızlığın belirtisidir. İmparatorluklar da şişman bireyler gibi beslenme bozukluğu belirtileri gösterirler. İmparatorluklar aşırı büyüdükleri ve şişmanlar aşırı kilo aldıkları zaman devinim bozuklukları ortaya çıkar, giderek tüm organizma çöküntüye uğrar. Toprak elde etmek kolay, elde edilen toprakların kaynaklarını tüketmek de kolay, kaynakları tüketilmiş toprakları elde tutmak zordur. Ganimet toplama tasarısıyla fütühat yapanlar elde ettikleri toprakları ülkeyi geliştirmekten çok yönetici topluluğunu gönendirmek yolunda kullanırlar. Bireyde yağların göğüslerde ve kalçalarda toplanması gibi fütühatın getirdiği kazançlar da belli kesimlerde toplanır. Kötü beslenmenin, yıkıma doğru yol almanın ta kendisidir bu. Bu yüzden tarih boyunca fetihlerin ardından yokluklar, yoksunluklar gelmiştir, bu yokluklar, bu yoksunluklar bir zaman sonra fatihin kendisini tehdide başlamıştır.

GERİ KALMANIN BEDELİ

Yalnız sanayi çağında değil, en eski zamanlarda bile geri kalmanın bedeli ele geçirilmek ya da pazar olmak olmuştur. Ele geçirilmek ve pazar olmak da geri kalmışlığın kıskacına düşmek demektir. Geri kalmışlığı iki ucu el değdirilemeycek kadar pis bir şeyle sıvanmış herhangi ince uzun bir şeye, örneğin bir değneğe benzetebiliriz. Pazar elde etme gücüne sahip olanlar gittikleri yere elbet maldan başka bir şeyler de, ışığa, aydınlığa benzer bir şeyler de götürmüşlerdir. Bu ışığa ya da aydınlığa benzer şey gerçek bir ışık, gerçek bir aydınlık değil, iyi tüketici olma yolunda gerekli olan koşullu ve düzeysiz bir uygarlık bilincidir. Bu bilinç insan olmaktan çok, kültür değerlerine bağlanmaktan çok, teknik olanakları kullanmakla ilgilidir. Her zaman malımızı alıp değerlendirebilecek yetkinlikte müşterilerimiz olmalıdır. Gene de bu bir aydınlanmadır; ancak böylesi bir aydınlanma, pazar olmanın getirdiği sıkıntılar yanında hiç kalacaktır. Kısacası üretici-tüccar ülke her zaman kazançlıdır ve her zaman kazançlı olabilmek için düşmanına bile mal satabilir. (İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Krupp fabrikalarının yaptıklarını düşünelim.)

Atalarımızdan mirasını devraldığımız Osmanlı Devleti bir fütühat devletiydi. (Evrensel düzeyde reddi miras yapmanın bir karşılığı yoktur.) Yurdumuzu fatihler kurdular ve onu bir imparatorluk durumuna fatihler getirdiler. Ayrıca atalarımızın bir kolaylığı daha vardı, öz yurtlarını birbirleriyle kanlı savaşlara girmek pahasına da olsa dünyanın en önemli yerlerinden birine, dünya kara ticaret yollarının düğümlendiği topraklara kurmuşlardı. Ancak, dünyanın yeni olanaklarla ve ona göre yeni yaşam biçimleriyle yepyeni bir çağa girmesi bu ticaret yollarının önemini azalttıkça azalttı. Ticaret yollarının önemini azaltan koşullar fütühatı da güçleştiren koşullardı. Yeni zor zamanlar dıştan zorlanma zamanları oldu ve atalarımızı bilincine bir türlü doğru dürüst varamadıkları koşullarla başbaşa bıraktı. (Bu bir şeylerin bilincine bir türlü doğru dürüst varamamış olma durumu toplumsal karamsarlığın ve toplumsal duyguculuğun başlıca kaynağıdır.)

TÜRKİYE'NİN BATI'YA BAĞIMLILANMASI

Şimdi bakış açımızı biraz daraltarak tarihimizin önemli olgularından birine bir göz atalım. Türkiye tarihinin belirleyici olgularından biri kapitülasyon olgusudur. Kapitülasyon sözü Batılılar'a verilmiş bir imtiyazı anlatır bize, daha doğrusu bir imtiyazlar dizisini. Kapitülasyon denilen antlaşmaların en koşullayıcı olanı 1536'de Kanuni Süleyman zamanında Damat İbrahim Paşa'yla Fransız elçisi Jean de la Forest arasında imzalanan antlaşmadır. Kanuni'nin François I'i tutsaklıktan kurtarmasından sonra imzalanmış olan bu antlaşma elbette söz konusu antlaşmaların ilki olmadığı gibi sonuncusu da değildir. Bu barış ve ticaret antlaşması Türkiye'deki Fransız uyruklular arasındaki davalara Fransız konsolosluğunun bakması gibi

ağır bir koşul getirirken Fransızlar'ın on yıl süreyle vergi vermemesini de öngörüyordu. Kanuni Süleyman'la François I'in yaşamları boyunca geçerli kılınan söz konusu imtiyazlar daha sonra yeni antlaşmalarla genişletildi ve Fransızlar için oturma, dolaşım, ticaret, inanç bağımsızlığı getirdi. Yeni koşullar arasında yabancı ticaret gemilerinin Türk sularında Fransız bayrağı çekmesi zorunluluğu da yer alıyordu. Sonraları tüm Batılılar için genişletilen çeşitli haklar Mondros Mütarekesi'yle aşırı boyutlara ulaştırıldı. Lozan'da kapitülasyonlara son verildi.

Bu durum biçimsel olarak Türkiye'yle Batı arasında bir yakınlığın, tam bir uyuşumun, büyük bir yardımlaşmanın belirtisidir, özünde tam tamına Türkiye'nin Batı'ya bağımlılanması anlamına gelir. Sorun gerçekte bir pazar sorunudur. Ya da şöyle diyebiliriz: Sorun Batı ülkeleri için bir pazar sorunudur, bizim için de iktisadi ve toplumsal açıdan hızlı bir gelişim sürecine girmiş olan Batı ülkelerinin olanaklarından yararlanma ve bu arada onlarla iyi geçinme sorunudur. İyi geçinme koşulları hiçbir zaman gerçekleşmemiş, bunun yanında pazar olma koşulları tam anlamında gerçekleşmiştir. Yakın tarihimizde, 3 Kasım 1839'da okunan *Gülhane Hattı Hümayunu* da Batı'ya bağımlılanmanın sert halkalarından birini oluşturur. Ordusu, donanması, hazinesi neredeyse tükenmiş bir ülkenin padişahı olarak Abdülmecid iyileşme umudunu *Tanzimat-ı Hayriye*'ye bağlamıştı. *Tanzimatı Hayriye*'yi Gülhane'de okuduğu *Hattı Hümayun*'la Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa gerçekleştirdi.

Gülhane Hattı Hümayunu'nun okunması töreninde Ermeni ve Rum patrikleriyle haham da bulunmuştu. Mustafa Reşit Paşa okuduğu *Hattı Hümayun*'la Batılılar'a hoş görünmeye çalışıyor, onların gözünde uygar ülke imgesi yaratmaya çalışır gibi yapıp onlara ödün veriyordu. Yeni bir düzen gereksinimini, bunun için yeni yasaları öngörmekteydi. Can, ırz ve namus güvenliği söz veriyordu, mal güvenliği söz veriyordu, vergi düzeni, vergi adaleti söz veriyordu, askere alma usulünde adaleti sağlayıcı yenilikler söz veriyordu, rüşvetin önünü alacak yasal önlemler söz veriyordu. *Hattı Hümayun* yenileşme dilekleri çerçevesinde Batı'nın isteklerine boyun eğiş anlamı taşıyordu.

ÇAĞDAŞ TÜRK AYDININ OLUŞUM KOŞULLARI

Çağdaş Türk aydını işte bu koşullar altında yetişti. Bu koşullar altında yetişmek biraz da yetişmemektir. Devlet, dıştan gördüğü baskı karşı koyamadıkça ya da çıkar gereği kendini uydurdukça içte baskı uyguluyor, yeni bir düzen özlemi çeker görünen yeni aydınları ezmeye çalışıyordu. Aydınlar besbelli birdenbire serpilip gelişmiş ve ülkelerinin yaşamını olumsuz anlamda zorlamaya başlamış olan Batı karşısında şaşkındırlar. Onu aşağılasalar olmuyor, yok saysalar olmuyordu. Onunla nasıl hesaplaşacaklarını bilemiyorlardı. Gerçekte elbette birdenbire gelişmiş olmayan, gelişiminin somut sonuçları birden büyük bir ağırlıkla duyulduğu için birdenbire gelişmiş izlenimi veren Batı, bundan böyle istenmese de ciddiye alınması gereken bir şeydi. Orada bir şeyler dönüyordu, kendi için güzel olduğu kadar kendi için öldürücü olan bir şeyler, bizim için ilgi çekici olduğu kadar bizim için ölümcül koşullar getirebilecek bir şeyler. Bütün bu olan biteni bilmek, öğrenmek gerekirdi.

Türk aydını aşağı yukarı iki yüzyıldır bu öğrenme isteğiyle yanıp tutuşur görünüyor, bununla birlikte gerçek bir öğrenme çabası içinde görünmüyor. Çünkü onu kendi geleneğine, onu kendi yalıtık geleneğine bağlayan sıkı bağlar vardır, bu bağlar iktisadi, toplumsal, kültürel düzeyde gevşemedikçe o Batı'yı ciddi bir biçimde öğrenmeye yönelemeyecektir. Çünkü o sorunu baştan biraz da yanlış kavramış, Batı'yı öğrenmesi gerekirken Batılı gibi olmak istemiştir. Batı'yı Batı yapan koşullara benzer koşullar onun yaşamına yeni ölçüler, yeni değerler, yeni duyuşlar, yeni bakış biçimleri getirmedikçe o eksikli ve özellikle edilgin olma özelliklerini sürdürecektir. Ayrıca yeni yaşam koşullarının yaratılması da onun omuzlarındaki bir sorumluluktur.

Kapitülasyonların gerçekleştiği dönemlerde çoğu şair olan kültür adamları tümüyle toplumlarının kıyısında yaşamakta olduklarından hemen hemen yalnızca gönüllerinin sesini dinlediler, bu sesi tüm bir biçimcilik kaygısı içinde duyurdular. Aralarında siyasete bulaşanları ya da yöneticiler çevresinde yaşadıkları için ister istemez siyasete bulaşmak durumunda kalanları da toplum sorunlarının ötesindeydi. Toplumun sorunları pazar olma koşulları içinde gelişir ve günden güne ağırlaşırken onlar gönüllerinin sesini dinlemeyi sürdürdüler. XVI. yüzyılın ünlü şairi Hayalî, *"Cihan-ârâ cihan içindedir arayı bilmezler/ O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler"* derken elbette kendisini ve benzerlerini tanıtlamaktaydı. Buna karşılık Tanzimat döneminin edebiyat adamları pek korkunç koşullar altında yaşamakta olduklarını sezdiler, bu korkunçluğu edebiyata şu ya da bu biçimde yansıttılar, bununla birlikte en çok siyasetçi olmayı başardılar, toplum sorunlarına bilinçle ve deşici bir gözle bakmayı becerecek durumda değillerdi. Artık Batı'yı önemsemek ve kavramak gerektiğini anlamışlar, ancak Batı karşısında ne gibi bir tutum almaları gerektiğini kestirememişlerdi. Şinasi ünlü Fransız yazarlarından, La Fontaine'den, Racine'den, Lamartine'den çeviriler yapıyor, *Şair Evlenmesi*'yle Batılı biçimde sanat yapmek gereksinimini karşılamaya çalışıyordu.

Namık Kemal'in duygucu düzeyde de olsa yurt ve dünya sorunlarına, ülke, özgürlük, toplum, ilerleme sorunlarına yaklaşışı daha anlamlıdır. *"Muini zalimin dünyada erbab-ı deanettir/Köpektir zevk alan sayyad-ı biinsafa hizmetten"* diyebilmek o günün koşulları içinde önemli bir çıkış sayılmak gerekir. Ziya Paşa'nın getirdiği o çok genel düzeydeki toplumsal ve insani eleştiri de yetersiz olmakla birlikte bir başlangıcı duyurmaktaydı. Onda insan olma, ayaklarını yere basma dileği önemli bir bilinçlenmeyi duyurmaktaydı. *"Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim/Gaflet ile görmez kuyuyu rehgüzerinde"*. *"Milyonla çalan mesned-i izzette serefraz/Birkaç kuruşu mürtekibin cay-i kürektir."* *"İman ile din akçedir erbab-ı gına-*

da/Namus-ü hamiyyet sözü kaldı fukarada."

Ancak Tanzimat edebiyatının sürdürücüleri de, onları izleyen Servet-i Fünun şairleri de her zaman aynı toplumsal ya da daha çok siyasal duyarlılık içinde olmadılar. Onca toplumsal sıkıntı sırasında Celal Sahir *"Benim kadınlara ifrat-ı hürmetim vardır"* diyor ve soruyordu: *"Şefik bir kadının sine-i nezihinde/Yatarsa bir gecelik hangi ıstırab uyumaz?"* Abdülhak Hamit dalgalara sesleniyordu: *"Dalgalar ben sizi döndürmeden ateşzare/Siz kılın naşımı isal kenar-i yare."* Recaizade Ekrem sevgilisine şu sitem dolu dizeleri yolluyordu: *"Nedir bu cevr ü tegafül zaman zaman güzelim?/Kaçıncıdır bu eziyyetli imtihan güzelim?"* Nigâr Hanım bir başka yerden kadınlığının sesini duyuruyordu: *"Yegane sevdiğin alemde ben miyim şimdi/ Sahih ben miyim artık muhatab-ı aşkın?.../Bir daha söyle."*

Tevfik Fikret toplum ve insanlık sorunları karşısında bir başka duyarlılık taşır. Duyguculuk onun için de sanatsal anlatımın zorunlu biçimidir ve dünya sorunları karşısında yetkin bir bilince ulaşmamış olmanın zorunlu bir sonucudur. Marx'dan yarım yüzyıl sonra dünyaya gelmiş olan Tevfik Fikret de öncüleri gibi, Namık Kemal'ler gibi, Ziya Paşa'lar gibi bir yakınmacıdır, sorunların kökenini bilmediğinden çözümlerini dilekler üstüne kurar, çözümlerden çok yakınmaların insanıdır. Belki de çözüm yöneticilerin değişmesindedir, dürüst olmayan yöneticilerin yerini dürüst olanlar alırsa her şey düzelecektir. Gene de önemlidir tutumu, çünkü o çözümleri getiremese de sorunları duyurur: *"Haksızlığın envaını gördük. Bu mu kanun?/En gamlı sefaletlere düştük. Bu mu devlet?/ Devletse de kanunsa da artık yeter olsun/Artık yeter olsun bu denî zulm ü cehalet."*

CUMHURİYET AYDINI

• Cumhuriyet aydınının aldığı miras budur işte. Gerçekte küçümsenmeyecek ölçüde güçlü bir direnişi, yoğun bir ilerleme istemini de duyuran, buna karşılık geri kalmışlığın tüm bilgi ve beğeni sıkıntılarını da duyuran bu miras cumhuriyet aydınının düşünce yaşamına bir bileşen olarak katıldı. Cumhuriyet aydını bu çok iyi niyetli ve çok eksikli mirası tam bir geçmişini yadsıma özlemi içinde elinin tersiyle itmek isterken gerçekte bir şeylere yeniden başlamanın dilekleri içindeydi. Belki de onun bilmediği ya da bilmek zorunda olduğu şey yaşama hiçbir zaman ve hiçbir koşulda yeniden başlanılamayacağıydı. Her şeye her zaman kalındığı yerden başlanılabilen bir dünyaydı dünyamız. Yadsıdığı öncülerinden sayıca çok olan ve sayıları her gün artan bu yeni aydınlar gerçekte bu öncülerin sakatlıklarına benzer sakatlıklar taşıyorlardı. Geçmişlerini yok sayacak kadar mağrurdular ama günlerini güzelleştirecek kadar bilinçli değillerdi. Güçlendikçe güçlenen Batı karşısında hemen hemen çaresizdiler, işi ya Batı'yı yadsıyarak ya da onu bilir gibi yaparak götürmek istiyorlardı. En önemlisi de, öncüleri kadar baskı altındaydılar. Yeni yaşam koşullarını getirebilmek istiyorlardı,ancak hem içten hem dıştan bağlanmışlardı, alabildiğine çekiniktiler, hem kendileri eksikliydiler hem kurulu düzen eksikli olmaları için ne gerekirse onu yapıyordu.

Sanırım bu sorun sanayi devriminin oluşumlarına ayak uyduramamış ve pazar olmakla işi bağlamış tüm toplumların ortak sorunudur. İyi dilekler ve yetersiz çabalar, yetersiz direnişler, eli kolu bağlı kalmışlıklar tüm gelişmemiş ülkeler aydınlarının ortak özellikleridir. Ne var ki gelişim dediğimiz, ilerleme dediğimiz şeyin sorumluluğu tüm ağırlığıyla onların omuzlarında. Onlar bu savaşımın içindeler; becerikli olsunlar beceriksiz olsunlar, onlar bu savaşımı sürdürmekteler, sürdürmek zorundalar; bazen bir şeyler kazanarak bazen bir şeyler yitirerek bu savaşımı sürdürüyorlar. Ödevleri ya da sorumlulukları gelişmiş ülkeler aydınlarınınkinden çok daha büyük, işleri onlarınkinden kat kat zor. Ama onlar bu zor işi dünyanın her yerinde, Asya'da, Afrika'da, Amerika'da, her yerde tam bir yetkiyle olmasa bile tam bir iyi niyetle omuzluyorlar. Bu savaşımda en büyük düşmanları da bir türlü başedemedikleri kendileri, kendi açmazları. Dünya çapında düşünmeyi, dünya ölçülerinde iş görmeyi ve yaratmayı beceremiyorlar. Kendi küçük şeytanlıklarıyla, kendi bencillikleri, kendi tembellikleriyle, kendi dağınıklıklarıyla, kendi kayganlıklarıyla başları dertte.

İmparatorluklar tarihe karıştı, son kalan iki imparatorluk, Osmanlı İmparatoruğu ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu yakın zamanda tükendi. Çoktandır ikisinin de imparatorluğa benzer yanı kalmamıştı. Uluslar ve ulus toplulukları kurdukları devletleri asker olmaktan çok üretici-tüccar olmanın koşullarına göre oluşturmak ve geliştirmek durumunda kaldı. Üretmek ve pazar bulmak: Şimdi tek amaç bu. Sıcak savaşlar iktisadi savaşlara dönüşüyor hızla. Savaş kolay kolay uzaya kayamayacak, yeryüzünde yeni iktisadi koşullar yaratarak güç kazanma biçiminde sürecek. Toprak elde etmenin bir anlamı kalmadı, ganimet toplamak bir masal oldu çıktı. Ganimet pahalı satılmış malın karşılığıdır artık, üretim artığını bir başka ülkeye satmanın getirdiği mutluluktur.

Kültürün koşulları işte bu yaşam koşullarıyla belirleniyor. Dünyayı anlamak,insanı anlamak bu yaşam koşullarını anlamaktır; kültür yaratmak da en gelişmiş insani yaşam düzenini amaçlamayı elden bırakmaksızın bu yaşam koşullarına uymakla olası. Barışın da, özgürlüğün de, yüksek sanat yapıtları ortaya koymanın da yolu bu üretim ve ticaret yıkışmasında güçlü bir yer tutabilmekle oluyor. Kültür üretebilmek mal üretebilmeye ve mal satabilmeye bağlı kısacası. Üretim ve ticaret mutlu ve yetkin yaşamın yeterli koşulu olmasa da gerekli koşulu oldu. Yüksek yaşam biçimleri iktisadi olanaklar içinde olası çünkü. Öte yandan yüksek değerler yaratabilmek için yüksek yaşam koşullarına ulaşabilmek gerekli. Pazar olmanın dar koşulları yetkin insani değerler yaratmaya elvermiyor, elvermeyecek. Değerlerin peşinde olanlar her şeyden önce yaşama sahip çıkmak zorundalar, bilinçle ve yetkiyle yaşamı yetkin kılmak zorundalar. Öbür türlü, yeni Namık Kemal'lerle, yeni Ziya Paşa'larla avunmak ve yetinmek durumunda kalacağız. □

Türkiye'de Seçkinler Üzerine Bazı Düşünceler

Binnaz Toprak

"Sevgili Okuyucu,

Mevsim mevsim kafilelerle gelerek bir müddet tünedikten sonra kendi iklimlerine giden saka kuşları, leylekler ve kırlangıçlardan ziyade kuvvetli rüzgar ve fırtınalarla sürüklenip şehrimize düşen şaşkın bıldırcınları andıran, ikinci dünya harbinin yağlandırdığı Hacıağalar, en ziyade biz karikatürcülere birer av oldular.

Fakat biz onları ne lokantalar, ne barlar, ne gazinolar gibi yolduk, ne de fırsat düşkünleri gibi kafese koyduk. Bütün kabahatimiz bu acemi turistlerin yaşayışlarını bir tabiiye mütehassısı gibi takip ederek meydana koymak oldu. Bir kaç sene sonra hayat alemimizde böyle bir mahluk ve böyle bir tipin mevcudiyetini hayret ve kahkahalarla size tekrar hatırlatmak zevkli olur düşüncesiyle bu albümü çıkardım."

Ramiz Gökçe
Önsöz
Hacıağalar Albümü
1946

★★★

Günümüz Türkiye'sinde seçkin denince ne anlıyoruz? Hangi tür özelliklere sahip kişiler "üst statü" grupları içine dahil ediliyor? Diğer bir deyişle, Türkiye'deki seçkinler kimler?

Sosyal bilimlerde "statü grubu" kavramını Alman sosyoloğu Max Weber gündeme getirmiştir. Weber'e göre, toplumsal tabakalaşma iki boyutludur. Bir boyutta, üretim ilişkilerinin belirlediği sınıflar yer alır. İkincisinde ise tüketim biçiminden kaynaklanan statü grupları vardır ve üst statü gruplarına girebilmek son derece güçtür. Bu güçlük, üst statü gruplarının yaşam tarzının parayla satın alınamayacak öğeleri içermesinden kaynaklanır. Örneğin, ne kadar paranız olursa olsun, diyelim ki dili yerel bir şiveyle konuşuyorsanız, hangi yemekle hangi şarabın içileceğini bilmiyorsanız, ne tür davetlerde ne giyilmesi gerektiğini öğrenememişseniz, vb., üst statü gruplarınca dışlanacaksınızdır. Nitekim, her toplumda, parası olduğu halde giyimiyle, konuşmasıyla, davranışlarıyla "sonradan görme" ya da "yeni zengin" diye küçümsenen kişiler vardır. Dolayısıyla Weber, üst statü gruplarının adeta bir kast niteliği taşıdığına; kendi eğitimlerine, görgü kurallarına, beğenilerine uymayan kişileri aralarına almadıklarına değinir.

Türkiye'de statü gruplarını belirleyen faktörleri Weber'in çizdiği çerçevede nasıl tanımlayabiliriz? Kuşkusuz bu çerçevenin dışında kalan ama "elit" kavramının önemli bir boyutunu oluşturan siyasal güçten de söz etmek gerekir.

Vurguncunun Vurguncusu :
— Hacıağa bir daha ne vakit görüşeceğiz ?
— Gayri bir dahaki harpte !

Türkiye'deki seçkinler arasına bürokrasi, ordu ve siyasal partilerin üst kadroları dahildir. Ancak, bu yazıda siyasal elit kavramını bir kenara bırakarak konuya Weber sorunsalı etrafında yaklaşmak istiyoruz.

Bugün, Türk toplumunda üst statü gruplarının anahtarı parası olanların mı elindedir, yoksa belirli bir yaşam tarzını benimsemiş kişilerin mi? Bu sorunun yanıtı, Türk toplumunun geçirdiği değişimlerle yakından ilgilidir. Toplumun hızla değiştiği dönemlerde statü grupları da değişkenlik göstermektedir. Diğer bir deyişle, hızlı değişim statü gruplarının kast niteliğini kırmakta, yeni toplumsal düzen hangi öğeler etrafında şekillenmişse, o öğelere sahip kişiler üst statü gruplarına girmeyi başarabilmektedirler.

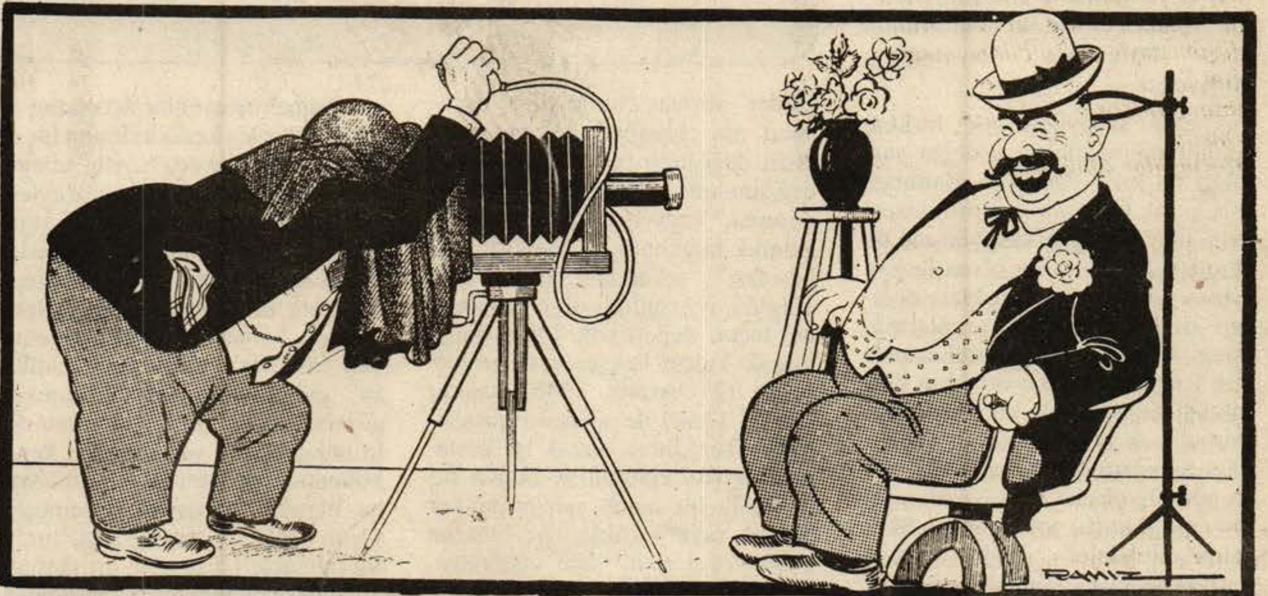
KONAKLARDAN APARTMANLARA

Nitekim, Türk toplumunda Tanzimat'la başlayan II. Meşrutiyet'le hız kazanan Batılılaşma, statü gruplarının niteliğini değiştirmiştir. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Osmanlı elit kültürü artık Topkapı Sarayı'nın kültürü değildir. Dolmabahçe Sarayı'nın, Yıldız Sarayı'nın kültürüdür. Birinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde, "İstanbul sosyetesi" paşababalarının konaklarından çıkıp Nişantaşı ve Şişli'deki apartmanlara taşınmaktadır. O dönemin edebiyatında, örneğin Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa ve Refik Halid'in romanlarında, bir "Şişli apartmanı" sembolü vardır. Sosyal hareketliliğin yolu Şişli'deki apartmana taşınmaktan geçer. Mütareke yıllarındaki sosyal çöküntü de bu "Şişli apartmanı" efsanesiyle açıklanır. Şişli kozmopolit, Batı'ya yakın, işgal kuvvetleri zabitlerinin eğlence merkezi, sonradan türeme bir semttir. Aksaray'ın, Fatih'in orta sınıf Müslüman kızları babalarının ahşap evlerinden kaçıp Şişli'deki apartman partilerinin "fahişeleri" olurlar. Hatta Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanındaki bir kahraman Cerrahpaşa'daki baba evinden Şişli'ye gittiği günler Hatice'liğini bırakıp "Belma" adını kullanır.

Özetle, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı toplumu, özellikle de Osmanlı elit kültürü değişmekte. Dolmabahçe Sarayı'nın mimarisinin artık Topkapı'nın mimarisiyle ilgisi yok. İç düzenlemesi de öyle. Avizeleriyle, vazolarıyla, altın yaldızlı koltuklarıyla sedirin, bakırın, sinilerin hakim olduğu klasik Osmanlı sarayından farklı. Aynı fark, İstanbul'daki paşa konaklarına, daha sonraları ise apartman hayatına yansımış. Diğer bir deyişle, yeni bir elit kültürü oluşmuş ve bu yeni kültür eskisini dışlamış, en azından geçersiz kılmaya başlamış.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde artık Batılılaşma fikri egemendir. Cumhuriyet'de seçkin demek, şapka giyen, balolarda dans eden Batılı adam demek. Yeni Cumhuriyet ideolojisi ve bu ideolojinin taşıyıcısı olan "başkent eliti", hem eski saray ve konakların çağrıştırdığı kültürel ortamı, hem de Anadolu kültürünü dışlamakta. Aslında ikincisi Osmanlı saray kültürüne zaten hiçbir zaman girmemiş. Bu yeni kültür, sarayın kalıntılarını da yok etmekte. Artık insanlar evlerindeki antika aynaları, tabloları, lambaları eskicilere satıp bunları "modern" eşya ile değiştiriyorlar. İstanbul, bu değişimin en iyi örneğidir. Dünyanın çok az kenti İstanbul gibi yerle bir edilmiştir.

Dolayısıyla, bir yandan Osmanlı'nın kültürel birikimi yok edilmekte, öte yandan, altın dişli, Anadolulu "hacıağa" ile de alay edilmekte. 1940'ların karikatürlerini İstanbul'u görmeye gelen ve kendisine "yolunacak kaz" gözüyle bakılan, yol yordam bilmeyen ama cebi para dolu Anadolu zenginleri süsler. Ta ki Anadolulu hacıağa 1950'lerden ve özellikle 1960'lardan sonra İstanbul'a yerleşip yeni sanayicilerimiz arasında yerini

Hacıağa – Fotoğrafçı başı. güzel çek de memlekettekiler şehir görmüş adam olduğumu anlasınlar !..

alıncaya kadar.

ESKİNİN HACIAĞASI BUGÜNÜN SANAYİCİSİ

Eskinin "hacıağası" bugünün sanayicisi, doğrudur, İstanbul'a gelince kendisini ve ailesini "Batılılaştırma" çabasına giriyor. Ama aynı zamanda İstanbul elit kültürünü de Anadolulaştırıyor. Bu kültüre göbek havasını, lahmacunu, arabesk'i sokuyor. Elit kültüründeki bu değişiklik, kentlere göç olayıyla birleşince ortaya İstanbul gibi "köy-kentler" çıkıyor. İstanbul'un giderek köyleşmesi ile birlikte ve buna tepki olarak eski saray kültürü de yeniden gündeme geliyor. Günümüzün elitleri eski konakları onarmakta, hat sanatının örneklerini toplamakta, Klasik Türk müziği ve tekke müziğine yeniden ilgi duymakta. Diğer bir deyişle, dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de burjuvazi kendi kültürünü yaratıyor. Bu kültür artık eski dönem seçkinlerinin kültürüyle aynı değil. Yeni burjuvalarımız "gardaşım, bizim oralarda kuru fasulye, mantı yenir" dediklerinde İstanbul'un seçkin lokantaları "mantı geceleri" düzenliyor. İstanbul'un yerle bir edilmesini gözünü kırpmadan onaylayan eskinin Batılı eliti, kuru fasulyeyi benimsedikten sonra Osmanlı mirasının da korunması gerektiğine haydi haydi inanıyor. Sonuçta, bir yandan klasik Osmanlı kültürünün, diğer yandan Anadolu kültürünün Batı kültürüyle kaynaştığını görüyoruz.

Özetle sanayileşmeyle birlikte toplumdaki normlar ve değer yargıları da hızla değişiyor. Batılılaşma, klasik Osmanlı kültürünü nasıl arka plana itmişse, sanayileşme de Batılı kültürü —arka plana itmese bile— sulandırıyor. Bu hızla değişen ortamlarda statü gruplarının hangi kriterlere göre sıralanacağı çok karmaşık çünkü ortalıkta kast niteliği taşıyan tek bir "üst statü grubu" yok. İkinci nesil burjuva aileler babalarından daha iyi eğitimli ve görgülü olsalar bile, babalarının devreye soktuğu göbek havalı Sheraton düğünleri Türk burjuva kültürüne miras olarak kalacak.

Kaldı ki, "Türkiye'de seçkinler kimler" sorusu, "kime göre" sorusunu da beraberinde getiriyor. Hızlı değişimin bir özelliği de, bu değişimden yararlanıp "köşeyi dönmek" isteyen insanların sayıca giderek büyümesi. "Köşeyi dönme felsefesi" açısından ise Batılı, görgülü, iyi eğitimli olup olmamanın hiçbir değeri yok. Buna örnek olarak Yalçın Pekşen'in *Cumhuriyet*'de (21 Aralık 1985) banker Derviş Temel ile söyleşisi gösterilebilir. Tezgâhtar olarak işe başlamış, ilkokul eğitimli ve bugün bir milyarlık bir hanın sahibi Banker Temel, ücretli çalışanları bundan böyle "orta sınıf" dahi sayamayacaklarını, ancak "seyirci kabul edeceklerini" belirtiyor. Üstelik, köşeyi dönmek isteyenler açısından bu yeni zenginler kendilerinden hiç de farklı gözükmeyen, "soylu" ailelerden gelmeyen, kendileri gibi evlerine gittiklerinde pijamayla oturmaktan hoşlandıklarını ilan eden kendi aralarından çıkmış adamlar. Mozart'ı dost edinmiş seçkinlerin arasına karışabilmeyi düşleyemeyen insanlar, "traktörden gadillağa" giden yolu pekala mümkün görebiliyorlar. Onlara bu umut dolu bakış açısını verenler ise, kendi kökenini reddetmeyen, kamuoyuna hergün "gardaşım"lı demeçler veren kişiler. Ve ilginçtir ki, bunların demeçleri, üst statü gruplarının artık kast olmadığının kamuoyuna ilanıdır □

KEMAL ÖZER

ÖVGÜLER

VI
Eğiliyorum yüzüne
yaz güneşiyle pırıl pırıl
bir orak elimde

Kaşlarında yıllardır
kanat değiştiren rüzgârı
ve kirpiklerinde oynaşan
buğday ışıltısını biçmeye

IX
Derinliğinde bakışlarının
her an sıçramaya hazır
bir kıvılcım
ve solmaz bir sıcaklık
yanaklarında

Tutuşturduğu kutsal öfkeden
haksızlıkların

İşsizliğin ve Borçluluğun Nedenleri ve Bunalımı Aşmanın Yolları Üstüne Düşünceler

Mario Rumos(*)

Çeviren:
Renan Akman

Kapitalizmin devresel iktisadi bunalımı, 1985 yılı içinde de, sanayileşmiş kapitalist ülkelerle kalkınmakta olan ülkelerin iktisadi ve toplumsal yaşamına damgasını vurmayı sürdürdü. Durumda geçici düzelme belirtileri kaydedilmekle birlikte, bunlar, ne yazıktır ki, işsizliği azaltmaya ve iktisadi büyümeyi uyarmaya yeterli olmadı.

Kapitalist ülke hükümetlerinin, tekel vurgunları yoluyla, sermayenin yeniden üretimini, olabilecek en elverişli koşullarda, gerçekleştirme amacını taşıyan iktisat politikalarının bileşenleri şunlardı:

1) İşçileri daha fazla yarı-zamanlı çalışmayı, işyerinde birden fazla görevden aynı anda sorumlu olmayı ve ücretlerde büyük azalmaları kabule zorlamak için, işsizliğin işçiler üzerinde bir baskı aracı olarak yaygın bir biçimde kullanılması politikası. (Bu azami vurgun politikası kendi içinde büyük bir çelişki taşımaktadır. Çünkü, tekelci sermaye halkın alım gücünü kısıtlayarak ve toplam istihdam hacmini daraltarak piyasadaki sürüm olanaklarını daraltmakta ve üretim artışını engellemektedir.)

2) "Özel girişimi özendirmek" ve "bunalımdan çıkışta yaşamsal önem taşıyan yatırımları uyarmak" amacıyla, devletin iktisadi yaşama yaptığı müdahalelere son verme, kamu işletmelerini özelleştirme ve büyük şirketlerden alınan vergileri azaltma politikası. (Gerçekte, 1985 yılı içinde üretken sermaye yatırımları düşmüş ve bu önlemler, iktisadi yaşamı canlandırmaktan çok, tekellerin muazzam kârlar elde etmelerini kolaylaştırmıştır.)

3) Yeni tekniklerin artan bir hızla üretim sürecine katılmasına ve üretim yöntemlerinin akılcılaştırılmasına dayanan bir ekonomiyi "modernleştirme" politikası. (Bu politika üretkenliği artırırken işgücü maliyetlerini azaltmayı amaçlamakta ve iş alanlarının tahribine yol açmaktadır.)

4) Özellikle ABD'nin silah yapım harcamalarını ve bunun neden olduğu rekor düzeydeki bütçe açığını finanse etmesi için gerekli fonları ülkesine çekmesini sağlayan, yüksek faiz oranlarına dayalı bir para ve maliye politikası. Söz konusu para politikası, kalkınmakta olan ülkelerin borç bunalımını derinleştirerek ve kapitalist dünyanın üç kutbunu oluşturan ABD, Batı Avrupa ve Japonya arasındaki iktisadi gerginliği şiddetlendirerek dünya ekonomisinin istikrarsızlaşmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca bu gerilim, dünya ticareti üzerinde ciddi yıkıcı etkileri olan korumacılığın güçlenmesine neden olmuştur.

5) Geçmiş yıllarda elde edilen tüm toplumsal kazanımların ve yasal güvencelerin geri alınmasına muhalefeti nedeniyle, sermaye tarafından "iktisadi ve toplumsal ilerlemeye zarar vermekle" suçlanan işçilerin ve sendikaların haklarına karşı sistemli bir saldırı politikası.

İŞSİZLİK BÜYÜYOR

Tüm bu etmenler (iş istikrarsızlığı, azalan alım gücü, daha az toplumsal refah önlemi ve çalışma koşullarında özellikle çalışma hızının artırılmasından kaynaklanan bozulma) işçilerin yaşam standardlarında önemli gerilemelere neden oldu. Bu açıdan sanayileşmiş kapitalist ülkelerle kalkınmakta olan ülkelerde emek üretkenliğinin yükselmesi, gerçek ücretlerin düşmesini ve milyonlarca işin ortadan kalkmasını beraberinde getirdi.

(*) **M.Rumos, "Reflections on the Causes of Unemployment and Indebtedness and on the Means of Overcoming the Crisis", *World Trade Union Movement*, Ocak 1986.**

TABLO I

BAŞLICA OECD ÜLKELERİNDE İŞSİZLİK

	ABD	Kanada	Japonya	Fransa	Büyük Britanya	İtalya	Belçika	Hollanda	Federal Almanya
1980	7.1	7.5	2.0	7.8	6.8	7.6	11.8	5.9	3.8
1981	7.6	7.6	2.2	9.2	10.4	8.4	14.2	9.1	5.5
1982	9.7	11.0	2.4	10.3	12.1	9.1	16.6	12.6	7.5
1983	9.6	11.9	2.7	10.4	12.9	9.9	18.4	17.1	9.1
1984	7.5	11.3	2.7	11.8	13.1	10.4	18.6	17.6	9.1

Kaynak: OECD. Main Economic Indicators and National Accounts.

TABLO II

PETROL ÜRETİCİSİ OLMAYAN KALKINMAKTA OLAN ÜLKELERİN BORÇLARI (1974-1983)(*)

	1975	1977	1979	1981	1983
Toplam Borç (milyar ABD doları)	190.8	278.5	396.9	555	725.7
• Kısa vadeli borç	27.3	42.5	58.8	102.2	130.5
• Uzun vadeli borç	163.5	235.9	338.1	452.8	595.2
Dış borç/mal ve hizmet ihracatı	122.4	126.4	119.2	124.9	155.1
Dış borç/GSMH	23.8	27.4	27.5	31	42.1
Borç ödemeleri (milyar ABD doları)	25.1	34.7	65	94.7	125.2
Borç ödemeleri/mal ve hizmet ihracatı	16.1	15.4	19	20.4	26.8

(*) 1975 yılı için Çin hariç

Kaynak: World Economic Prospects. OECD. 1984.

24 en ileri sanayileşmiş kapitalist ülkeyi kapsayan OECD istatistiklerine göre, 1984'te 30.4 milyon olan kayıtlı işçi sayısı, 1985'te 30.7 milyona yükseldi. OECD'nin istihdam eğilimleriyle ilgili yıllık raporundaki tahminlere göre, Batı Avrupalı OECD ülkeleri, 1986'nın ikinci altı ayı içinde, daha da ağır bir işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalacak ve 1986 sonundan itibaren 20 milyondan fazla kişi daha işsiz kalacak. Yeni teknoloji kullanan sektörlerde yaratılacak iş sayısı, "geleneksel" sanayi sektörlerinde yitirilen iş olanaklarını karşılamaya yetmeyecek. Raporda varılan sonuca göre, 1986 sonunda OECD ülkelerinde toplam 31.5 milyon işsiz olacak.

Son on yıldır tanıklık ettiğimiz işsizliğin büyüme hızındaki bu artışa, şimdi bir de işsizlik süresinde uzama gibi bir başka öğe eklenmiştir. AET ülkelerinde işsizlik süresi bir yılı aşan kişi sayısı, son on yılda %177 oranında artmıştır. Uzun süreli işsizliğin ilk kurbanları 25 yaşın altındaki gençlerle, 50 yaşın üzerindekiler olmaktadır. 1984'te Belçika'daki işsizlerin % 48.6'sı iki yıldan fazla bir süredir, % 68'i ise bir yıldan fazla bir süredir işsizdi. Aynı yıl, Hollanda'da tüm işsizlerin % 55'i, Fransa'da % 42,3'ü, Büyük Britanya'da % 39.8'i bir yıldan fazla bir süredir işsizdi.

OECD ülkelerindeki resmi işsiz sayısı, Temmuz 1985'te 12.4 milyona, yani faal nüfusun % 11'ine (II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana görülen en yüksek oran) ulaştı. OECD uzmanları, 1986 sonundan itibaren, kapitalist Avrupa ülkelerinde 19.25 milyon işçinin işini yitireceğini tahmin ediyor. İstihdam durumunun Federal Almanya'da, Büyük Britanya'da ve Hollanda'da, sırasıyla % 9'luk, % 13'lük ve % 17'lik işsizlik oranlarıyla daha istikrarlı olması beklenirken, faal nüfusun sırasıyla % 21'lik, % 20'lik ve % 12'lik oranlarının işsiz kalacağı İspanya, Belçika ve Fransa'da durum çok daha kötü olacak.

İşsizlikteki bu artış, gençler ve uzun süreli işsizler için ek güçlüklere neden olacak. Batı Avrupa'da 24 yaşın altındaki işsizlerin yaklaşık % 23'ü (4.5 milyona yakın genç insan) Federal Almanya, Fransa ve Büyük Britanya'da bulunacak. Gençlerin işsizliği, 1986'da, Büyük Britanya, İtalya ve Fransa'da, sırasıyla % 21'lik, % 37'lik ve % 21'lik oranlarla büyük bir toplumsal sorun durumuna gelecek. Daha okullarını bitirmeden, milyonlarca genç insan için geleceğin kapıları kapanmış ve ilk işlerini bulma umudu tükenmiş olacak.

İşsizlikteki bu sürekli artışın nedenlerinin başında, yöneticilerin sürekli olarak çok sayıda işi ortadan kaldırmanın mazereti olarak gösterdikleri, yeni teknolojinin (enformatik ve robotlaşma) artan bir hızla üretim sürecine katılması yer alıyor. Bir başka etmen de, sermayenin işgücünün ve kaynakların daha az maliyetli olduğu ülkelere doğru uluslararası yayılma politikası. Buna ek olarak, tekeller arasındaki birleşmelerin ya da zor durumdaki şirketlerin satın alınmasının neden olduğu iş olanaklarındaki daralma da sayılabilir.

BORÇ BUNALIMI DERİNLEŞİYOR

1985 yılı içinde kapitalist dünyanın mali ve parasal konumunu belirleyen son derece yüksek faiz oranları oldu. Faiz oranlarındaki yükseklik:

a) Kalkınmakta olan ülkelerden sanayileşmiş ülkelere (özellikle de ABD'ye) doğru sermaye akışının güçlenmesiyle ve

b) kalkınmakta olan ülkelerin dış borçlarının artmasıyla sonuçlandı.

Dünya Bankası istatistiklerine göre, kalkınmakta olan ülkelerin toplam borçları, 1985 sonunda 900 milyar doları, bir başka deyişle bu ülkelerin geçen yıl içinde aldıkları yeni krediler toplamından daha yüksek bir miktarı buldu. Kalkınmakta olan ülkelerin, bir kez borç tuzağına yakalandıktan sonra, temel olarak borç anaparalarının faizlerini ödemek üzere giderek daha fazla borç almaya zorlanmaları, bu ülkelerin iktisadi ve toplumsal gelişmesini daha da fazla tehlikeye sokmakta. Artan borçluluk ve yoksulluk, kalkınmakta olan ülkelerin, kapitalist ülkelerin uluslararası şirketlerinin daha da zenginleşmeleri için ödedikleri bedeldir.

Borç bunalımının ciddiyeti veri iken, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kısa bir süre önce yayımlanan bir raporda, aşırı yüksek faiz oranlarından kaynaklanan sorunlara toptan bir çözüm bulmanın gerekliliğine dikkat çekildi. Raporda, faiz oranlarında önemli bir düşüş sağlanmaksızın, borç bunalımına ve daha genel olarak da kalkınma sorunlarına uzun vadeli bir çözüm bulmanın olanaksız olduğu belirtildi. Gerçekte çok sayıda borçlu ülke, borçlarını geri ödemelerini sürdürmelerine olanak sağlayan ticari fazlalarını erit-

mek için, gelecekteki kalkınmalarını tehlikeye atmak pahasına ithalatlarını büyük ölçüde azaltmaya zorlanmıştır. Bu fedakârlığa karşın, uluslararası bankalar ve onların hizmetindeki uluslararası mali kuruluşlarca saptanan aşırı yüksek faiz oranları, tüm bu fazlaları eritmiştir. Unutmamak gerekir ki, 1985'te faiz oranlarının yükselmesi, kalkınmakta olan ülkelerin yalnızca borç ödemeleri için gereksindiği para miktarını 8 milyon dolar artırmıştır. Borç yükü en ağır olan ülkeler şu anda ihracat gelirlerinin üçte birini borçlarının faizini ödemeye ayırmak zorundadır.

Borçlulukta son on yıl içinde meydana gelen bu patlama, kalkınmakta olan ülkelerde büyüme oranının sürekli olarak düşmesiyle sonuçlandı. Bu oran 1980'lerin ilk yarısında % 2'ye zar zor ulaştı. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Uluslararası İktisadi ve Toplumsal İşler Bölümü tarafından, dünya ekonomisinde 1971-1985 arası büyüme oranları üzerine hazırlanan bir rapora göre (Bkz. Tablo III) 1961-1970 döneminde elde edilen önemli başarılar, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana görülen en uzun durgunluk döneminin (1980-1982) yaşandığı 1981-1985 döneminin sonuçlarıyla büyük bir çelişki içindedir. Bu durgunluğu hem yoğunluk hem de süre açısından zayıf bir toparlanma izlemiştir. İktisadi büyüme kalkınmakta olan ülkeler için umutsuz bir beklentidir. IMF bile, Washington'da yayımlanan son raporunda, sanayileşmiş kapitalist ülkelerce dayatılan hammadde fiyatlarındaki düşüşle ticaret hadlerindeki bozulmanın, kalkınmakta olan ülkelerin kısa ve uzun vadeli kalkınma olanaklarını ciddi bir biçimde zedelediğini belirtmektedir.

Buna ek olarak, sanayileşmiş ülkelerde korumacılığın güçlenmesi ve ABD ekonomisinin 1985 yılı içinde iktisadi toparlanma konusunda istimini tüketmesi, kalkınmakta olan ülkelerin ana ihraç mallarının (hammaddeler, tarımsal besin maddeleri ve sınai yedek parçalar) fiyatlarında düşüşe ve bu ülkelerin ihracatlarında durgunlaşmaya neden olmuştur. Bu durum

TABLO III

DÜNYADA İKTİSADİ BÜYÜME (1961-1985)(*)

İktisadi grup	**GSMH yıllık ortalama büyüme oranı 1961-85**	**1961-70**	**1971-80**	**1981-85**
Tüm Dünya(★★)	3.6	5.1	3.6	2.2
Sanayileşmiş pazar ekonomisi ülkeleri	3.4	4.9	3.2	2.2
SSCB ve sosyalist Doğu ülkeleri	4.7	6.7	4.8	3.0
Kalkınmakta olan pazar ekonomisi ülkeleri	4.4	5.8	5.4	1.8
En geri ülkeler	2.9	2.9	3.1	2.7
Tüm kalkınmakta olan ülkelerin büyüme hedefleri	–	5.0	6.0	7.0

(★) GSMH büyüme oranı 1975 fiyatları ve kur oranlarıyla hesaplanmıştır.
(★★) 1960'lar ve 1970'lerin başlangıcı için veri bulanamayan Çin hariç
Kaynak: United Nations

borçlu ülkeleri hatırı sayılır miktarda gelirden yoksun bırakmıştır. Aynı süreç, gelir kaynakları genellikle bir ya da birkaç ürünün ihracına bağımlı ve uluslararası pazarları denetimi altında tutan uluslararası şirketlerin insafına terkedilmiş durumda olan bir çok kalkınmakta olan ülkeyi çok güç bir durumda bırakmaktadır.

Dünyanın en borçlu kıtası olan Latin Amerika'nın siyasi önderleri giderek, borç bunalımına çözümün yalnızca mali çözümler değil, temel olarak *siyasi çözümler* gerektirdiğinin farkına varmaktadır. Çünkü tersi durumda, borç kısır döngüsünü kırmak ve iktisadi bir toparlanma başlatmak mümkün olmayacaktır.

"Cartagena Grubu" üyesi olan ve borçların kademeli olarak ödenmesi talebinde bulunan Latin Amerika ülkeleri, IMF'nin dayattığı kemer sıkma önlemleri nedeniyle, borçların artık Latin Amerika halkları için daha fazla yoksulluk yaratamayacağını belirtmektedir. Kalkınmakta olan ülkelere borç ödemeleri için bir moratoryum uygulanmasını ya da borçların silinmesini isteyen sesler giderek daha fazla yükselmektedir.

Bu meşru talepler, doğal olarak, içinde yaşanan bunalımı yaratan yeni sömürgeci politikalarından vazgeçmeye hiç de niyetli olmayan uluslararası şirketlerin ve IMF'nin red yanıtıyla karşı karşıya kalmaktadır. Yine de IMF'nin önde gelenleri, politikalarına karşı yükselen protesto hareketlerini giderek daha fazla dikkate almaya zorlanmaktadır.

Örneğin 23 Ekim 1985'te, hemen hemen tüm Latin Amerika ülkelerinde yüz binlerce işçi, sendikaların grev çağrısına uyarak, ülkelerini sürekli bir biçimde daha yoksul kılan politikaya karşı itirazlarını dile getirmek için sokaklara dökülmüştür.

Latin Amerika sendikalarının bu birleşik eylemi kıtadaki birçok hükümetin ve parlamentonun son aylarda IMF politikasını kınayan açıklamalar yapmalarında etkili olmuştur.

İÇİNDE YAŞANILAN BUNALIMIN ÇÖZÜMLERİ VARDIR

Dünya Sendikalar Federasyonu (World Federation of Trade Unions- WFTU)Genel Kurulu'nun geçen Ekim ayındaki 37. oturumunda, kapitalist bunalımın işçiler üzerindeki etkileri incelenmiş, borç

bunalımı ve işsizlikle özel olarak ilgilenilmiştir. Genel Kurul'un 37. oturumu, içinde yaşanılan bunalımdan çıkmak için özgün önlemler alınmasının aciliyetini vurgulamıştır.

WFTU, *borç bunalımı konusunda,* Temmuz 1985'te Havana'da yapılan Latin Amerika ve Karayipler İşçileri Sendika Konferansı'nda geliştirilen öneriye ve borç ödemeleri için moratoryum ilan edilmesi, borç ödemelerinin belirsiz bir süre ertelenmesi (hem anaparanın, hem faizin ve en yoksul ülkeler için borçların silinmesi) için sendikaların birleşik eylem yapmasına destek olduğunu belirtmiştir.

WFTU sanayileşmiş ülkelerin en ilerileri de dahil olmak üzere, borç bunalımına tartışmalar yoluyla çözüm bulmanın tüm ülkelerin çıkarına olduğu görüşündedir. Borç bunalımının çözümünün yeni tür işbirliği ilişkilerine, başka bir deyişle eşit haklara ve karşılıklı çıkara dayalı Yeni Uluslararası İktisadi Düzen'in uygulanmasından geçtiğini savunmaktadır.

WFTU *işsizlik konusunda,* bu toplumsal hastalığın yok edilmesi için acil önlemler alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Önerilen önlemler: a) temel olarak işçilerin toplumsal gereksinimlerini doyurmayı amaçlayan ve yeni iş olanaklarının yaratılmasına olanak sağlayan bir yatırım politikasının uygulanması; b) ekonominin kilit sektörlerinde, işçileri ilgilendiren konularda sendikaların otomatik olarak karar sürecine katılmaları anlamına gelen demokratikleşmenin yaşama geçirilmesi; c) çokuluslu şirketlerin etkinliklerinin ulusal kalkınma programlarının gereksinimleriyle çakışmasının sağlanması için bir denetleme biçiminin yaratılması; d) yeni teknolojinin üretim sürecine planlı bir biçiminde ve sendikaların etkin katılımıyla sokulması ve e) piyasa talebini uyarmak ve böylece daha fazla iş olanağı yaratmak için işçilerin alım gücünün artırılmasıdır.

Kapitalist ülkeleri şu anda içinde yaşadıkları bunalımdan kurtarabilecek olan, ancak bu hedeflerle donatılmış bir politikadır. □

AFŞAR TİMUÇİN

KAYGILARLA DUYULAN

Saçlarında beyaz kar taneleri
Beni neden unutturdun kendime
Beni neden ağaçlar gibi diktin
Kuş uçmaz boşlukların içine

Ellerinde uzak denizlerin
Rüzgarlarla sarhoş köpükleri
Gözlerinde bir gezginin
Düşleri andıran yorgunluğu
Saçlarında görülmedik bir mavi
Ağzında öpüşlerden daha sıcak
Türküsü sevinçlerin

Beni neden katladın üçe dörde
Neden yüze beş yüze böldün beni
Yağmurlar gibi gerdin neden
Beni ıssız ufukların üstüne

Gözlerinde akşamların durgunluğu
Tanınmadık bilinmedik yerlerden
Anlaşılmaz kaygıları getirdin
Bir han gibi kapayıp gittin beni
Kilit vurdum üstüme

Sermaye Birikimi ve Enflasyon

Mehmet Doğanay

Enflasyonun ne olduğu sorusu, Batıda tam anlamıyla bir "tanım enflasyonu"na yol açmış bulunuyor.

En genel anlamda, "paranın değer kaybetmesiyle fiyatlar genel düzeyinde görülen sürekli artış" olarak tanımlayabileceğimiz enflasyonun İsveçli iktisatçı Bent Hansen'e göre 12, Fransız P.Biacabe'a göre 32, F.Alman F.Lage'ye göre 60 "çeşidi" bulunuyor. ABD'li iktisatçı W.Bowen ise enflasyon teriminin yazar için neyi ifade ettiğini, okura anlatmak için yanına mutlaka bir şeyler eklenmesi gerektiğini savunuyor. Örneğin, maliyet enflasyonu, talep enflasyonu, aşırı talep enflasyonu, ücret enflasyonu, para enflasyonu, yapısal enflasyon, kümülatif enflasyon, satıcı enflasyonu, alıcı enflasyonu, fazla fiyatlandırma enflasyonu, sabit fiyat enflasyonu vb...

Kendi başına teorik bir problem olarak ele alınmayı gerektiren enflasyonun karmaşık bir nedensellik ilişkisi gösterdiği gerçek. Ama bu, onun hayat bulduğu zemini görmemize engel değil. Sorunun tüm karmaşıklığına rağmen, enflasyonun kapitalist üretim süreciyle ilişkisini, daha da somut olarak sermaye birikimi süreci, değer teorisi, ücret-fiyat-kâr oluşumu ve para hareketleri gibi temel konular çerçevesinde en genel hatlarıyla da olsa ele almak ve bu arada 1930'lardaki Keynesçi, 1980'lerdeki parasalcı (monetarist) çözüm arayışlarının, "maliyet ve talep enflasyonu" türünden kavramların gerçekte neyi anlattığını belirlemek mümkündür.

Enflasyonu irdelemek üzere sunacağımız bu yazılarda, *Düşün* okurlarının önceki sayılarda yayımlanan iktisat yazılarına ilişkin talepleri doğrultusunda, genel kabul gören doğruların kısaca tekrarına da yer vereceğiz.

SERMAYE BİRİKİMİ SÜRECİ

Enflasyona kaynaklık eden zeminin ne olduğunu belirlerken sermayenin yoğunlaşması ve sermaye birikimi sürecine kısaca değinmek gerekir.

Bilindiği gibi sermaye,Neo-Klasik iktisadın sunduğunun aksine, maddi bir nesne değil, kapitalist ile ücretli işçi arasındaki toplumsal ilişkinin ifadesidir. "Sermaye ve ücretli emek bir ve aynı ilişkinin iki yanını oluştururlar." Bu ilişki içerisinde, sermaye, kapitalistlerin elinde biriken ve karşılığını ödemeden kendilerine mal ettikleri artı-değer üretiminde kullanılan değerdir ve kapitalist üretimin amacı da hem bireysel, hem toplumsal ölçekte sermayenin çoğalmasıdır. Bu çoğalmayı da sağlayan, bilindiği gibi, sermayenin bütünü değil, emek gücünün satın alınması için harcanan ve üretim sürecinde büyüyen bölümünü oluşturan *değişken sermayedir.* Üretime yatırılan *sabit sermayenin* satın aldığı makine, hammadde vb. üretim araçları üretim sürecinde tüketilir ve işçinin somut emeğiyle yeni bir metanın değerine aktarılırken, aktarılan değer tüketilen değere eşittir. Oysa sermayenin emek gücüne harcanan bölümü (değişken sermaye) içinse durum farklıdır. İşçi emeğiyle üretim araçlarının değerini yeni metanın değerine aktarmakla kalmaz, kendi emek gücünün değerinden daha büyük bir değer yaratır. Sermayenin sabit ve değişken olarak ayrımı da, artı-değerin sermayenin bütününce değil, işçilerin emeğiyle yaratıldığını göstermek açısından önemlidir. Burada kapitalizmin temel iktisadi yasasının altını çizelim: *Üretimin genişletilmesi temelinde azami artı-değerin üretimi.*

Kapitalistler azami artı-değeri elde etmek üzere, yeni teknoloji uygular, üretici güçleri (yani üretim sürecinin maddi ve kişisel tüm faktörlerini) geliştirir, sermayeyi bir sanayi dalından ötekine aktarırlar. Artı-değer yasası üretim, dağılım, değişim ve tüketim alanlarında işler. Kapitalist sanayici, tüccar ve banker kârlarının kaynağı artı-değerdir.

Artı-değer aynı zamanda sermaye birikimi ve üretimin genişlemesinin de kaynağıdır. Ücretli işçilerin emeğiyle her yıl yaratılan toplam artı-değerin kapitalist tarafından kendi kişisel tüketimi için kullanılması demek olan *basit yeniden üretimden*, artı-değerin bir bölümünün üretim ölçeğini büyütmek üzere kullanıldığı ve kapitalizmin ayırdedici özelliği olan *genişletilmiş yeniden üretime* geçildiğinde, artı-değerin sermayeye eklenmesi, yani sermayeye dönüşmesi, sermaye birikimi söz konusudur.

Sermaye birikiminin büyüklüğü toplam artı-değer kitlesini belirleyen koşullara bağlıdır. Bu koşullar başlıca şöyle sıralanabilir:

1- Birikimin ölçeği sömürünün derecesine bağlıdır. Artı-değer kit-

lesi büyüdükçe, birikime ayrılan miktar da büyüyecektir. İşgününü uzatan ve/veya emek yoğunluğunu artıran kapitalist böylece *mutlak artı-değer* üretimi yoluyla artı-değer kitlesini büyütmüş olur.

2- Kapitalist birikim emeğin üretkenliğine dayanır. İşçiler için geçinme araçlarını üreten sanayi dallarında emek verimliliğinin artışı, emek gücünün değerinde düşmeye yol açacağından, aynı miktarda değişken sermaye ile daha fazla sayıda emek gücünü harekete geçirmek mümkün olacaktır. Diğer bir ifadeyle, gerekli emek süresi kısaltılıp, artık emek süresi uzatılarak yaratılan *nispi artı-değer* ile artı-değer kitlesi büyüyecektir.

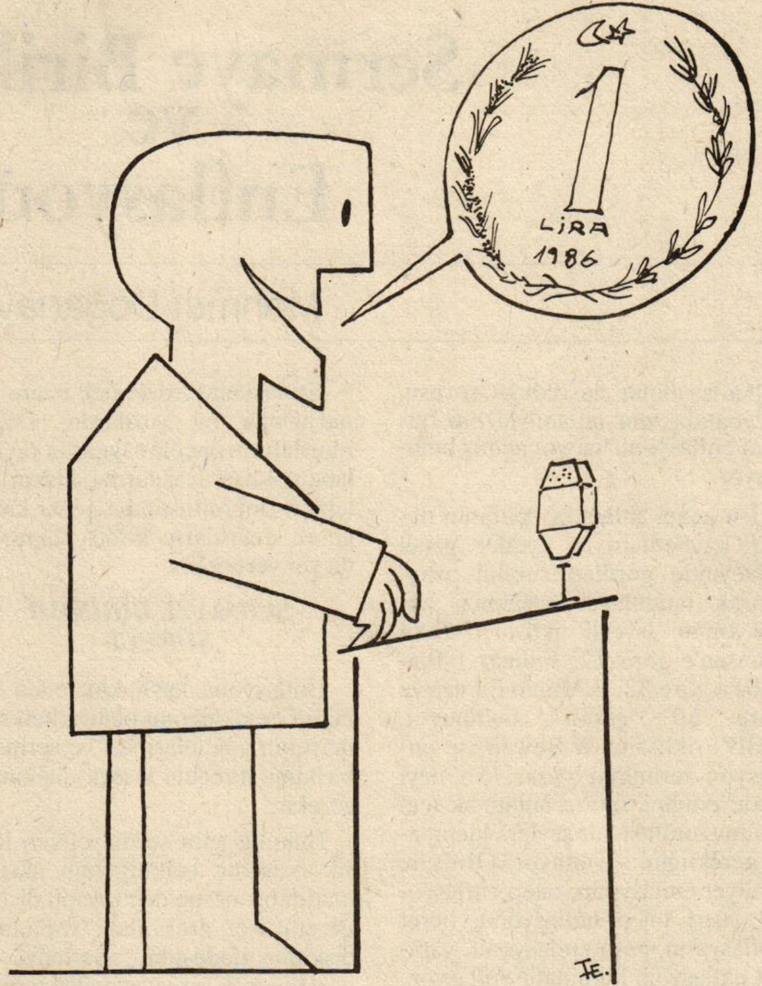
3- Birikimin ölçeği yatırılan ve tüketilen sermaye arasındaki farka dayanır. İş araçlarının değeri yeni ürüne bir anda aktarılmaz, aşındıkça parçalar halinde aktarılır. Ama üretim araçları işlevlerini yerine getirdikleri sürece üretim sürecinde yer almaya devam ederler.

Kuramsal olarak ömrünü tamamlamış iş araçlarının üretim sürecinde yer almaları sonucu, —bunlardan metaya aktarılacak aşınma payı kalmadığı için— tüketilen sermaye azalmış ve dolayısıyla yatırılan sermaye ile tüketilen sermaye arasındaki fark büyümüş olur.

4- Birikimin ölçeği işletilen tüm sermayenin büyüklüğüne ve devir hızına bağlıdır. Aynı sömürü derecesinde, artı-değer kitlesi, verili bir zamanda, işçilerin sayısına ve işçilerin sayısı da, işletilen sermaye miktarına bağlıdır. İşletilen sermaye arttıkça birikim de artacaktır.

Kapitalizm geliştikçe sermayenin *yoğunlaşması* ve *merkezileşmesi* söz konusudur. Tek tek sermaye birimlerinin yoğunlaşması, karşılıklı ilişkileri ve bağımlılıkları içerisinde tek tek tüm sermayelerin toplamından oluşan toplumsal sermayeyi artırır. Sermayenin yoğunlaşması süreci her üretim alanında büyük işletmelerin doğmasına yol açar, ki bu, sermayenin merkezileşmesi sürecini yaratır.

Sermayenin merkezileşmesi, tek tek sermaye birimlerinin birleşerek büyük sermayeyi oluşturmasıdır. Merkezileşme toplumsal sermayeyi artırmaz, sadece yeniden paylaştırır ve daha az sayıda elde toplar.

Ferruh Doğan

Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi üretimin yoğunlaşmasını doğurur. İşletmeler büyür, üretim araçları, işçiler ve üretim giderek büyük işletmelerde toplanır. Sermaye genişledikçe sermayenin iki bölümü (sabit ve değişken) aynı oranda artmaz, böylece sermayenin organik bileşimi, yani sabit sermayenin değişken sermayeye oranı değişikliğe uğrar.

SERMAYENİN ORGANİK BİLEŞİMİ

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sermayenin organik bileşiminde artış görülmektedir. Bu, üretici güçlerin gelişimi ve kapitalizmin temel iktisadi yasasının işleyişinden kaynaklanır. Mümkün olan en fazla artı-değeri elde etmek isteği ve rekabet, kapitalistleri işletmelerini teknik olarak yeniden donatmaya yöneltir ve böylece farklı miktarlarda da olsa kapitalist ekonominin her dalında üretim araçlarına harcanan sermaye (sabit sermaye) emek gücüne harcanandan daha çabuk artar.

Son yıllarda bilimsel ve teknolojik devrimin etkisiyle sermayenin organik bileşiminde karmaşık ve çelişkili değişikliklerin ortaya çıktığı görülmekteyse de, uzun dönemde, sermayenin organik bileşimi

ekonominin tüm dallarında büyümesini sürdürmüştür. Örneğin bu oran 1889'da ABD'de 4,6/1 iken 1968'de 7,3/1'di.

Sermayenin organik bileşimindeki değişiklikler, değişken sermayeden kaynaklanan artı-değer üretimini etkiler. Sermayenin organik bileşimi arttıkça, değişken sermayenin payı azalır, dolayısıyla aynı büyüklükte sermaye ile yaratılan artı-değer kitlesi de buna bağlı olarak azalır. Bunun anlamı, artı-değeri sermayeye dönüştürme, yani sermaye birikimi ve üretimin genişletilmesi olanaklarının azalmasıdır. (Ancak bu durum, değişken sermayenin mutlak olarak azalması demek değildir. Genel olarak değişken sermayenin mutlak büyüklüğü artmakta, ancak bu artış sabit sermaye artışından daha az olmaktadır.) Sermayenin organik bileşiminin büyümesi, genel kâr oranını düşürücü eğilim taşır. Ancak kâr oranına geçmeden önce, sermayenin organik bileşiminin yükselişiyle gelen çok önemli bir sonucu hatırlayalım, bu, emek gücüne olan talepte görülen azalmadır. Öte yandan, bu sırada sermaye birikimi küçük üretici yığınların elindekileri alıp götürmekte, onları artık mal değil kendi emek güçlerini satmaya zorlamaktadır. Böylece emek gücü arzı ona olan talebi aşmış ve sermayenin ihtiyaç duyduğunun ötesinde artık (çalışan) nüfus yaratmıştır. Sermaye birikiminin kaçınılmaz sonucu olan bu artık nüfus *yedek sanayi ordusunu* oluşturur. "İşçiyi sermayeye, Vulcan'ın çivilerinin Promete'yi kayalara mıhladığından daha sağlam ve kopmaz bir bağla bağlayan" kapitalist birikimin genel yasası göstermektedir ki, kapitalizmde emeğin toplumsal üretkenliğini yükseltmeye yarayan bütün yöntemler birey olarak işçinin aleyhine işlemektedir; üretimi geliştirici tüm araçlar üreticinin hakimiyet altına alınmasını ve sömürülmesini sağlayan araçlar haline gelmektedir. "Sermaye birikimi ile birlikte meydana gelen ve ona uygun düşen bir sefalet birikimi" söz konusudur.

KÂR ORANININ DÜŞME EĞİLİMİ YASASI

Kâr oranını etkileyen başlıca faktörler, artı-değer oranı (ne kadar büyükse kâr oranı da o kadar büyüktür); sermayenin organik bileşimi(ne kadar düşükse kâr oranı açısından o kadar iyidir, çünkü aynı sermaye ile daha fazla artı-değer yaratılmaktadır); sermayenin yıllık devir hızı (kâr oranı sermayenin devir sayısı ile doğrudan orantılıdır); sabit sermayeden tasarruf olanakları (daha ileri teknoloji veya ucuz makine, donanım kullanma, bilimsel-teknik buluşları uygulama, yan ürünleri, üretim artıklarını değerlendirme ve de işçilerin iş güvenliği önlemlerinden kaçınma, çalışma koşullarını kötüleştirme vb. yoldan sağlanan olanaklarla sermayenin organik bileşimi düşük tutulabilir), olarak sıralanabilir.

Sermayenin organik bileşiminde görülen büyüme sonucunda kâr oranının düşme eğilimi yasası, kapitalist üretimin amacı ile o amaca ulaşma vasıtaları arasındaki çelişkiyi yansıtır. Kapitalist üretimin doğrudan amacı ve yönelimi, artı-değer yaratmak ve kârı azamileştirmektir. Bu amaçlarına ulaşmak üzere kapitalist, yukarıda değindiğimiz üzere üretici güçleri geliştirmek ve emeğin verimliliğini artırmak zorundadır. Ancak artan emek verimliliği, işçi tarafından tek başına kullanılan üretim aracı hacminin büyümesi sonucunu doğurur. Bu gelişme sermayenin organik bileşimini yükseltir, çünkü değişken sermayenin payı, üretim araçlarına yatırılan sabit sermaye lehine azalmıştır. Sermayenin organik bileşimindeki yükselme, genel kâr oranının düşmesini getirecektir.

Ancak kâr oranındaki düşme, artı-değer oranı değişmese dahi, kâr kitlesinde düşme anlamına gelmez. Aksine kâr kitlesi (toplam yıllık kâr), artı-değeri alıkonulan işçi sayısı arttığı için büyür.

Kâr oranı, gerçekte, sermayenin organik bileşimindeki artışla orantılı olarak değişmez. Kâr oranının düşmesi yasasını engelleyici bazı faktörler vardır. Bunların başında yüksek sömürü oranı gelir. 19. yüzyılda gelişmiş kapitalist ülkelerde artı-değer oranı %100 civarındayken, günümüzde %300-400'e hatta daha yukarılara ulaşmıştır. Ücretlerin emek gücünün değeri altına düşmesi, kâr oranındaki düşmeye engel olur, çünkü böylece değişken sermaye miktarı azalmakta ve kârlar ücretlerin azalması pahasına artmaktadır. Organik bileşimi düşük sanayi dallarının varlığı, sabit sermaye unsurlarının ucuzlaması vb. yanı sıra kâr oranının düşmesini engelleyen iki faktör dış ticaret ve diğer ülkelere, özellikle gelişmekte olan ülkelere sermaye ihracıdır. Dışarıdan daha ucuz üretim araçları ve tüketim malları sağlayan dış ticaret sayesinde daha fazla sayıda işçinin sömürülmesi ve aynı miktarda sermayeyle artı-değer oranının yükseltilmesi söz konusu olurken, gelişmekte olan ülkelere yatırılan sermaye, bu sermayeyi ihraç eden ülkenin toplam kârını ve kâr oranını yükseltmektedir.

Ancak bu gelişmelerin başka sonuçları da vardır. Kâr oranının düşmesiyle kapitalistler, kapitalist gruplar ve ülkeler arasında rekabet hızlanmaktadır. Aynı şekilde sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi ulusal ve uluslararası planda büyük ölçüde ivme kazanır. Kâr oranını düşmesi, kâr kitlesini artırarak giderilmeye çalışılırken piyasa kapasitesi dikkate alınmaksızın üretim genişletilir. Fazla üretim buhranlarının şiddetlenmesi olasılığını bu gerçek doğurur.

Özetle, son derece düzensiz olan kapitalist gelişmede, üretimin genişlemesi sırasında önlenemez dengesizlikler ortaya çıkar, kâr oranı hızla düşer, büyüme durur, fabrikalarda üretim düşer, işçiler çıkarılır. Kriz başladıktan bir süre sonra yatırım bir kez daha kârlı hale geldi mi tekrar genişleme başlar ve devre tekrar çizilir. Krizler sırasında zayıf işletmeler çöker, üretim yeniden düzenlenir, işçiler baskı altına alınır ve bu sayede tekrar oluşan kârlı genişleme şartları içinde yeni birikimin yolu açılmış olur.

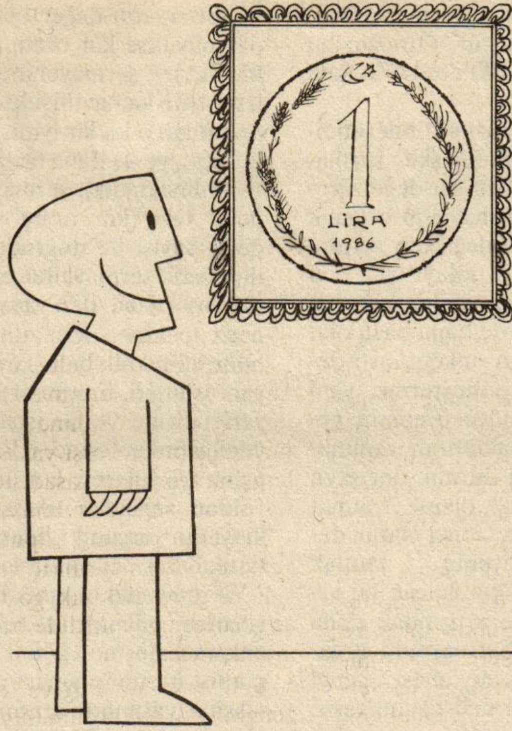
TEKEL VE REKABET

Tekel egemenliğinin kurulması, kapitalizmin —üretimin toplumsal karakteri ve üretim araçlarının bireysel mülkiyeti arasındaki— temel çelişkisini derinleştirmiştir. Bu durum ondan kaynaklanan tüm çelişkilerin ve rekabetin daha sert bi-

çimlerinde kendini göstermektedir. Böylece günümüzde, kapitalizmin vardığı aşamada iki zıddın —tekel ve rekabet— diyalektik birliği açıkça gözlenmektedir. Tekeller ekonomiye egemen olmakta ama bu durum rekabeti ortadan kaldırmak yerine daha kızıştırmakta, karmaşıklaştırmaktadır.

Rekabet üretimin her alanını kapsayan bir düzenleyici olma rolünü yitirmiş ve kapitalist ekonomi piyasasının kendiliğinden (spontane) düzenlenişi ile tekelci şirketler ve devlet müdahalesi ile oluşturulan düzenlemenin iç içe girdiği bir işleme ve gelişme mekanizmasına oturmuştur. Kendiliğinden oluşan piyasa düzenleme mekanizması, tekellerin ve devlet tekelci uygulamaların etkisine bağımlıdır. Tekelci rekabetin en önemli özelliği fiyat rekabetinin rolünün değişmesidir. Serbest rekabet koşullarınınkinin aksine, tekelci rekabette düşük fiyat teklifi şeklinde açık bir fiyat rekabetine kural olarak çok nadir rastlanmaktadır. Fiyata dayanmayan rekabet çeşitli şekillerde (teknik üstünlük, mamullerin kalitesi ve güvenilirliği, satış yöntemleri, verilen garantiler, hizmet ve ödeme koşullarının niteliği vb.) yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Tekellerin egemenliği altında değer en iyimser yaklaşımla fiyatların alt sınırı olarak kabul edilebilir. Belirlenen fiyattaki kâr payı fiyatın birlikte saptandığı üretim dalındaki şirketlerin tümü için aynı olamaz, çünkü her birinin gideri farklı olacaktır. Söz konusu olan belli bir üretim dalının en güçlü şirketinin "fiyat liderliği"dir; yani tekellerin, serbest rekabet koşullarına göre daha yüksek bir fiyat saptayabilmesi ve bütün firmaların giderlerinden bağımsız olarak bu fiyata bağlanmasıdır. Fiyat saptamasındaysa en yüksek fiyat değil, en yüksek kârı getirecek fiyatın belirlenmesi söz konusudur. Sonuç olarak tekeller fiyatları, bunun sonucunda da tüketim düzeyini ve tüm ekonominin gelişimini etkileyebilecek maddi güce sahiptirler. Ancak yine de güçleri sınırlıdır, metaların toplam değerlerince belirlenmiş sınırları kaldıramazlar. "Bazı metaların tekelci fiyatları, öteki meta üreticilerinin kârının ancak bir bölümünü tekel fiyatına sahip metalara aktarır".

Ferruh Doğan

Tekel fiyatının oluşumunda, rekabetin gücü fiyatı piyasa fiyatına, ürün maliyetine çekmeye çalışırken, tekelci güç, fiyatı bundan mümkün olduğunca uzakta belirlemede ağır basar. Tekelcilik ne derece ileriyse ve tekel ne derece güçlüyse tekel fiyatları ürün maliyetinin o derece üstünde gerçekleşmekte, tekelci aşırı-kâr o derece büyümektedir.

TEKEL VE ENFLASYON

Tekelcilerin fiyat artırmaları, enflasyonu besleyen iki temel kaynaktan birini oluşturur. (Diğeri aşağıda değineceğimiz devlet-tekelci uygulamalardır). Tekelci fiyatların yükselmesi, paranın dolaşım hızının artması eğilimini getirir. Ancak para dolaşımı, dağılım koşullarına bağlı olduğu ve fiyat artışlarına tam olarak denk düşecek bir dolaşım hızı artışı zorlanamayacağı için, sonuçta piyasaya yeni kâğıt para çıkarılır. Bilindiği gibi dolaşımdaki para miktarı, mal fiyatları toplamının dolaşımdaki para hızının oranına eşittir. Dolayısıyla fiyatlardaki artış, paranın dolaşım hızına yansıyan artışın yanı sıra ve esas olarak para miktarının artışı olarak kendisini gösterecektir. Fakat enflasyon hiçbir zaman katıksız bir parasal olgu olarak ortaya çıkmamıştır. Hatta kapitalist ekonominin kargaşa içinde olduğu öyle zamanlar olmuştur ki, para arzı az çok istikrarlı kalabilmiştir (örneğin ABD' de 1971-1974 arası üretiminin devri büyümesi ve nihayetinde düşüş göstermesi, fiyatlardaki hızlı enflasyonist artış, ödemeler dengesi ve para ilişkilerindeki önemli bozulmalar vb. savaş sonrası dönemin en istikrarlı para arzı artışına denk düşmüştür.)

Enflasyon daima toplumsal üretim, dağılım ve dolaşımın tüm bir sistem olarak gelişimini belirleyen derin iktisadi süreçlerin ve eğilimlerin ifadesi olmuştur. Kuşkusuz fiyatlarda uzun süreli bir artış, para arzı ve toplam fiziki ürün arasındaki ilişkide paralel bir artışa işaret eder, ama bundan, genişleyen para arzının her zaman enflasyonun mutlak nedeni olması gerektiği sonucu çıkmaz. Para arzı artışına, ya daha önceki ya da eşzamanlı fiyat artışları yol açabilir.

Tekellerin fiyat dayatmaları sonucu basılan para miktarıysa paranın değer kaybına yol açacaktır. Tekellerin fiyat artışları ile gelen paranın değer kaybı, enflasyon sürecinde paranın değer kaybı ile gelen fiyat artışları ile karşılıklı ilişki-etkileme içerisinde, söz konusu

ülkelerde ve onlarla iktisadi-ticari ilişki içinde olan gelişmekte olan ülkelerde paranın satın alım gücünü düşürmekte, diğer bir deyişle işçilerin ve diğer çalışanların gerçek ücretlerinden ve gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarından bu yolla tekelci sermayeye fon aktarılmaktadır.

DEVLET - TEKELCİ UYGULAMALAR

Günümüz koşullarında yoğunlaşmanın artışı tekelci kapitalizmin devlet-tekelci kapitalizmine dönüşümü tarafından da hızlandırılmaktadır. Devlet-tekelci kapitalizmi, bir yandan tekellere sömürü alanlarını genişletmekte, öte yandan tekel kârlarını artırmaktadır.

Kapitalizmin ilk iki genel kriz aşamasında devlet-tekelci kapitalist uygulamalar özellikle savaş ve kriz sırasında güçlenmişti. Günümüzde ise tekelci sermaye, devlet-tekelci yöntemleri, egemenliğini sürdürebilmek için "olağan" vasıtası olarak kullanmaktadır.

Tekelci kapitalizmin devlet- tekelci kapitalizme dönüşümü 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana iç ve dış faktörlerin etkisiyle hız kazandı. Bu sürecin objektif olarak iktisadi temeli üretimin artan sosyalleşmesi, sermayenin artan yoğunlaşması, merkezileşmesi ve kapitalist ülkelerde tekellerin egemenliğinin güçlenmesidir. Yakın yıllarda kapitalist ülkelerde anonim şirketlerin bugüne dek görülmedik birleşme ve katılma dalgası yaşanmış, sermaye ve üretimin hızla merkezileşmesine tanık olunmuştur. Dev tekellerin sayısı azaldıkça iktisadi ve politik nüfuzları güçlenmektedir. Sonuçta sayıca az ama iktisadi olarak güçlü tekeller, bulundukları ülkelerde siyasi iktidarlara isteklerine dikte ettirmekte, onun politikaları üzerinde belirleyici etkiye rahatlıkla sahip olabilmektedirler.

Devlet-tekelci kapitalizmin gelişmesini sermayenin ülke çapında merkezileşmesini gerektiren bilimsel-teknik devrim de hızlandırmıştır. Özellikle vergiler yoluyla ulusal gelirin önemli bölümünü alıkoyan devlet, bunu özel sermayenin yararına devlet işletmeleri kurmakta kullanmakta, böylece kapitalistler yatırımın getireceği risklerden kurtulmaktadır. Ülke çapında yetersiz kaldığında, sermayenin merkezileşmesinin uluslararası ölçekte gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin Batı Avrupa tekelleri, nükleer enerji kullanımı alanında kendilerinin ve devletlerinin faaliyetlerini birleştirmişlerdir. Tekelci devlet kapitalizmi üretimin hem ülke çapında, hem de uluslararası planda toplumsallaşmasını yansıtmaktadır.

Yine devlet-tekelci uygulamalarda emek ve sermaye arasındaki ilişkiler tekeller lehine "düzenlenmekte", emeğe karşı yasalar hazırlanmakta, grevler yasadışı ilan edilip, ücretler dondurulmaktadır vb.

Tekelci devlet kapitalizminin gelişimi, somut tarihi iç ve dış koşullara göre farklılık gösterse de, ana hatlarını şu şekilde belirlemek mümkündür.

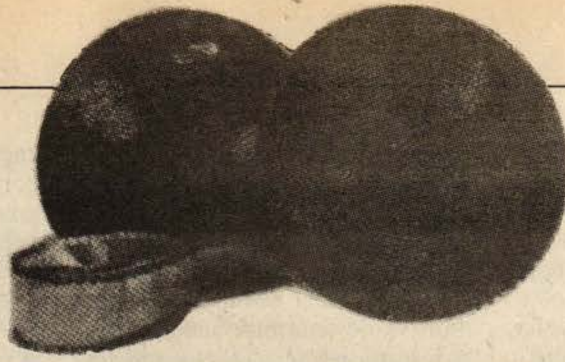
- Üretim araçları ve toplumsal zenginliğin bir bölümünün mülkiyetini edinme yoluyla devletin, özel sermaye yararına (örneğin temel sanayi girdileri, enerji, ulaştırma vb. mal ve hizmet sunan) müteşebbis faaliyeti,
- Devlet bütçesi, kredi ve maliye sistemi ve fiyatlar politikası yoluyla ekonominin doğrudan, merkezi ve de dolaylı yollardan düzenlenmesi,
- İşverenler ve çalışanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi,
- Esas olarak askeri alım ve siparişler yoluyla ve kapitalist ekonominin askerileştirilmesi yoluyla nihai toplumsal ürüne devlet talebi yaratılması,
- Tekelci sermayenin dış iktisadi yayılmasının desteklenmesi,
- Dünyanın yeniden bölüşümünde tekellerin anlaşmalarına vasıta olunması vs.

Kısaca, görüldüğü üzere tekellerin kapitalizmin doğasından kaynaklanan bunalımını hafifletmek üzere devlet çaba göstermekte, kamuoyunun huzursuzluğunu gidermek üzere kitlesel olarak yaygınlaşan işsizliği azaltmak, iktisadi büyümeyi teşvik etmek için yatırımı sağlayacak tedbirler almakta, kredi hacmini genişletmekte, bu ve benzeri yollarla kâr oranını yükseltmeyi ve birikimi beslemeyi planlamaktadır. Ancak bunların kaçınılmaz sonucu açık bütçeler, borçlar ve emisyondur. Devletin artan giderleriyle artan para arzı talepte artışa yol açmakta, bu da tekellere fiyatlarını nisbi olarak artırma imkânı vermektedir.

Ancak devlet tüketimine ilişkin devlet-tekelci uygulamanın en önemli bileşeni ve enflasyon sürecinin baş besleyicilerinden biri militarizasyondur. Bu yolla tekelci sermayenin üretim fazlası krizlerini önleyebilmek ve tekelcilerin tıkanıklığını aşmak üzere çaba sarfedilmektedir.

Militarizasyonun temel iktisadi amacı, tekelci sermayeye büyük kâr sağlamaktır. Askeri-sanayi kompleksinde yer alan tekellerin kâr oranı diğer tüm tekellerin ortalama kâr oranının çok üstündedir. ABD resmi mali hesaplarına göre, 1970'lerin ikinci yarısında, ABD'de imalat sanayiinde ortalama kâr oranı %20 dolayındayken, senato komisyonlarının belirlemelerine göre askeri sözleşmelerde yer alan 169 tekelden 94'ü %50, 49'u %100'den fazla, 22'si %200'den fazla, 3'ü %500'den fazla ve nihayet biri %2000'lik bir kâr oranına sahipti. Kuşkusuz bunlar, sivil üretimin büyüme hızının engellenmesi, çalışanlara yüklenen ağır vergiler, borçlanmalar ve karşılıksız para basımı ile sonuçlanmakta; bütçe açıklarına eşlik eden ve işçilerin ve diğer çalışanların gerçek ücretlerinin düşmesinden başka bir şey olmayan enflasyonla karşılanmaktadır. Ağır askeri bütçeleri karşılamak üzere karşılıksız basılan para miktarı, fiyatlar genel düzeyindeki artışla, kısaca işçilerin ve genel olarak çalışanların gerçek gelirlerinden alınıp, kârlara eklenmektedir.

Ne var ki, enflasyon kapitalistlerin derdine sürekli çare olmadığı gibi, başlı başına bir sorun olmuştur. Öyle ki, 1970'ler sonrasında kapitalizmin iktisadi temelindeki kargaşa, yalnızca üretim fazlası krizlerini değil, aynı zamanda ekonominin devlet-tekelci düzenlemesindeki krizi de yansıtmaktadır. Söz konusu olan yalnızca üretim fazlası ve işsizlik değil, bugüne dek barış zamanlarında hiç rastlanmadık ölçüde yaşanan enflasyondur. □

Yedinci Sanat Sinema - 9

Sovyet Sineması

Refik Zerengil

Sinemanın bir sanat dalı olarak biçimlenip zenginleştiği ilk yarım yüzyıllık tarihinin ana çizgilerini özetleyen yazı dizisinde son olarak Eisenstein bölümünü yayımlamıştık. Aynı bölümün tamamlayıcısı olarak bu sayıda adı geçen dönemin Sovyet sineması tanıtılıyor.

★★★

Sinema, her şeyden önce teknik bir buluş olarak doğdu ama hızla bir sanat dalı halinde gelişti, insanlığın zengin kültür mirasının sanatsal öğeleriyle bütünleşti. Bir başka deyişle, sinemanın salt teknolojik bir başarı olmaktan çıkarak sanatsal bir başarıya dönüşmesi ancak insanoğlunun 20. yüzyıla değin biriktiregeldiği sanat hazinesi sayesinde mümkün oldu. Sinema sanatının büyük boyutlarda gelişme gösterdiği ve güçlü ürünler verdiği her ülkede, bu sanat dalı insanlığın evrensel kültürel birikiminin ve o ülkenin kültür-sanat geçmişinin üzerinde yükselebildiği ve dünyanın algılanışını estetik yaratıyla sunabildiği ölçeklerde başarıya ulaşabildi.

1917 Ekim Devrimi'yle başlayan Sovyet sineması da geçmişin mirasını, süreç içinde yeni bir sanat algılayışıyla, sosyalist gerçekçilik ile bütünleştirerek sinema sanatına güçlü ürünler sundu.

1917 öncesi Rus sineması bu ülkedeki zengin sanat birikimiyle kıyaslanamayacak kadar sönüktü. Bunun başlıca nedeni Çarlık rejiminin despotizmiydi. Gerçi sinema filmleri, Lumière kardeşlerin Paris'deki ilk gösterisinden bir yıl sonra Rusya'ya gelmeye başlamış ve Lev Tolstoy gibi, Maksim Gorki gibi ünlü yazarları heyecanlandırmıştı ama bu ülkede sinemanın sanatlaşması ancak 1917'den sonra gerçekleşebildi.

İlk Rus sinemacıları dökümanter filmlerle yetiniyorlardı. Dökümanter sayılmayan ilk film ancak 1908'de yapılabildi. Gazeteci ve belgesel filmci Drankov bir halk türküsünün sözlerinden yola çıkarak 17. yüzyılda Don Kazakları'nın bir isyanının lideri Stenka Razin'in öyküsünü sinemaya aktardı. *Stenka Razin ve Prenses* ya da *Aşağı Volga'da bir Özgür Kazak Devleti* adlarıyla oynatılan bu kısa film büyük ilgi görünce, o güne değin dışarıdan ithal edilen filmlerle yetinen sinemacılar yerli filmlerin de kâr getirebileceğine inanmaya başladılar.

İlk yapılan öyküleştirilmiş (feature) filmler bazı büyük edebiyat ya da tiyatro yapıtlarının sinemaya aktarılmasıyla ya da kimi tarihi filmlerle sınırlı kaldı. Puşkin'den *Evgeni Onegin,* Lermontov'dan *Soytarı* ve *Tacir Kalaşnikov'un Öyküsü,* Tolstoy'dan *Karanlığın Gücü,* Dostoyevski'den *Suç ve Ceza* kayda değer ilk edebiyat ve tiyatro uyarlamaları arasındaydı. Gene tarihi filmler arasında *Sivastopol Savunması, Napolyon Rusya'da, Büyük Petro* bulunuyordu. Bu filmler herhangi bir toplumsal mesaj ya da sosyal, politik eleştiri veya sanatsal değer taşımıyorlar, sadece izleyicilere iyi vakit geçirtiyorlardı. Bununla birlikte, adı geçen filmler Stanislavsky, Şalyapin, Andreev gibi bazı güçlü tiyatro adamlarının ilgisini çekmeye başlamıştı. Bu ilgi daha sonra tiyatrodan sinemaya bir çok sanatçı yollayacaktı.

Bu dönemde Rus tiyatrosu, İtalyan Marinetti'nin başlattığı fütürist akımdan bir hayli etkilenmekteydi. Tiyatrodaki bu yenileşme girişimleri, sinemada sosyalist gerçekçiliğin (realizmin) kamera tekniklerinde ve sinema sentaksında önemli bir rol oynayacaktı.

1917 öncesinin sinema denemeleri arasında gerek kamera ustalığı gerek üslup mahareti açısından ilk önemli katkı Kardinin'e ait oldu: Lermontov'dan *Vadim* ve *Boyar*

Orşa, Gogol'dan *Düğün* ve *Ölü Canlar,* Dostoyevski'den *Budala,* Puşkin'den *Maça Kızı* ve *Kolomna'daki Küçük Ev,* Tolstoy'dan *Kroyçer Sonatı, Katyuşa Maslova, Nataşa Rostova* vb.

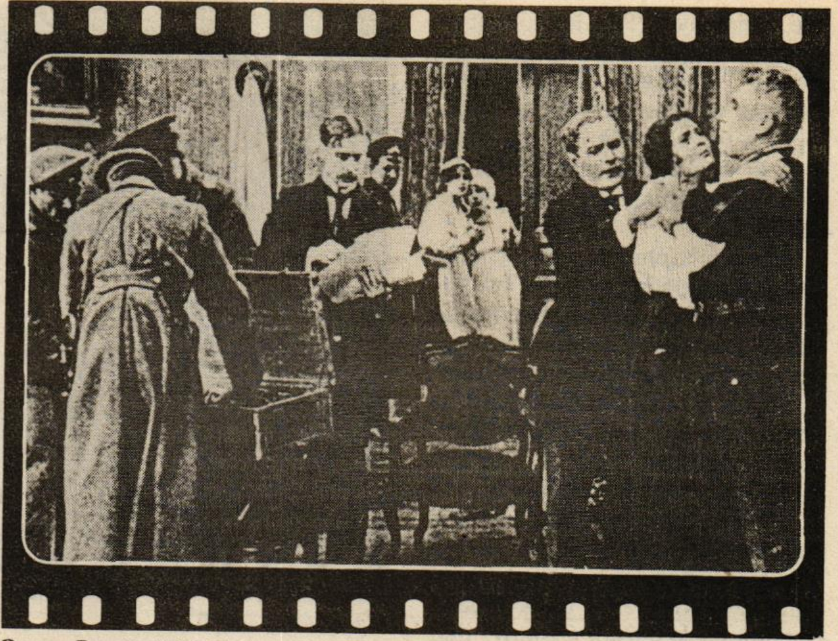
Aynı dönemin diğer bir sinema yönetmeni Evgeni Bauer'di. Bauer daha sonra ünlü bir sinema adamı olarak şöhret yapan Lev Kuleşov'u yetiştiren ustaydı.

Devrim öncesinin sinemadaki en güçlü adı Vladimir Gardin oldu. Gardin hem senarist, hem oyuncu hem de yönetmen olarak çalıştığı sinemada bazı ünlü Rus klasiklerini ya da bu klasiklerden seçtiği episodları kendi yorumlarıyla ve psikolojik analizleriyle beyaz perdeye aktardı. Bunlar arasında *Anna Karanina, Savaş ve Barış, Kroyçer Sonatı* ve İbsen'in *Hayaletler*'i ilgi topladı. Derinlemesine olmamakla birlikte sosyal içerik ve eleştiri taşıyan filmler arasında Bauer'in *Dilsiz Tanıklar,* Kardin'in *Yarının Kadını,* Vasili Gonçarov'un *Köylünün Kaderi* Rus sinemasında toplumsal mesaja ilk yönelişler sayılır.

Protazanov'un yaptığı *Maça Kızı* ise gerek realizmi, gerek toplumsal eleştirisi nedeniyle sinema tarihçilerince 1917 öncesinin en iyi Rus filmi olarak değerlendirilir.

Gene bu evrenin başarılı yapıtları arasında Meyerhold'un yönettiği ve aynı zamanda Lord Henry rolünü oynadığı Oscar Wild'den *Dorian Gray'ın Portresi* uyarlaması bulunmaktadır.

Çarlık polisinin baskıları altında ve savaş yıllarının -resmi ideoloji tarafından yönlendirilen- militarist ve şovenist filmleri furyasında Rus sineması daha güçlü ürünler verme olanağına ulaşamadı. Ancak 1917 Şubat'ındaki burjuva devriminden sonra doğan ortamda Çarlık rejiminin gizli polisini, Romanovlar ailesini, otokrasinin zulmünü teşhir eden devrimci içerikli filmler yapılabildi. Bunlar arasında Bauer'in çevirdiği *Devrimci* adlı film istisna tutulursa, bu filmler gelişkin bir sanat kalitesine ulaşamadılar, sadece güncel olayların akışı içinde politik önem taşımakla sınırlı kaldılar. Yerli sinemanın bir sanat dalı olarak yetkinleşmesi Ekim Devrimi'ni izleyen yeni dönemle ve yeni toplumla mümkün olabildi.

Bauer: ***Devrimci,*** **1917**

ESKİ VE YENİ

1917 Ekim Devrimi'nin toplumsal alanda meydana getirdiği değişme, sanatta da kısa zamanda kendisini gösterdi. Sinema bu değişmeden en fazla etkilenen sanat dallarının başında geldi.

Önce, Lunaçarski'nin girişimleriyle, Maxim Gorki, Alexei Tolstoy, Aleksandr Serafimoviç, Valery Bryusov, Aleksandr Blok, Andrei Bely, Kornei Çukovski gibi dönemin önde gelen yazarları kendi branşlarının yanı sıra sinemaya eğildiler, yeni sinemanın gerçekleştirilmesi için görüşlerini bildirdiler ve yapılacak filmlere konular önerdiler.

Adı geçen yazarlar, Lev Kuleşov, Gardin, Peristiyani, Egorov gibi önde gelen sinemacılarla birlikte ön çalışmalarda bulundular. Bu çalışmalara Mayakovski de senarist ve oyuncu olarak katılacaktı.

Bu çalışmalara henüz sinema deneyimi bulunmayan fakat bu alanda çalışmak isteyen genç sanatçılar da katılıyorlardı. Bunlar arasında Yuri Jelyabujski, Sovyet sinemasının ilk öncülerinden birisi olarak sivrildi. Gorki'yle evli bulunan ünlü tiyatro oyuncusu Maria Andreeva'nın oğlu olduğu için küçüklüğünden beri sanat çevrelerinde yetişen Jelyabujski 1919'da Lev Tolstoy'un *Polikuşka* adlı öyküsünü filmleştirdi. *Polikuşka* devrim sonrası sinemasının ilk başarılı ürünü olarak büyük ilgi topladı. *Polikuşka* 1924'te ABD'de "Son on yılın en iyi filmi" seçildi.

Lunaçarski, filmi "Bir edebiyat yapıtının, edebi ve psikolojik değerleri içeren bir yapıtın, beyaz perdeye temkinli bir şekilde aktarılmasında önemli bir adım" diye niteledi.

Lunaçarski'nin *Polikuşka*'yı "ihtiyatlı ya da temkinli olmakla" övmesi, o günlerin sanat tartışmaları içinde önem taşımaktaydı. Çünkü devrimin heyecanı, politika alanında olduğu gibi sanat alanında da kimi "solcu" eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Bu eğilimler her türlü sanat birikimini ve kültür mirasını reddeden nihilist bir anlayışı sanata yerleştirmek istiyorlardı. Lenin ve Lunaçarski ise geçmişin sanat ve kültür mirasını reddeden bu gibi görüşlere karşı ısrarlı bir mücadele yürütmekteydiler. Yeni sanat ancak ve ancak geçmişin zengin birikimini özümleyerek, bu mirası bilimsel dünya görüşüyle sentezleştirerek, onları artistik yaratılar ve biçimde yeniliklerle tamamlayarak kurulabilirdi. Bir sanat dalı olarak gelişecek olan sinema da aynı genişlik içinde

ele alınmalıydı. Hiç unutulmamalıydı ki, günün sanatı ve günün sineması Shakespeare'den, Puşkin, Tolstoy ve Dostoyevski'den sonra doğmuştu, bu nedenle yeni sanat önceki tüm büyük sanatçıların sanata kattıklarının üzerinde yükselebilirdi.

İşte yeni toplumda yeni bir sanat anlayışının doğması ancak bu tartışmalardan geçerek zaman içinde gerçekleşebildi. Bu nedenle, Sovyet sineması da devrimin ilk yıllarında bir arayış ve bocalama dönemi geçirdikten, yani doğum sancıları çektikten sonra, ancak 1920'lerin ortasında doğabildi.

19. yüzyılın ünlü Rus hicivcisi Şçedrin "Geçmişin yıkılması ve Geleceğin kurulması bir geçiş dönemini gerektirir ve bu geçiş dönemi sanatta da kendisini gösterir" der. Eski'nin göçüp gitmesi ile Yeni'nin doğması sürecinde sanatta başlıca iki eğilimin gözlendiğini söyler: ya Yeni (veya Gelecek) muğlak, boş ve romantik bir tarzda selamlanır, ya da sanatçı Eski'nin (Geçmiş'in) yani yıkılmış olanın karanlıkları içine dalarak eskiye özleminde bocalar durur ve dolayısıyla dünde kalmış olanı, yarına giden yolun önüne çıkarır. İşte 1917'yi izleyen ilk yıllardaki Sovyet sineması da her iki eğilimi birden içermekteydi.

Bu yıllara ait Sovyet filmlerini etkileyen diğer önemli bir faktör de yaşanılmakta olan siyasal ve sosyal olaylardı. On dört emperyalist devletin dış müdahalesi ve patlak veren iç savaş bir yandan, sosyalist toplumsal sistemin kurulması ve kök salması için gösterilen çabalar öte yandan, genç sinemacıları belgesel filmler yapmaya itmekteydi. Büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen kitlelere belgesellerle, haber filmleriyle ulaşmak ve sinemanın bir kitle iletişim aracı olarak işlev kazanmasına çalışmak, emperyalist müdahalenin ve iç savaşın yani karşı-devrimin bertaraf edilmesinde, kitlelerin eğitilmesinde yeni üretim tekniklerinin öğretilmesinde önem taşımaktaydı.

Böylece "ajitasyon filmleri", ya da üretim sürecine değin öğretici filmler bu dönemde küçümsenmeyecek bir işlev gördüler.

Bu yıllarda yapılan sayısız "ajitfilmler"in ya da diğer belgesellerin en önemli adı Dziga Vertov oldu.

Büyük oyuncu Moskvin'in unutulmaz kompozisyonu: *Polikuşka*, (*Jelyabujski*, 1919)

Gene 1917 öncesinin sinemacılarından Gardin, genç kameraman Eduard Tisse'yle birlikte çok sayıda belgesel film yaptı. Bu çalışmalar, sadece sinema tarihinin en büyük kameramanlarından Tisse'yi sinemaya kazandırmakla kalmadı, Gardin'in öncülüğünde Devlet Film Okulu'nun açılmasına ve bu okulda Pudovkin başta olmak üzere bir çok sinema sanatçısının yetişmesine giden süreci de başlatmış oldu.

Aynı yıllarda yetişen Esther Shub da uzun yıllar sinemaya hizmet etti ve sinema tarihine büyük bir dökümanter ustası olarak adını yazdırdı.

Devrimin ilk yıllarına ait öyküleştirilmiş filmler arasında İvanovski'nin yaptığı devrimci bir tarihi film olan *Şato ve Kale* ile Jelyabujski'nin Puşkin'den uyarladığı *İstasyon Müdürü* anılabilir.

Peristiyani'nin yaptığı *Arsen Corcia'şvili* ilk Gürcü filmi olarak dikkatleri çekerken, 1905'deki Rus-Japon Savaşı sırasında fabrika ve demiryolu işçilerinin grevinin General Gryaznov tarafından kanlı bir katliamla bastırılmasını konu almaktaydı.

Aynı yönetmen iki yıl sonra *Kızıl Şeytanlar*'ı çevirdi. Pavel Blyakhin'in aynı adlı öyküsünden senaryolaştırdığı filmde henüz çocuk sayılacak yaştaki üç gencin devrime karşı çıkan anarşist Nestor Machno'nun karşı-devrimci çetesine karşı savaşmaları konu ediliyordu.

Böylece, *Polikuşka* ile *Şato ve Kale*'nin yanında *Kızıl Şeytanlar* filmi de doğmakta olan Sovyet sinemasının *Grev* öncesindeki en önemli filmleri arasına girecekti.

Bu dönemin öyküleştirilmiş filmleri arasında Kuleşov'un üç yapıtı da dikkat çekmişti. Bunlardan *Mr. West'in, Bolşevik Ülkesindeki Olağanüstü Serüvenleri* önyargılarla Sovyet ülkesine gelen bir Amerikalı senatörün olayların akışı içinde yavaş yavaş fikrini değiştirmesini parodilerle işleyen siyasi bir hiciv filmiydi. *Ölüm Işını* yönetmenin yeni kamera ve montaj tekniklerine başvurduğu bir denemeydi. Kuleşov'un en güçlü yapıtı *Dura Lex* oldu. Jack London'ın *The Unexpected* adlı bir öyküsünden yararlanılarak yapılan *Dura Lex* sadece Soyvet sinemasının değil, tüm sessiz sinemanın çarpıcı, realist bir filmiydi ve insan karakterinin psikolojik derinliklerini inceliyordu. *Dura Lex*'in sinema tarihindeki yeri, bu yeni sanat dalının estetik olanaklarının ne denli geniş olabileceğini göstermesi bakımından önem taşımasındaydı.

Dura Lex'den hemen bir yıl sonra Sergei Eisenstein Sovyet ve dünya sinema sahnesine çıkacaktı. *Grev* ve *Potemkin* sinema dünya-

sında sansasyonel bir olay halinde parlamıştı ki, bir başka yönetmen daha ön plana çıkarak, Sovyet sinemasının ve Eisenstein'ın başarısının bir rastlantı olmadığını kanıtlayacaktı. Bu yeni sinema ustası Pudovkin'di.

PUDOVKİN

Pudovkin de Eisenstein gibi fen öğrenimi yapmış, kimya, fizik ve matematik okumuş, ama kimya mühendisliğindense önce resim ve müziği seçmiş oradan da sinemaya geçmişti.

Pudovkin'in sinemaya ilgisi Birinci Dünya Savaşı'nda cephede film çekmekle başladı. Daha sonra *Beynin Mekaniği* adlı bir fen filmi yaptıktan sonra çeşitli belgesellerde görev aldı. 1926'da en ünlü filmi olan *Ana*'yı çekti.

Maksim Gorki'nin aynı adlı romanından yapılan film hem ülke içinde, hem de tüm dünyada büyük bir ilgiyle karşılandı. Filmde, fabrika işçisi Pavel Vlasov'un işçi hareketleri içinde devrimci bir işçi lideri haline gelmesi, tutuklanması, serbest kalması ve öldürülmesi... aynı süreçte cahil bir köylü kadını olan annesinin de önce oğluna olan sevgisinden dolayı, fakat yavaş yavaş Çar zorbalığının ve kapitalizmin acımasızlığının karşısında politikleşmesi ve devrimin gerekirliği noktasına gelmesi, Gorki'nin romanına ve özüne bütünüyle sadık kalınarak beyaz perdeye aktarılmaktaydı.

Filmin önemi, romanda yazarın derinlemesine çizdiği bu iki kahramanın psikolojisini, iç dünyasını, sessiz sinemanın dilsizliği içinde aynı başarıyla ve o ölçüde derinlikle canlandırabilmesindeydi. Hapishanede özgürlüğüne kavuşmak isteyen Pavel'in özlemini , avluda kurşuna dizilenlere ateş eden silah sesleri eşliğinde, dışarıdaki işçi hareketleriyle birlikte görüntüleyen ve bunu dağ başında kendisini tutsak eden buzları parçalayarak, çağlayıp boşalan ve koca koca buz bloklarını önüne katıp sürükleyen bir nehirle tamamlayan bölüm sessiz sinemanın en güçlü sahneleri arasındadır. Pudovkin'in başarılı geçişlerle (cutting) yarattığı bu kompozisyon, kişiyi, kitleleri ve doğayı büyük bir estetik başarıyla bütünleştiren bir artistik değere sahiptir.

Ana ile birlikte Pudovkin sinematografisinin ana karakeristikleri de belli oluyordu. Pudovkin'in tercihi, çağdaşı ve yurttaşı Eisenstein'den farklıydı. Aleksandr Nevski'ye değin Eisenstein kahraman bireyler üzerinde değil, kahraman kitleler üzerinde durmuştu. Pudovkin ise o kitlelerin içinden bir ya da birkaç bireyi seçiyor ve onların iç dünyalarına, psikolojilerine inerek kişiyi öne çıkarıyordu. Bu anlamda Pudovkin'in sineması Eisenstein'ın tamamlayıcısı niteliğindeydi. Nitekim Pudovkin kendi sinema kariyeri için daha sonraları şöyle diyecekti: "Devrimin bir parçası olmak istiyordum ve bunu kişinin en derin ve en içsel dünyasına eğilerek yapmayı amaçlıyordum".

İşte *Ana*'nın konusu Pudovkin'in bu anlayışına en fazla uygun düşen filmi olduğu için, onun filmografisindeki en büyük yapıtıdır da.

Ana 1958 Brüksel Fuarı sırasında 117 sinema eleştirmeninin katıldığı Uluslararası Sinema Eleştirmenleri Forumu'nda bütün zamanların en iyi on iki filmi arasında gösterildi.

Pudovkin, *Ana*'dan bir yıl sonra, devrimin 10. yıldönümü nedeniyle yaptığı *St. Petersburg'un Sonu* adlı filmde, kapitalist Rusya'da köyden iş aramak için kente gelen cahil ve aç bir köy delikanlısının başından geçen olayları, genç emekçinin işçileşme ve politikleşerek safını seçme sürecini işledi. 1928'de ise *Cengiz Hanın Varisi* (Ptomok Chingis-Khana) filmini yaptı. Batı'da bazı ülkelerde *Asya Üzerinde Kasırga* adıyla oynatılan filmde, emperyalist orduların istilası sırasında, İngilizler'e esir düşen bir Moğol'un Cengiz Han soyundan geldiğinin anlaşılması üzerine İngiliz generalinin bu Moğol'u kukla hükümdar yapıp kullanmak istemesi, fakat girişimin geri teperek sonuçta Moğol'un ülkesinde anti-emperyalist direnişin lideri ve kurtuluş hareketinin önderi haline gelmesi konu edilmişti.

Pudovkin daha sonra yaptığı filmlerde başarısız kaldı. Bunun nedeni sanatta nihilizmi temsil eden "solcu" öğelerin etkisi altında kalarak iradecilik (volantarizm) içine sürüklenmesi, eski kalıpları yıkayım ve yenilik yapayım derken, denemelerinin kendisini artistik değerlerden uzaklaştırması idi.

DOVJENKO

1920'lerin sonuna doğru Sovyet sinemasında genç bir isim doğacak ve pek çok eleştirmenin değerlendirmesine göre Pudovkin'i de geçerek, Eisenstein'dan sonra gelen en büyük Sovyet sinemacısı sayılacaktı. Bu genç yönetmen, Ukraynalı Aleksandr Dovjenko idi.

Dovjenko 1927 yılında iki uzun metrajlı filmle seyircilerin karşısına çıktı. Bunlardan ilki olan *Diplomatik Kurye Çantası* (Sumta Dipkurera) Sovyet diplomatik kuryesi Teodor Nette'nin ölümü etrafında gelişen olayları işliyor ve uluslararası işçi sınıfı dayanışmasını vurguluyordu. *Zvenigora*'da ise Ukrayna milliyetçilerini eleştirerek halkların kardeşliğini savunuyordu.

Her iki filmin konusundaki politik mesajlar, genç sanatçının yeni artistik buluşlarla dolu sinema dilinden seyirciye ulaşmaktaydılar. Dovjenko'nun giriştiği sitilistik deneme özellikle *Zvenigora*'da yer yer anlaşılmaz soyutluklara kadar varmakla birlikte, film, sinemada üslup yenilikleri için önemli bir çaba niteliğindeydi. Nitekim film ertesi yıl Hague Uluslararası Film Gösterisi'nde daha sonra da Paris'te gösterildiğinde sinema eleştirmenlerinin ve Batı basınının övgüsünü topladı.

Dovjenko 1929'da *Arsenal* filmini yaptı. Arsenal, Devrim öncesi Kiev'indeki en büyük sanayi kuruluşuydu. Film 1918'de Arsenal işçilerinin ayaklanmasını işliyordu. (Nitekim İngiltere'de yapıt *Kiev'de 1918 Ocak Ayaklanması* adıyla oynatıldı.)

Dovjenko bir sinemacı için yavanlığa düşme tehlikesini taşıyan bu ve benzeri politik konuları, sürekli geliştirdiği bir sinema üslubuyla ve sadece kişinin değil, genel olarak yaşamın içsel derinliklerine nüfuz eden yoğun bir şiirsellikle verebilmekteydi. Dovjenko sinematografisi salt cesur yöntem ve si-

til denemelerinden ibaret olsaydı, kuşkusuz ki sanatsal nitelikler açısından yetersiz kalacaktı. Ama yönetmen sinemanın anlatım gücünü geliştirmek için başvurduğu tüm yenilikleri yoğun bir lirizmle birleştirince ve bütün bunları doğru, sağlıklı ve devrimci bir temel üzerinde inşa edince, ortaya defalarca seyredilebilen ve her defasında derinliği daha iyi kavranan seçkin sinema yapıtları çıkıyordu.

Nitekim, sanatçı, 1930'da *Toprak* (Zemlya) filmini yapınca kariyerinin doruğuna çıktı. *Toprak* tarımdaki kollektifleştirmeyi tema ediniyor ve Vasil adlı genç bir köylüyü öykülüyordu. Kollektif çiftlikte canla başla çalışan ve yöresel bir gazetede kulaklara karşı yazdığı yazıyla onların tepkisini çeken Vasil, bir gün traktörle çiftlik topraklarını sürerken, çitleri yıkarak kulakların mülkiyetindeki topraklara girince kulakların bütün nefretini üzerinde toplar; sonuçta bir kulak kurşunuyla öldürülür. Vasil'in cenaze törenini canlandıran final sahnesi, özellikle dalları yerlere kadar sarkmış elma ağaçlarının altından geçirilirken genç ölünün yüzünü okşayan elma yaprakları görüntüleri sinema tarihinin unutulmaz sekansları arasındadır.

Dovjenko'nun filmlerinde daima ölüm vardır. *Arsenal*'in sonunda da filmin kahramanı bir anıt gibi dimdik ve görkemli duruşuyla kurşuna dizilir. Bu ölüm sahneleri, sinemada tragedya öğesinin umut için kullanılmasıdır. Çünkü Dovjenko'nun filmlerinde -tıpkı Shakespeare'in, ya da antik Yunan tiyatrosunun pek çok yapıtı gibi- ölüm yeni bir doğuşun başlangıcıyla bütünleşmiştir.

Dovjenko daha sonra, 1932'de *İvan*'ı, 1935'de *Gökkent*'i (Aerograd) yaptı, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki yurtsever filmlere, belgesellere yönetmen ya da yardımcı yönetmen olarak imzasını koydu ve filmografisini 1948'de *Michurin*'le tamamladı, 1956'da öldü.

1920'li ve 30'lu yıllardaki Sovyet sineması kuşkusuz ki, yukarıda adlarını andığımız sinema ustalarından ibaret değildi. Gerçi Sovyet sinemasına hayat veren öncü ustalar esas olarak Eisenstein, Dovjenko, Pudovkin ve Vertov başta olmak üzere yukarıdaki sayfalarda adlarını andığımız sinema adamlarıydı, ama gene o dönemde çok sayıda yönetmen ve güçlü oyuncular Sovyet sinemasının hamuruna emekleriyle ve sanatsal çabalarıyla çok şey katmışlardı. Onların hepsinin adlarını burada anmaya olanak yok.

Bununla birlikte; kendilerine Eksantrik Sinemacılar (kısaca FEKS) adını veren yeni bir gruba mensup Grigori Kozintsev, Leonid Trauberg, Sergei Yutkeviç'le oyuncular Sergei Gerasimov, Oleg Zukov, Elena Kuzmina sanatta 1930'larda şekillenen sosyalist realizmin sinemadaki oluşumuna hizmet eden sinemacılar arasındaydılar.

Gene, Friedrich Elmler, yukarıda adını andığımız emektar Protazanov, Abram Room, Grigori Roşal, Yuly Raizman, Ivan Kavaleridze, Nikolai Şehgelaya, Mikhail Kalatozov, büyük sinema klasiklerinden *Çapayef*i yaratan Vasiliyev kardeşler, Ivan Pyriev, Mark Donskoy, Vladimir Petrov, Evgeni İvanov-Barkov, Aleksandr İvanov ve Boris Barnet, Amo Bek-Nazarov, Georgi Tasin ve daha pek çok yönetmen Sovyet sinema tarihine adlarını yazdırdılar. Bunlardan çoğunun adları Sovyetler Birliği'nin sınırlarını aşarak dünya sinemasına mal oldu.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve savaşı başlatan Nazi Almanya'sının Avrupa'daki işgallerinden sonra Nasyonal Sosyalizm'in "Bolşevizm'i yeryüzünden kazımak" üzere Haçlı Seferi'ni başlatması kaçınılmaz olarak Sovyet sinemasını da etkiledi. Çünkü emperyalist Nazi istilacılarına karşı sosyalist anayurdu savunmak tam anlamıyla bir ölüm kalım savaşını gerektirmişti ve bu savaşta sinemacılara da görev düşmekteydi.

Savaş yıllarında belgesel filmler, cepheden haber filmleri gene önem kazandı. Birçok seçkin kameraman cephede en ön saflarda zırhlı ve piyade birliklerinin arasına katılarak savaşı görüntüleme görevine koştular. Bunlardan bazıları cephede yaşamlarını yitirdiler.

Savaş yıllarının en güçlü, en ünlü dökümanter filmi *Alman Ordusunun Moskova Önlerinde Yenilgisi* adını taşıyordu. İşgal altındaki Avrupa'da gösterilemeyen film Amerika Birleşik Devletleri'nde bir kaç ay içinde 10 milyondan fazla izleyici tarafından seyredildi ve yılın en iyi belgesel filmi seçildi.

Leningrad savunmasını gösteren, gün be gün çekilmiş belgeseller de, savaş yıllarının en önemli dökümanter filmlerindendi. Şostakoviç'in ünlü Yedinci Senfonisi eşliğinde birleştirilen görüntüler, daha sonra *Dokuzyüz Unutulmaz Gün* adını alacak toplu belgesel filmin en önemli sahnelerini oluşturacaklardı.

Gene Dovjenko'nun çektiği belgeseller de, dökümanter sinemanın klasikleri arasında yer aldılar.

Yönetmen Yuri Raizman'ın görüntülediği Berlin'in düşüşü sahneleri *Berlin* adıyla monte edilecek ve 1946'da Cannes'da birincilik ödülünü kazanacaktı.

Sinema adamlarının belgesellere yoğunlaşmak zorunda kalmaları nedeniyle, savaşın ilk yıllarında ancak az sayıda uzun metrajlı (öyküleştirilmiş) filmler yapılabildi.

Bunlar arasında Abram Rohom'un *İşgal*, Lukov'un *İki Asker*, Andreev'in *Zengin Bir Gelin*, *Traktör Sürücüleri*, *Büyük Bir Yaşam*, Savçenko'nun deniz erlerini konu alan *İvan Nikulin* adlı filmleri, kocası ve küçük çocuğu savaşta ölen traktör sürücüsü bir kadının öyküsü *(O Anayurdunu Savunuyor)*, savaşın acılarını ve işgalcilere karşı kahramanca direnen insanları anlatıyordu.

Eisenstein'ın yaptığı *Aleksandr Nevski* ve *Korkunç İvan* filmleri ise savaş yıllarında gerçekleştirilen ve İkinci Dünya Savaşı'nı konu almayan sinema klasiklerindendi.

İkinci Dünya Savaşı'na değin uzun metrajlı Sovyet filmleri o yıllarda sınırlı kaldı, bu konudaki birçok başarılı film, savaştan sonraki dönemde yapılabildi.

Bunlar arasında en fazla ün kazanmış olan filmler şunlardır:

Konstantin Simonov'un romanından Aleksandr Stolper tarafından beyaz perdeye aktarılan *Ölü ve Diri,* yönetmenin savaş yıllarında 1944'de çektiği filmi, on beş yıl sonra yeniden yapmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Andrei Tarkoski'nin yönettiği *İvan'ın Çocukluğu,* (İvanovo Detsvo) ise 1962'de Venedik Film Festivali'nde Altın Aslan Ödülü'nü kazanmıştır.

Sergei Bondarçuk'un *Bir İnsanın Kaderi* (1959) ise Mikhail Şolohov'un aynı adlı öyküsünün sinemaya başarılı bir uyarlanışıdır. Film aynı yıl Moskova Uluslararası Film Festivali'nde büyük ödülü kazanmış ertesi yıl ise yüksek hümanizmi, barışçılığı ve halkların kardeşliğini başarıyla savunması nedeniyle Lenin Nişanı'na layık görülmüştür.

Savaş yıllarına değin ödül kazanan diğer ünlü bir film de Grigori Çukrai'ın *Askerin Türküsü* filmidir. *Askerin Türküsü* "orijinal senaryosu, hümanizmi ve derin şiirselliği" nedeniyle aynı yıl Cannes'da Büyük Jüri'nin özel ödülüyle armağanlandırılmıştır.

Yukarıda adlarını andığımız filmler, savaş sonrasında yapılan ve uluslararası planda en çok tanınan savaş filmleridir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, özellikle 50'li ve 60'lı yıllarda bu savaşı konu alan, savaşın korkunçluklarını yeni kuşaklara gösterip, barışı savunan sayısız Sovyet filmi yapılmıştır.

Savaş sonrası filmleri yazımızın kapsamı dışında kaldığı için burada onlardan söz etmeyeceğiz.

***

Sovyet sineması 1920'lerde sessiz sinema döneminden başlayarak çok sayıda sinema ustasını yetiştirmiş, onların birçok güçlü yapıtını sinema tarihine mal etmiş, sinema kuramının yetkinleşmesinde, sinematografik estetiğin gelişmesinde özel bir yere sahip olmuştur. Burada sadece ilk evrelerinden en bilinen örneklerini sunduğumuz Sovyet sineması o temel üzerinde bugün son derece güçlü yapıtlar vermektedir. Özellikle Batı sinemasında bunalımın yaşandığı, TV, video ve kablolu TV'nin sinemaya ağır darbeler indirdiği, sinemada sanat öğelerinin zayıfladığı, Batı'nın ünlü yönetmenlerinin tükenerek kendilerini tekrarladıkları günümüzde Sovyet sineması bu sanat dalının ve sinema estetiğinin başlıca güvencesi durumuna gelmiştir.

Mayakovski: Sinema senaristi ve oyuncusu

Sinemaya karşı rekabetin artacağı, sinema seyircilerinin azalacağı, sinemada ticari faktörün daha fazla önem kazanacağı Batı'da önümüzdeki yıllarda sinemanın hem bir "sanayi" olarak hem de bir sanat olarak daha derin bir krize sürükleneceği anlaşılmaktadır. Bütün bunlara Batı'da tüketim toplumunun robotlaştırılmakta olan bireylerindeki estetik hazzın zayıflaması olgusu da eklenince, Batı sinemasının sanat öğeleri açısından ciddi bir sınavdan geçeceğini -hatta daha şimdiden geçmekte olduğunu- söylemek kehanet olmasa gerek.

Bu nedenle sinemanın bir sanat olarak verdiği varoluş kavgasında Sovyet sinemasına ve genel olarak sosyalist sinemaya büyük ödevler düşmektedir. Batı'da sinema diliyle "box-office" denilen sinema göstericilerinin bu alandaki dağıtım ve ithalat tekellerinin uyguladıkları tüm engelleme ve kısıtlamalara rağmen, önümüzdeki 10 yıl içinde sosyalist ülke filmlerinin ve özellikle Sovyet sinemasının Batı'da önemli bir şansa sahip oldukları belirtilmektedir.

Ülkemiz sinemaseverleri ise bu konuda Batı'daki sinema izleyicilerinden de daha talihsizdirler. Üç yıldır yapılagelmekte olan, ama ancak İstanbul sinemaseverlerine sunulabilen sinema şenliğine getirtilmiş, üstelik de dönemin iç politik koşulları, sansür, baskı vb. gibi faktörler gözetilerek seçilmiş az sayıdaki sosyalist ülke filmi, sinemayı gerçek bir sanat olarak benimseyen, sayıları hızla ve inanılmayacak boyutlarda artan ülkemiz sinemaseverlerinin bu gereksinmelerini karşılamaktan henüz çok uzaktır. □

"HİÇ ÖLDÜRMEYECEKSİN"

Jules Romains

Çeviren:
Yakup Şahan

1944 yılında, Amerika'da ***Editions de la Maison Française*** *adlı yayınevi, Musa Peygamber'in on buyruğunu konu edinen,* ***The Ten Commandments*** *başlığı ve "Ahlak yasasına karşı Hitler'in girişmiş olduğu savaş üstüne on uzun öykü" alt başlığı ile bir kitap yayımlamıştı. Öykülerin yazarları o dönemin ve hatta bugünün de dünya çapında tanınmış on kalem ustasıydı: Thomas Mann, Rebecca West, F.Werfel, J.Erskine, Bruno Frank, Jules Romains, André Maurois, Sigrid Undset, H.W. von Loon, L.Bromfield.*

Alt başlıktan da anlaşılacağı üzere, kitap, tek tanrılı bütün dinlerce kabul edilmiş olan klasik ahlak kurallarının bir çeşit savunusuydu. Hitler'in getirdiği yeni düzen, Nazizm ve onun sonucu olan, İkinci Dünya Savaşı, "Tanrıya eş koşmayacaksın", "Ananı ve babanı sayacaksın", "Hiç öldürmeyeceksin", "Zina etmeyeceksin", "Hırsızlık yapmayacaksın", "Yalancı şahitlik etmeyeceksin", "Kimseye hasetle bakmayacaksın", vb. ahlak kurallarını çiğneyip geçmiş, bunların yerine kendi kurallarını zorla kabul ettirmeye çalışmıştı.

Çevirisini yaptığımız ***"Hiç Öldürmeyeceksin"*** *öyküsünde, J.Romains, Alman toplumunda Nazizm hızla yayılırken, adım adım özgür düşüncenin ve bilimsel çalışmanın yasaklanmasına gidilirken; insancıl duygular ve düşünceler horlanıp ayaklar altına alınırken; ülke, bir diktanın baskısı altında, bir savaş badiresine kuvvetle ve açıkça itilirken; toplumda ırkçılık tohumları atılıp, insanlar birbirine düşman edilirken; bir kısım etnik gruplar toplumdan dıştalanıp, yılgı içinde yaşatılırken, genel olarak Alman aydınlarının ve en çok da üniversite öğretim üyelerinin göstermiş oldukları umursamazlığı, bencilliği, sorumsuzluğu ve, bütün bunların sonucu olarak, insanlık dışı davranışları, yaşantıları, ölümleri, işkenceleri, acıları, açlığı ve sefaleti gözlerimiz önüne seriyor.*

1986 Dünya Barış Yılı'na karınca kararınca bir katkı olması umuduyla, Fransızca'dan yaptığımız çeviriyi sayın okurlarımıza sunuyoruz.

Y.Ş.

Walter Kunhardt, mesleğini Saksonya'nın küçük bir kentinde yapmakta olan, bir hancının oğluydu. On dokuzuncu yüzyılın son yıllarında dünyaya gelmişti ve dört çocuklu bir ailenin en büyük oğluydu: İki kız kardeşi ve hepsinin en küçüğü bir de oğlan kardeşi vardı.

Han, öyle pek büyük bir şey değildi, yüksek sınıftan da sayılmazdı. Ama, bakımlıydı, temizliğiyle göze çarpıyordu, para da getiriyordu. Yirmi kadar odası vardı; gelip geçici yolculardan başka, sayısı pek kabarık olmayan, orta halli işletme memurları ile uzmanlaşmış fabrika işçilerini çatısı altında barındırıyordu; bunların çoğu da, en azından bir öğün yemeğini otelin pansiyoneri olarak orada yiyordu. Ama gelirin büyük bir kısmı, hana bitişik kahvehaneden geliyordu: Yarım bir duvar perde ile ikiyi bölünmüş, büyük bir salondan ibaretti. Birinci bölümde, bir tezgâh ile şişelerin dizildiği raflar vardı. Baba Kunhardt vaktini en çok burada geçirirdi. Salonun öbür yarısı, birbirine yakın insanların bir araya gelip oturduğu bir lokal gibiydi, özel toplantılara da pek elverişliydi.

Dışarıdan birçok kimse bu kahveye çıkıyordu. Müşterilerinin özelliği de, her şeyden önce hepsinin emekçi olmaları idi: İşçiler, hizmetliler ve küçük devlet memurları. Bunların da hepsi Sosyal-Demokrat Parti üyesi olup, kimileri ya partinin kilit noktalarında, ya da sendikalarda görevli bulunuyordu. Kent, boyutlarının küçük olmasına karşın, bir sanayi merkezi sayılabilirdi; dolayısıyla, sosyal-demokrasi ve sendikacılık bakımından önemli bir etkinlik alanıydı. Baba Kunhardt'ın hanı, kentin en büyük iki fabrikasına çok yakındı. İlk günler, birkaç militan gelip, pansiyoner olarak yerleşmişlerdi. Sonra sonra arkadaşlarını da buraya çektiler. Kahvehane, giderek bu insanların buluşma yeri gibi bir şey oldu. Önemsiz konuşmalar için tezgâhın önünde buluşuluyordu. Buna karşılık salonun ikinci yarısı da, partinin yerel yöneticileri ile sendika başkanlarının daha ciddi görüşmeleri için kullanılıyordu. Bira bardakları başında tartışmalara girişiliyor, az ya da çok önemli sonuçlar doğurabilecek kararlar alınıyor ve hep devrimci konuşmalar yapılıyordu. Arada bir seçkin konuklar, örneğin partinin ulusal liderleri, "Recihtag" milletvekilleri de yine burada ağırlanıyordu. Bu gibi vesilelerle, gelenlerin onuruna bira yerine ince boyunlu şişelerde beyaz şaraplar sunuluyordu.

Hancı mutfağı kolaçan etmenin dışında, tezgâhın başından ayrılamıyordu pek. Ama çok geçmeden, bereket oğlu Walter yardımına yetişti; özellikle akşamları, okul çalışma-

larını bitirdikten sonra ve müşterinin tam bastırdığı sırada, Walter geliyor, ikinci salonun müşterileriyle ilgileniyordu. Hatta bazen salonda resmi bir toplantı yapıldığında, siparişleri almak, onları ayakçılara iletmek ve bunları yerine getirmelerine göz kulak olmak için, bir şef garson gibi bir köşede, sürekli olarak ayakta durmak zorunda kalıyordu. Böylece ister istemez konuşmaları duyuyor, kafasını söylenen sözlerle dolduruyordu. İlk zamanlar pek karışık gibi görünen, bu yüzden hemen hemen hiç umursamadığı fikirler, giderek kafasında yer etmeye başlıyordu. Düzinelerle formülü, ilkin mekanik bir şekilde bellemişti. Artık arkadaşları önünde, rahatça, bir papağan gibi, kısa bir sosyalist konuşma yapabilirdi. Ne var ki, bu kuru formüller onun kafasında, cansız bir madde gibi kalamazdı. Gelişiminin en hızlı ve tutkulu bir evresindeki, taptaze bir zeka üzerine dökülüyorlardı. Orada, yavaş yavaş bir anlam kazanıyorlar, duygularla da beslenerek, coşkulu bir gereksinim biriktiriyorlardı. Çok geçmeden Walter Kunhardt nefes alır gibi doğal bir biçimde sosyal-demokrat olup çıkmıştı. Bundan böyle, dünya ve gelecek, sanki enternasyonal marşının dalgalandırmakta olduğu büyük kızıl bayraklarını çekmiş gibi görünüyorlardı. Düş gücünü etkisi altına alan yaşayan kahramanlar, örnek insanlar, kahvenin gedikli müşterilerinin adlarını büyük bir saygıyla ağızlarına aldıklarını duyduğu kimselerdi. Bir gün o ünlü Bebel kente uğradığında, dipteki salonda yapılan komite toplantılarından birinde hazır bulunmuştu. Onu dinlemekten, ona yakınlaşmaktan, onun ağzından bir şeyin sipariş edilmesini duymaktan ve kendi eliyle ihtiyar başkana hizmet etmekten Walter'in göğsü kabarmıştı.

Öte yandan, baba Kunhardt'ın da oğlunu bu yolda yüreklendirmekten pek geri kaldığı söylenemezdi. Gerçi kendisi soğukkanlı ve sağlamcı bir insandı. İlkece, iktidarın dostuydu. Politika ile uğraşmak gereğini duymuyordu ve her türlü karışıklık, ona göre, ticaret için zararlı idi. Ama, hanında her gün karşılaştığı, sosyal-demokratlara karşı belli bir saygı duymaktan da kendini alamıyordu; sonra, müşterilerinin çoğunluğunu da bunlar oluşturuyordu; üstelik, genelde, temiz temiz giyinen, hiç sarhoş olmayan, borçlarını muntazaman ödeyen, kendisini de her vakit nezaketle selamlayan kimselerdi. Bir gün, polisten bazı kimseler geldi; kahvehanedeki toplantıları ve konuşmaları izlemek üzere gizli bir casusluk tertibatının kurulup kurulamayacağını anlamak istemişlerdi. Yanıtı çok sert olmuştu. İşletmesinde, kamu düzenini tehlikeye sokabilecek hiçbir şeyin geçmediğini ve söylenmediğini ileri sürmüştü. Son olarak, konuklarından yakasını kurtarabilmek amacıyla, kaygı verici herhangi bir söz duyduğu takdirde, kendilerine haber vereceğini vaad etmişti. Ama gizli polis şeflerinden ikisi sosyal-demokrat partiye gizlice sızınca ve hep yatıştırıcı raporlar sununca sorun kalmadı. Baba Kunhardt'ın ileri fikirlere karşı duyduğu sempati işte bu kadardı.

—II—

Hancı, alınteriyle kazandığı, güvenli, küçük bir servet sahibi olduğuna inanıyordu. Bu yüzden, hiç olmazsa büyük oğlunun, toplum içinde, kendisine göre daha yüksek bir katta bulunmasını doğal karşılıyordu. Kendisinin ise, henüz gücü kuvveti yerindeydi, işten el çekmeye hiç acelesi yoktu.Han, ilerde zamanı gelince, küçük oğlunca ele alınabilir ya da kızları evlendiklerinde, damatlarından birine devredilebilirdi. Walter, ilkokulda, daha sonra da Oberschule'de parlak bir öğrenci olmuştu. Öğretmenleri, babaya delikanlıyı üniversite öğrenimine yöneltmeyi salık vermişlerdi; bu yüzden, komşu bir kentin jimnazyumuna geçmesini seve seve kabul etmişti. Ve böylece birkaç yıl sonra, Walter Kunhardt Leipzig Üniversitesi'nde ilk öğrencilik yıllarını yaşamaya başlamıştı.

Çok yetenekli bir gençti Walter; şiire, müziğe, duygusal düşlere ve çıkar gözetmeyen yüksek kurgulamalara karşı içten bir ilgi besliyordu. Nitekim, çok geçmeden yapacağı en iyi işin üniversite profesörlüğü olduğunu anlamıştı. İki çalışma alanı seçmişti kendisine: Felsefe ve Romen dilleri; özençlerine ters düşmüyordu bunlar; kendisine kesin bir yön vermek gerektiğinde de bunlardan ya birini ya da ötekini seçebilirdi.

O sıralar Leipzig Üniversitesi en açık fikirlerin yaşandığı üniversitelerden biriydi. İlerici eğilimleri bağrında barındırdığı söyleniyordu. Ama, buna karşılık, tutucu ya da geri kafalı zengin ailelerin gençleri için, eski öğrenci birlikleri kuşkusuz yine açık tutuluyordu. Buralarda, Alman gençliğinin askersel göreneklerinden birkaçı yanında, ayrıca küçük insanlara karşı bir küçümseme duygusu ve demokrasi, sosyalizm, insansever felsefe, Fransızvari (alafranga) özgür düşünce gibi, çağdaş baş belaları için amansız bir kin sürdürülüp götürülüyordu yine de. Ne var, bu öğrenci birlikleri dışında, çok sayıda üniversite öğrencisi sola, hem de aşırı sola karşı duyduğu yakınlığı açığa vurmaktan hiç çekinmiyordu; giderek, bir yandan da yaşlarına yaraşan eğlenceler düzenlerken, öte yandan gruplar oluşturuyorlar ve buralarda fikirlerini ve coşkularını dile getirerek karşılıklı olarak birbirilerini körüklüyorlardı. Birçok profesörün, bunlarla aynı düşünce çizgisinde olduğu biliniyordu. Zaten yaptıkları öğretim de açıkça bunu gösteriyordu. Hatta bunlardan kimileri en çok da en gençleri akşam olunca, en gözüpek savların alkışlandığı bu öğrenci toplantılarına katılmaktan gocunmuyorlardı.

Walter Kunhardt da çok geçmeden bu çevrelerde kafasına uygun havayı ve arkadaşları bulmuştu; hele bir ikisi vardı ki, onlara karşı içten bir yakınlık duyuyordu. Wilhelm Rosenkranz adındaki bir genç, bunların en sevimlisiydi. Bir doktorun oğlu olup, Yahudi soyundandı. Ailesi Leipzig'de yaşıyordu. Baba yanından iki, ana yanından bir kuşaktan beri din değiştirmiş olsalar da, kökenlerini gizlemeyi akıllarından geçirdikleri yoktu. Walter Kunhardt'ın da onların bu nitelikleri üzerinde durup düşündüğü söylenemezdi; ona göre, bu gibi bir nitelik, sarı saçlı ya da siyah saçlı olmaktan öte bir anlam taşıyacak şeyler değildi; hani bir raslantı ile, hancı babasının dedesinin de Chemintz'li bir Yahudi olduğu kendisine söylenmiş olsaydı, üstünde hiç durmaz, hatta kılı kıpırdamazdı.

Wilhelm'e karşı çok sıcak bir sevgi taşıyordu içinde. Bitip tükenmez tartışmalarla, akşamlarını hep onunla birlikte geçirirdi. Her ikisinin de ortaklaşa sevdikleri vardı. Wilhelm de, bir üniversitede çalışmak istiyor ve felsefe doktorasını yaptıktan sonra, Romen dillerinde uzmanlaşmayı düşünüyordu. Fransa ile İtalya'ya bayılıyordu. Ancak Walter onu pek gevşek bir sosyalist olmakla, enternasyonalizmi de, gerçekte, sadece belli belirsiz bir gönül eğilimi gibi görmekle suçluyordu. Onu bir öğreti ile donatmayı düşünüyordu.

Walter, Wilhelm'in ana-babasıyla da tanışmıştı. Arkadaşının küçük kız kardeşi, Ulrique'e gönlünü kaptırmıştı. Ama, bir evlenme söz konusu olamayacak kadar, her ikisi de çok gençti. Ne ki Walter, genç kızla ara sıra gezip dolaşmak iznini koparmıştı. Wilhelm kefiliydi. Bu güven hiçbir zaman kötüye kullanılmadı. Gösterilen o kolaylıkları kötüye kullanmak şöyle dursun, Walter, Ulrique'e sevgisi-

ni açmak cesaretini bile gösterememişti; birbirlerine yaptıkları kur, yol üzerindeki ağaçların altında dolaştıkları sırada birbirine şiir okumaktan öteye geçmemişti; en çok da, her ikisinin de bütün şairlerin üstünde tuttukları Heine'nin şiirlerini okuyorlardı.

Ama Walter Kunhardt'ın Leipzig'de en çok etkisi altında kaldığı kişi, Kreusch idi. Herman Kreusch, felsefe tarihçisi olarak ün salmıştı ve uzun yıllardan beri de üniversitede bir kürsüsü vardı. Meslektaşlarınca ve öğrencilerinin çoğunluğunca artık kanıksanmış olduğu için, her çeşit delişmen davranışı hoşgörüyle karşılanan, eşi az bulunur bir insan, biraz dahiyane bir bohem gibi karşılanıyordu. Gri gür saçları dağınık, Beethoven'i andıran bir başı vardı. Derslerine pek özen göstermiyordu, onları birer kişisel açılma vesilesi yapardı ve bütün konuları son derece serbest bir dille ele alırdı. Çalışmalarını yönetmekle yükümlü sayıldığı seminer, her kafadan bir ses çıkan bir birahaneye benziyordu. Dinleyicilerinin sayısını kabartmak için öğrencilerini kendisine çekmeye çalışmak şöyle dursun, onları paylamaktan enikonu zevk duyuyordu; hele bir de gerici geleneksel ailelerden geliyorlarsa ve bunlar Prusya ya da Bavyera aileleri ise. Bunlara karşılık, bazı öğrencilerin de ayırdına bir kez vardı mı da, hemen onlarla dost olur ve bütün düşüncelerini onlara açardı.

Bir süre Trieste'de kalan Wurtembourgeoise'lı ana-babanın çocuğuydu Kreusch; Akdeniz uygarlığına karşı, oldum bittim bır sevgi beslemişti. Prusya'ya, Prusya kafasına, militarizme ve onunla ilgisi olan her şeye karşı duyduğu tiksintiyi hemen ortaya döküveriyordu. II. Frederik'e, Bismark'a ya da Yüksek Kurmay Kurulu'na değindiği her zaman, sanki İblis ya da Belsebuth adlarıyla dilini kirletmekten ödü kopan bir Ortaçağ vaizi gibi yüzünü ekşitirdi. Buna karşılık, İtalyanlar'a ve Çinliler'e karşı da hayranlık duyduğunu söyler dururdu; çünkü bu uluslar, savaşı küçümsedikleri gibi, asker olunca da bu işi gönülsüz yapıyorlardı. Tolstoy'u da delicesine seviyordu; şiddet ve kan dökmeyi eleştirdiğinde, tıpkı onun gibi ateş püskürüyordu. Tagore'a ve öbür Hintliler'e de sık sık değinirdi.

Dilinden düşürmediği bir sözü vardı: İnsanın hayvandan farklılaşıp ayrılması, ilk kez, insanın sözü icad ettiği an olmuştur. İkinci kez, sanıldığı gibi, ateşi ya da metallerin işlenmesini bulduğu an değil, şu olağanüstü formülü bulduğu an olmuştur: *"Hiç Öldürmeyeceksin!"* İşte insan o gün, binlerce yıllık hayvanlığını bir yana bırakmıştır. Çünkü, o günden sonra insan, her zaman, doğru yolda olup olmadığını anlamak; kendisine önerilen yasaların ve siyasal düzenlerin peşlerinden sürükledikleri uygarlık örneklerinin daha çok insanlık doğrultusunda bir ilerlemeyi mi, yoksa, tersine o eski ilkel hayvanlığı doğrultusunda bir gerilemeyi mi temsil ettiğini bilmek için, en sağlam ve emin bir ölçütü ele geçirmiştir.Bundan böyle, onun kendi kendine soracağı tek şey kalmıştır: «Acaba, karşılaştığım bu durum, *Hiç Öldürmeyeceksin!* ilkesinin gerçekleşme şansını artırıyor mu; yoksa, kırıyor mu?» Kreusch bu ilkeyi öylesine üzerine basa basa söylerdi ki, Walter de, yine onun öğrencisi olan Wilhelm de hem tanrısal bir iç aydınlanmasından, hem de matematiksel bir kesinlikten ve de doğa yasalarının görkeminden bir şeyler saklayan üstün bir hakikatin karşısındaymış gibi olurlardı.

O zaman, Walter ile Wilhelm şu soruyu patlatırlardı: «Ama bazı koşullarda bize önerilmiş olan ve yapmamız istenilen şeyler, *Hiç Öldürmeyeceksin!* kuralına yekten ters düşmüş olsalar bile, Tolstoy'un istediği gibi, onları ceffelkalem suçlayıp kötüleyebilir miyiz, ya da yüz geri çevirebilir miyiz? Diyelim ki, söz konusu, canilerin eylemlerini ketlemek ya da saldırıya uğrayan yurdumuzu savunmaktır, o zaman ne olacak?»

Kreusch yine kimi sözcüklerin üstüne basa basa şu yanıtı verirdi: «İnsanın ne yapacağı, nasıl davranacağı konusunda, her zaman açık bir yol vardır. Size yapılan bir çağrıyı, aldığınız ya da verdiğiniz bir emri, *tam bir içtenlikle*, şu biçime sokabilir misiniz? 'Biz senden *Hiç Öldürmeyeceksin!* ilkesine aykırı bir davranışta bulunmanı istiyoruz. Ama açıktır ki, bu zorunluluğa boyun eğerken, kalbimizin ta derinliklerinde bu aykırı davranış için bir üzüntü de duymaktayız; bu davranışı gerçekleştirirken de, bizim asıl amacımız, *Hiç Öldürmeyeceksin!* ilkesinin yeryüzündeki utkusunu yaşatmaktır.' Eğer, tersine, söz konusu olan emri, kahkahayı patlatmaksızın ya da omuz silkip geçmeksizin, bu yolla dile getiremiyorsanız, bilin ki davanız çürüktür.»

Ama buna da karşı çıkıyorlardı: «Öyle ama, insan, her zaman, bu denli açıklıkla, durum değerlendirmesi yapabilir mi? Diyelim ki, bu ilkeye aykırı davranışı isteyenler, iktidar adamları, devlet yetkilileri, sözgelişi, bizi yanıltabilirler,hiç yokken ortada bir zorunluluk bulunduğuna; kalplerinin derinliklerinde yatan duygu kin, kıyıcılık, açgözlülük, ele geçirme ve hükmetme anlayışı olduğu halde, *Hiç Öldürmeyeceksin!* ilkesine bağlılık olduğuna bizleri inandırabilirler ve bu iş onlar için pek kolay bir şey değil midir?»

O zaman Kreusch, onların gözü içine biraz daha uzun uzun bakar, gülümsemesine ince bir alay katarak şöyle derdi: «Hayır... insan vicdanı, biraz zahmeti göze alırsa eğer, böylesi yalanları çok açık bir şekilde görebilir. Göremiyorsa bilin ki bunu bile bile yapıyordur; bilin ki, o da gizliden gizliye onların suç ortağıdır; bilin ki, o da açıkça itiraf etmeksizin, içinde kin, kıyıcılık, açgözlülük duyguları ve ele geçirme ve hükmetme düşüncesini beslemektedir. Bu durumda, dökmek istediği kan bırakın o adamın üstüne yağsın ve yüzyıllar boyu lanetlensin!».

İki genç bu sözleri çok iyi anlıyorlardı. Hiç de kuru laf olmadıklarını çok iyi duyuyorlardı. Bu denli önemli bir sorun üzerinde göz kamaştırıcı bir ışık bulduklarından ve kesin ve ikircиksiz bir kurala, her zaman izleyebilecekleri bir altın kurala sahip olmaktan ve onu yaşamları boyunca içlerinde taşıyabileceklerinden dolayı sevinçten uçuyorlardı.

—III—

1914 Savaşı patlak verdiği sırada, Walter Kunhardt öğreniminin sonuna gelmişti nerdeyse. Askeri eğitim görmemişti ve olayların olağan akışı içinde, üniversiteye bağlı olması dolayısıyla yaptığı ertelemelerle, bir ya da iki yıl daha askere çağrılmamıştı.

Ama Walter, çok geçmeden doğal olarak askere alınacağını biliyordu. İlk muayene heyeti, fizik yetersizliği yüzünden onu 1915'e ertelemişti. İkinci heyet ise, bu kararı dokuz ay sonra onayladı. Öne sürülen neden elbette bir temele dayanıyordu. Kimbilir Walter de, üniversite öğrencilerini elden geldiğince uzun süre idare edip askere almamayı salık veren kimi yarı resmi genelgelerden yararlanmıştı belki. Her ne ise, o da bu arada, Verdun Savaşı'nı atlatmıştı. Orduya-ancak 1917'de katılmıştı. Eğitimi oldukça yavaş ilerliyordu; bu yüzden aylarca cephe gerisinde kalmıştı ve doğru dürüst, ancak, son döneminde savaşa katılmıştı. Burada da yine hiçbir zaman ateş hattının harekâtına pek karışmış sayılmazdı. Daha çok, cephe olaylarının geri-

lerde yarattığı tepkileri görmüştü; bunlar da giderek yıkıcı olmaya başlamıştı. Alman savaş makinasının çözülüp dağılmasına tanık olmuştu. Ordunun büyük kesimini hudut boylarına iten, umutsuz geri çekiliş dalgası içinde o da birliğiyle birlikte sürüklenmişti. Disiplinin yıkılışını, iaşe ve ikmaldeki eşgüdümsüzlüğü, ordu içinde homurdanmaları görüp duymuştu. Bir akşam bir konaklama sırasında, henüz yemek yememişti; çantasının kapağını açtı, cep hokkasında kalan mürekkeple kapağın iç bezine büyük harflerle, *Hiç Öldürmeyeceksin!* ilkesini yazdı. Savaşın sonu, kendisini hani öyle birçok tehlikeyle karşı karşıya getirmemiş olsa bile içini yine tiksinti ve iğrenme ile doldurmuştu; yıkım ve kıyım belirtileri yol boyunca adım başına karşısına çıkıyordu; bunları bu bataktan kurtarmak için kimsede ne bir istek ne de heves kalmıştı. Kendisini avutan tek düşünce, içine düştüğü koşulların kendisini adam öldürmek görevinden ve dolayısıyla öğretmeni Kreusch'ten devir aldığı o altın kuralı sınamadan geçirmekten kendisini esirgemiş olmasıydı.

Kaiser'in kaçışına, Devrim'e herkesle birlikte alkış tutmuştu. Sosyal demokrat arkadaşlarının iktidara gelişine sevinmişti. Ama aslında, olayların yarattığı tüm sarsıntılara karşın, siyasal bir tutkuya hiçbir zaman kendini kaptırmamıştı. Daha çok bir şaşkınlık duyuyor ve her şeyi oluruna bırakmaya çalışıyordu. Savaşı bir karabasan gibi görüyor, reddediyordu. Öğrencilik yıllarında sahip olduğu düşüncelerden güç alan bir inanç vardı içinde: Savaş, özünde, kötü ve saçma bir şeydir, hiç de gereği yoktur.

Üniformasından soyunduğu gün-nasıl olduğunu pek de anlamadan bir de çavuşluk rütbesi vermişlerdi kendisine-şöyle demişti: En azından birşey artık kesinleşmiştir: Bu giysi bir daha giyilmeyecektir.

—IV—

Tezkeresini aldıktan sonra, kendinden geçercesine çalışmak isteğiyle, çalışmalarına yeniden daldı; felsefe doktoru olmuştu artık. Fakat, dostu Rosenkranz gibi, Romen dillerinde bir meslek olarak uzmanlaşmaya karar vermiş olduğu için, bu yönden de öğrenimini tamamlamak istedi. Fransa ile İtalya'da şöyle uzun uzadıya kalmayı çok isterdi. Ne ki, durumu buna hiç de elverişli değildi. Bu yüzden Berlin'e gitmekle yetindi ve Romen filolojisinin ünlülerinden birinin, Prof.Haxner'in yanında asistan oldu. Ama, nerdeyse hiç para getirmeyen bir uğraştı bu. Bereket, savaş sırasında kazancı artan baba Kunhardt, harçlığını göndermeyi seve seve sürdürüyordu, elinden geldiğince de artan yeni hayat pahalılığı ile bunu durmadan ayarlıyordu.

Haxner'in Frederika adında bir kızı vardı; güzel denemezdi; ama çirkin de sayılmazdı. Walter'in içi kaynadı buna, sevdiğini sandı. Ünlü Haxner'in damadı olmak için duyduğu isteğin ona gönlünden kaynayıp geliyormuş gibi görünmesi için, bu kadar yakınlık da yeterdi. Şimdilerde, Ulrique Rosenkranz'ı yine unutmamıştı ama, bir zamandır onu da artık pek özlemle aramıyordu. Zaten genç kız da yeni sevdalara kaptırmıştı kendini; Wilhelm'den aldığı bir mektuptan, cephede tanımış olduğu bir savaş eex-feldwebel ile kız kardeşinin nişanlanmış olduğunu öğrenmişti.

Walter'in evlenme isteği olumlu karşılandı ve profesör'ün kızıyla evlendi; böylece, profesörün çalışmalarına, ailenin iç yaşantısına, aydın çevrelerle ilişkilerine o da katılıp karıştı.

Bu çevrelerde, siyasete karşı, bir küçümseme denemese bile, bir kayıtsızlık, başını çevirip bakmayı sistemli bir şekilde reddetmeye varıncaya değin bir soğukluk görülüyordu.

Kendine göre büyük bir zeka olan, kendi bilim dalında geniş ve atak görüşler ortaya koyan Haxner'in dilinden şu sözler hiç eksik olmazdı: «Siyaset bizi ilgilendirmez; bu alanda hiçbir yetkimiz, ehliyetimiz yok. En emin olduğumuz hakikatlerden biri şudur: Hangi çalışma dalında olur-

Gürsel Tuncer

sa olsun, başarıya ancak yetkiyle varılabilir, yalnız yetkiyle bir şeyler yapılabilir. Yetkisizlik, insana zamanını boşuna harcatmakla kalmaz, o bir felakettir de!» Daha kaba ve sert sözler söylüyordu ya, biz geçelim orasını.

İlk günlerde Walter, kendinde ayrıca bir yetkinin olmadığını kabûl ediyordu; ama, bu işte kimin yetkili olduğunu pek kestiremediğini de belirtmek hevesine kapılmıştı. Çünkü, kendi kendini yetkili saymaktan başka bir yolunu göremiyordu bu işin. Galiba, politikada işler, matematiksel fizikte ya da filolojide olduğu gibi yürümüyordu. Deneyler de göstermekte idi ki, çoğunlukla, bilisizler, dalavereciler iktidarı ele geçirmişlerdi, toplum içinde en güç işlerin yürütülmesine karışmışlardı. Acaba, aklı başında, bilgili, namuslu insanların, hiç olmazsa, işlerin nasıl döndürüldüğünü anlamak amacıyla, politikaya burunlarını sokmaya hakları olamaz mıydı?

Ne var ki Walter, sıkıla büzüle yaptığı dokundurmalarla yetiniyor ve üstad da bunları, biraz küçümseyici bir hoşgörü ile karşılıyordu; sanki karşısında düş kuran bir delikanlı vardı. Haxner lütfen bir şeyi yanıtladığında da, sözünü çoğun şöyle bağlıyordu: «Ordudaki Yüksek Kurmay Heyeti'ne eşdeğer bir kurul, devletin genel işlerinin yürütülmesinde de kurulmuş olsaydı, benim bütün dileklerim yerine getirilmiş olurdu. Öyle ya, ben Haxner olarak Yüksek Kurmay Heyeti'nden daha üstün olduğumu iddia ediyor muyum? Bu seçkin kurmaylara güvenmekte haksız mıyım?...» Ne ki, bu uslamlamasını sürdüremezdi ve bu boş tartışmaları bırakıp, gerçekten gönlüne göre olan konulara, söz gelişi, bulgulamakla övündüğü ve yerli yersiz açıklamasına giriştiği, «Latin dillerinde şart kipinin evrim yasası»na geçiverirdi.

«Yüksek Kurmay Heyeti» sözcükleri, Walter üzerinde soğuk duş etkisi yapar ve moral bir bungunluk yaratırdı. O zaman birden Kreusch'un o Beethoven'e benzeyen başı gözlerinin önünde canlanır, dik dik bakışlarını, alaycı, zeki gülümseyişini görür gibi olurdu. Kreusch'un sesini, «Yüksek Kurmay Heyeti» derken, aynı sözcüklerin onun ağzında kazandığı vurguyu sanki yeniden duyar gibi olurdu. Bunların etkisinden bir süre kurtulamazdı, adeta yeniden yaşardı. Önünde gitgide büyüyen alaca karanlık içinde, uyarıların üzerinde yazılı olduğu, kutsal kitaptaki o duvarlardan birinin görüntüsünü imir simir farkederdi. Ama, sis içinde yandan farkedilen ilanlar gibi yazılmış olan, çok bulanık bir biçimde yazılmış olan, ya da telkin edilen şey, *Hiç Öldürmeyeceksin!* ilkesi miydi? Başka bir şey... bambaşka bir şey miydi?.. Belki, ah, Tanrım! Belki... Çünkü bu ışıklı ilanlarda, kimi zaman bir iki harfin söndüğü de olurdu... Bir olumsuzluk takısının tuttuğu yer o kadar küçük ki... Bu küçük olumsuzluk takısı bir kez yerinden oynamaya başladı mı, sonunda nelerin çıkacağını ve nelerin gireceğini bir filologdan daha iyi anlayan kimse olamaz.

Doğrusunu isterseniz, bu dönemde Walter, nerdeyse her yönden bir eziklik içinde yaşıyordu bir çeşit, hafiften de olsa; ama, her yandan sıkıştırıyordu onu. Bir takım sınırlar vardı göze görünmeyen, saygı duyması gerekiyordu ister istemez. Aklı, eskiden çok iyi bildiği yollara daldığında adeta biraz büyülenmiş gibi hafiften tutukluk gösteriyordu. İşin en garip yanı da, o bundan hiç üzülmüyordu; ya da daha doğrusu, üzülüp üzülmediğini de kestiremiyordu. Tıpkı bir manastırdaymış gibi, içine kapalı bir düşüncenin, kendi üstüne kapanan ve dışardaki gürültüyü duymazlığa gelen bir çalışmanın keyfini yaşıyor gibiydi. Gün oluyor, Haxner'in bir davranışı onu deli ediyordu, gün oluyor onu kıskanıyordu.

Bir gün, Haxner, Marbourg Üniversitesi'nde bir Privat-Doçent'liğin açık olduğunu ve damadına başvuruda bulunmasını öğütledi. «Marbourg'da Romen dilleri araştırmalarının düzeyi oldukça yüksektir. Giderek bir ün yaparsınız orada zamanla. Almanya'nın en iyi ailelerinin çocukları da orada okumakta. Ustelik kent de güzeldir. Frederika da hoşlanacaktır sanırım.»

—V—

Bu iş kolayca halledildi ve genç evliler Marbourg'a yerleştiler. Haxner yanılmamıştı: Marbourg ve çevresi, gerçekten romantik bir güzellikle karşılıyordu insanı. İnsan kendini kimi zaman, «çağdaş okurun beğenisine göre sevimli bir şekilde düzenlenmiş» bir Ortaçağ masalı içinde; kimi zaman da, «genç evliler ve sevdalılar için özel olarak hazırlanmış» bir tatil gezisinde sanıyordu.

Üniversitedeki havaya gelince; sosyal-demokratlara ve Bebel'e saygı ile servis yapmış olan Saksonyalı hancının oğlunu; giderek, Leipzig'deki eski üniversite öğrencisini şaşkına çevirmek, kafasını karıştırmak için yaratılmış en uygun bir yerdi. Marbourg'daki öğrencilerin çoğunluğu, gerçekten, soylular sınıfından geliyordu; hem komşu bölgelerden hem de uzak eyaletlerden gelenler vardı. Brandebourg'un, Pomeranie'nin, Doğu Prusya'nın Yunkerleri, oğullarını oraya yollamayı gelenek haline getirmişlerdi; hatta kimileri akıl almayacak bir çağdaşlaşma özeniyle kızlarını da oraya gönderecek denli ileriye gidiyorlardı. Ancak, Marbourg'daki düşünsel anlayışın ,orada esen havanın, çevresini saran ünün, bu güvencenin sağlanmasında payı olduğunu kabul etmek gerekir.

Kuşkusuz, burası, kendi içine kapalı ve kendini beğenmiş derneklerin kurulması için de aranıp da bulunamayacak bir yerdi. Köhne geleneklere karşı gösterilen sıkı bağlılık, hâlâ, birçok belirtileriyle gözler önündeydi. Walter, daha ilk günlerinde, üniversite koridorlarında ve caddelerde, yüzlerinde bıçak yaraları olan birçok kimseye rastlamış ve buna şaşıp kalmıştı. Aynı kaldırım üzerinde, bir dakika içinde, beşine ve altısına rastlayabiliyordu. Bu yaraların bazıları gazlı bezle sarılmış ya da yakılı bantlarla çaprazlama bağlanmıştı; demek, daha yenilerde açılmıştı. Anlaşılan artık her yerde geçmişin biraz gülünç bir barbarlığı olarak karşılanan düello, burada Marbourg'da, gençler arasında gene onurlu bir şey sanılıyordu. Berlin'den ya da Leipzig'den sonra ne büyük bir değişiklikti bu! Geçmişin derinliklerinden suratınıza inen bir şamar gibiydi! Bereket, Romen dilleri bölümü, bu yüzü yaralı gençler bakımından çok yoksuldu. Walter, çevresinde toplanan öğrenciler arasında, yalnız bir kişi görebilmişti, onun da neyin nesi olduğu belli değildi.

Ama bunun yanında, öğrencilerin çok ilginç bir yanı da vardı. Çoğunun ana babasının varlıklı olduğunu, ya da seçkin bir mevkide bulunduğunu çok geçmeden öğrenmişti. Kimileri eski soylular sınıfındandı. Kız öğrencilerinin en güzeli, ya da kendisinin en azından çok alımlı bulduğu, doğu derebeylerinden ünlü bir ailenin kızıydı. Kestane rengi kumral saçlarının altında, çok güzel, sakin bir yüzü; mavimsi gri, iri ve dikkatli gözleri vardı; ince olmaktan çok, topluca sayılırdı; üstelik, kusursuz bir öğrenciydi, ciddi ve zekice sorular soruyordu. Profesörü sıkışık duruma sokmayı hiç aklından geçirmiyor, her türlü sinsice davranıştan çekiniyordu. Hiçbir fikirden korkup irkildiği de yoktu. Walter Kunhardt, ona karşı gönlünün aktığını hissediyordu. Öbür öğrencilerinin tutumunda da, doğrusu ya, yakını-

lacak bir şey yoktu. İlk günler, öğrencilerinin kökenlerine bakarak, onlarla düşünsel ve duygusal bazı çatışmalara düşebileceğini sanmıştı. «Beni tefe almak isteyecekler, demişti kendi kendine, öğretimimde ya da söylediklerimin arkasında, kendilerine aykırı gelen eğilimler bulacaklar. Kızıyormuş gibi görünecekler. Elbet bir gün benim kökenimi de öğrenecekler. Belki, benim Bebel'e ve sosyal-demokrat ayak takımına bira sunarak hizmet ettiğimi de duyacaklar. Çetin günler geçireceğim muhakkak.»

Bu umduklarının hiçbiri çıkmadı. Kendisini kibar kibar, saygıyla dinlediler. Verdiği ödevler eksiksiz yapıldı; hoşa gitmeyecek dokundurmalar, karşı görüşte olduklarını belli eden kapalı sözler sokuşturulmadı. Ama çevresinde coşkun gösteriler de yapmıyorlardı, orası doğruydu; ne ki, yaptığı işe karışan da yoktu; öğrencilerinde gördüğü tek şey, iyi niyet ve anlama isteği gibi bir şeydi.

Gelgelelim, o bunlara parmağını dolamıştı; kendi kendine düşünüp duruyordu; bir yanıt bulamadı mı da kafasını bozuyordu. Bazen şöyle söyleniyordu: «Anlıyorum, öğretimime bir diyecekleri yok; bu konuda beni yetkili görüyorlar. Ama, benim öbür düşüncelerim de onları hiç ırgalamıyor. Benim kişiliğimde, öğretmene saygı duyuyorlar; profesör olmamın ötesinde, benim ne olduğum, Marbourg istasyon şefinin kişiliği ve dünya görüşünden daha fazla kaygılandırmıyor onları.»

Bu düşünce içine işlemiş olduğu için, sırası geldikçe, en içten duygularını açığa vurarak konuşmasını renklendirmeye çalışıyordu; böylece bu duygular da, onun içinde daha canlı ve daha sıcak oluyorlardı. Kimi klasik Fransız yazarlarını ders programına almıştı. Bunların açıklamasını ve yorumlamasını yapmak için Voltaire'den, Rousseau'dan ve Hugo'dan Yunkerler'in bu yeni sürgünlerini deli edebilecek metinler seçmişti. İlkin, göze batan benzerliklerin altını çizmişti. Öğrencileri de hoşlanıyormuş gibi göründüler, bir çok defa da gülmekten geri kalmadılar; ama, daha ileriye de gitmediler.

Walter, gençliğinde bağlandığı fikirlerin yangınına yeniden düştüğünü anladı. O sıralar okudukları arasında, kendisini en çok duygulandırmış; gözüpek ve insancıl doğrular gibi görünen özdeyişleri aradı. Kağıt bantlar üzerine, güzel bir gotik yazıyla birkaçını geçirdi; böylece, halkının çok iyi bildiği bir geleneğe uyarak, onları çalışma odasının duvarları üzerine, özellikle de masasının üstüne astı. Ortaya, en büyük harflerle yazmış olduğu, *Hiç Öldürmeyeceksin!* buyruğunu yerleştirdi.

Bu özdeyişli dekorasyonu birkaç portre ile tamamladı; bunlardan biri, Tolstoy'un portresiydi. Ayrıca, Locarno Yılı'nda bulunulduğu için, Briand ile Stresemann'ın iki fotoğrafını da, odanın bir köşesine iliştirdi; her ikisi de birbirine eğilmişler ve alttan ortak bir bağla bağlanmışlardı. (*)

Eski duygularının hiç değişmediğine kendini inandırmak istiyordu; odasına gelip gidenlerin, bunlara bakarak, kendisinin ne biçim bir adam olduğu üstüne bir kanıya varacaklarından da hiç kaygılandığı yoktu.

Bu değişikliği Frederika da gördü, ama bu yüzden pek memnun olmuş gibi de görünmedi. Yalnız, herhangi bir şey söylemekten de çekindi. Zaten Walter'in asıl merakla beklediği tepki, onunki değil, öğrencilerininkiydi.

Çalışmalarında karşılaştıkları güçlükleri kendisine ilet-

(*) *Locarno:* İsviçre'de, Alpler'in eteğinde, Büyük Göl üzerinde, hava değişimi istasyonu. Fransa, Belçika, İngiltere, Almanya ve İtalya arasında, 1925'de barışın yaşatılması için yapılan antlaşmanın imzalandığı yer.
***Briand:* Almanya ile dostluk politikası güden (Locarno), Fransız siyaset adamı (1862-1932)**
***Stresemann:* Locarno Antlaşmaları'nı ve Briand-Kellog Antlaşması'nı imzalayan, Almanya Dışişleri Bakanı (1923-1929); Doğumu ve ölümü: 1878-1929.**

Gürsel Tuncer

mek ve tavsiyelerini almak üzere, öğrenciler evine oldukça sık gelip giderlerdi. Portreleri ve dövizleri yerleştirdikten sonra, ziyaretine gelen öğrencilere o her zamanki sesiyle yanıtlar verirken, bir yandan da onların göstereceklerinden emin olduğu hafif irkilmeyi göz ucuyla izlemekten de geri kalmıyordu. İlk gelenler iki delikanlıydı, hemen hemen aynı zamanda gelmişlerdi; bunların arkasından da, doğu derebeylerinin kalıtçısı o güzel kız uğramıştı.

Umduğu o irkilme gerçekten çok hafif geçmiş olmalı ki, farkedilmemişti bile.

***

Walter Kunhardt artık Kreusch'e yazamıyordu, ölmüştü; ama eski arkadaşı ve büyük dostu Wilhelm Rosenkranz ile yazışmayı kesmemişti. Daha doğrusu, ciddi işlere kendilerini vermiş insanlarda görülen bilinçsiz bir çekingenlikle, yazışmak için hep meslekle ilgili, incelenecek bir konunun ele geçmesini kolluyorlardı. Rosenkranz iki yıldan beri, Leipzig Üniversitesi'nde, henüz pek gösterişi olmayan bir görev üstlenmişti; ama, daha şimdiden yıldızı parlamaya başlamıştı bile. Filoloji ve deyişbilimle ilgili küçük bir dergi çıkarıyor ve bunun için de Kunhardt'tan sık sık yardım istiyordu. O eski üniversitelerine onun da dönmesine, kendisiyle yeniden birlikte olmaya can attığını; orada, çeşitli yetenekte birçok kimseye yer bulunduğunu; eğer gelmek isterse, bundan mutluluk duyacağını söylüyordu. (Rosenkranz, dostları arasında yapmış olduğu bir yoklama sonunda bu kanıya varmıştı; eğer Walter izin verirse, onun adına kesin bir girişimde bulunmak istiyordu.)

Kuşkusuz, mesleki vicdanlarının sesine bir kez kulak verdikten sonra da, yazdıkları mektuplar vesilesiyle birbirlerine içlerini dökmek ve biraz yarenlik etmekten de geri kalmıyorlardı; ne var, sözleri yazıya geçtiği için, elde olmaksızın, gene de çekingen davranıyorlardı. Bu mektuplar, o eski söyleşilerin sıcak ve özgür havasını taşımaktan çok uzaktı.

Nitekim, Walter de Marbourg izlenimlerini, kimi akademik inceliklere sarıp sarmalayarak bildirmişti ona.Wilhelm ise, dostunun şaşkınlığını paylaştığını; fakat buna bir açıklama bulmakta kendisine yardımcı olamayacağını söyledi. Aslında, Marbourg'u kendisi de tanımıyordu; benzeri yerleri de görmemişti; kafasında canlandırmakta güçlük çekiyordu. Bu yüzden Walter'e, o eski Leipzig'e dönmeyi içtenlikle salık vermekten kendini alamıyordu; orada da herşey elbette, tam tıkırında değildi; ama, düşünsel havası, Tanrı'ya şükür! insanı bu türden açmazlarla karşı karşıya bırakmıyordu henüz.

—VI—

Kunhardt'ın Marbourg'daki yaşamında en büyük olay, 1926 yılının sonunda, Pierre Camus adında bir Fransız profesörün gelişi ve bir süre orada kalışı olmuştur.

Pierre Camus, Walter'den yalnız bir yaş büyüktü. Üniversitede agreje idi ve bir süre de liselerde ders vermişti. Uzmanlık dalı Almanca idi. Kısa bir zaman önce, Hölderlin üzerine parlak bir tez hazırlamıştı. Amacı, Paris dışında iyi bir fakültede, bir konferans-öğretmenliği kürsüsü sağlamaktı. Ama, daha önceden, bir süre de Almanya'da kalmak istemişti. Bu nedenle, Marbourg Üniversitesi'nde Fransızca okutmanlığı görevini üstlenmişti. Taşıdığı akademik ünvana göre, bu çok gösterişsiz bir iş sayılabilirdi; ama, o bu gibi zırvalar üzerinde duracak adam değildi. Kuzeydeki büyük kentlerin Almanya'sını biliyordu. Biraz da romantik ve eski Almanya'yı tanımak, orada çalışmak ve kendi başına gezip tozmak istiyordu. Tüm masraflarını kendisi karşılayamadığı için ve üstelik insan canlısı ve pek girişken biri olduğundan, bir üniversite çevresinde yaşamayı, yalnızlığa yeğlemişti; öte yandan Marbourg da tam gönlüne göre bir yerdi; pek fazla avantaj sağlamasa da, pek fazla sorumluluk da yüklemeyen bu okutmanlık işinin hepsinden daha iyi olacağını düşünmüştü. Daha doğrusu, kendisine özel bir saygı göstereceklerini de zaten ummuyordu.

Kunhardt ile Camus hemen dost oldular. Bu dostluk, az sonra, özellikle Alman için, olağan bir tanışıklıktan daha değerli ve daha içten bir şey oldu. Pierre Camus, içi dışı bir, neşeli bir insandı. Walter'in ise neşeye gereksinimi vardı; işte bu yeni dost, bu bakımdan, gür ve sağlam bir kaynaktı. Walter memleketini içten sevdiği ve Alman olmaktan kıvanç duyduğu halde, kalbinin gizli bir köşesinde, elinde olmadan, Almanya ile, Almanya'nın yazgısı ve özel görevi, Alman ruhu ile ilgili kuşkular, kaygı verici sorular saklıyordu. İşte Pierre Camus bu yönden yüreğine su serpiyordu; sorunları bir yana atıp yoksadığı için değil; onları, ruhun en karanlık ve dolambaçlı köşelerinden söküp çıkararak, sağduyunun ve sevincin ışığına getirip oturttuğu için onu avutuyordu.

Savaşın tümüne katılmış olan Pierre Camus, imparatorluk Almanya'sı ve Prusya militarizmine karşı hiçbir yakınlık duymuyordu. Alman ruhunun, her türlü siyasal düzenden bağımsız olarak, tehlikeli güçlerle dolu olduğunu bilmiyor değildi. Ne ki, öğreniminin büyük bir kısmını da Almanya'ya borçlu idi; yıllar boyu onun büyük adamları ve dehasıyla içli dışlı yaşamıştı; sapıklıklarını ve kusurlarını bildiği halde, onu sevmekte diretiyordu; tıpkı ailelerde hoyrat ve nankör bir çocuğun sevilmesine çaba gösterildiği gibi.

Duygularını hiç çekinmeden Walter Kunhart'a açıyordu. Sözgelimi şöyle diyordu ona: « Almanya, dünyada kendisine ayrılan yeri, bozup berbat etmekle zamanını geçirdi. Yukarı Ortaçağ'dan bu yana, siyaset alanında yanlış üstüne yanlış yaptı. Baş düşmanının nerede olduğunu aradı durdu. Oysa, baş düşmanı kendisiydi... Evet, Alman halkı, sinirleri bozuk, hırçın ama bunun yanında her türlü yeteneğe de sahip, bir çocuk gibiydi; kendisini arkadaşlarının gözünde öylesine sevimsiz kılıyordu ki, sonunda kapı dışarı ediliyordu.» Şunu da ekliyordu: «Almanya şöyle dediği gün, başına gelen felaketlerin ardı kesilecektir: Ama ne oluyor, kimse benim kötülüğümü istemiyor ki. Dostluk ve güven vermek yoluyla, zaman zaman tutulduğum öfke nöbetlerimden daha da kazançlı çıkacağım.»

Kunhardt'ın küçük evine ilk girdiği zaman-ki o bu evin en sık uğrayan konuğu olacaktı ilerde-, P.Camus, çalışma masasının üstündeki resim ve dövizlerden meydana gelen panoyu gördü. Ortadaki yazıyı mırıldanarak okuldu: *Hiç Öldürmeyeceksin!* Gülümsedi.A... elbet, kısa, bir kötülük düşünmeden, alaysız bir gülümseme idi bu; belki biraz safça yapılmış bir gösteri karşısında, duygulanmış bir iyimserliğin gülümseyişiydi; «Oo... Ne güzel... Bu kadarını beklemezdim doğrusu... Keşke hep böyle sürüp gitse» demeğe gelen bir gülümseme.

Daha sonra da şöyle demişti: «Bu yolda düşünen ve bu yolda duyup yaşayan binlerce insandan birisiniz siz de kuşkusuz... Ülkenizin yönetiminin iyi ellerde bulunmasına göz kulak olmak, sizin gibi insanlara düşüyor».

Ne var ki, Pierre Camus daha açık seçik fikirlere geçmek istediğinde, Alman siyasasının yönlendirilmesi üzerine Walter'e sorular sorduğu zaman ve ona: «Ülkenizde kaygı verici belirtiler görmüyor musunuz? Cumhuriyetçi-

leriniz acaba bir bakıma çok silik ve çok çekingen değiller mi? Buna karşılık kışkırtıcılarınız biraz çokça değil mi, bağnaz yol göstericileriniz biraz çokça değil mi? Her yanı sarmış olan devşirme çeteleri siz de çok bulmuyor musunuz?.. Bu türden kışkırtmalara halkınızın ne denli duyarlı olduğunu bilirsiniz. Sizin gibi daha binlerce namuslu insan için, biraz daha yüksek sesle konuşmak, aranızda dirsek teması yapmak, kendinden emin ve bozguncunun kafasını kırmaya hazır bir cumhuriyeti istemek zamanının artık gelmiş olduğunu düşünmüyor musunuz?» şeklinde sorular sorduğunda, Walter Kunhardt'ın yanıtları bütün umutlarını suya düşürüyordu. İçtenlikten yoksun oldukları için değil elbet. Kimi sorumlulukların varlığından habersiz, bunları hiç duyulmamış, nerdeyse akıl almaz şeyler gibi gören; üstlenme düşüncesi aklına gelince dehşete kapılan; işin en kötüsü, daha başlangıçta yeteneksizliği ve başarısızlığı kabul eden bir kişilikten kaynaklanmış olmalarıydı.

Şöyle diyordu kendi kendine P.Camus: «Büyüklerin işlerine karışmaması gereken, küçük yaşta bir çocukla; ya da eski mutlak monarşilerden birinin bir uyruğu ile karşı karşıyayım sanki; öyle inanmış ki, aklı ve yetenekleri ne olursa olsun, iktidarın yüce kararları, kendi kafasının çok üstünde bir düzeyde alınmaktadır, sanki».

***

Bir gün Walter Kunhardt'ın vicdanı zorlu bir çatışma içine düştü. P.Camus aylardan beri orada bulunuyordu. Walter'i her gün görüyor, uzun uzadıya konuşuyor, birlikte gezip dolaşıyorlardı. Öyle ki, Fransız artık kişisel işlerini de ona açmaya başlamıştı; Fransa'daki kamusal ve özel yaşantısını tüm ayrıntılarıyla hiç çekinmeden, hatta bilebildiği kadarıyla gidişatın iç yüzünü göstermekten de kaçınmadan ona açıyordu. Fransa'dan biraz ilginç bir mektup alsa, dostuna bunu açmadan duramıyordu. Kısaca, ikisinin en çok anlaşıp birleştikleri sorunlardan biri, ikisinin de en kutsal olarak bellediği davalardan biri, Fransa ile Almanya arasındaki ilişkilerin iyi olması ve barışın sonsuza dek korunması ve güçlendirilmesi olduğu için, Camus memleketinde tehlikeli bir gelişim gibi, ikisinin de bağlanmış olduğu davaya ters düşebilecek bir kıpırdanış gibi görünen herşeyi ona bildirmeyi, boynunun borcu sayıyordu. Kendi kendine şöyle düşünüyordu: «Ülkemde olup bitenler söz konusu olduğunda, eğer ben kendim örnek olmazsam, bu iyi niyetli Alman'ı, ülkesinde olup bitenlere daha açık ve ciddiyetle bakmaya nasıl yöneltebilirim?» Birçok kez de şöyle açıklamıştı düşüncesini: «Barış dostlarının üstüne düşen görev, kendi hükümetlerini kollayıp gözaltında tutmaktır; giderek kendilerine kuşkulu görünen gelişmeleri hemen ortaya koyup, gözler önüne sermektir. Yeni yıkımlardan kaçınmanın bundan daha emin bir yolu olamaz.»

Walter Kunhardt da bunları onaylar gibi görünüyordu.

Bir gün Walter'e Üniversite rektörünün kendisini beklediğini bildirdiler. Gitti. Rektör, onu, biraz gizemli ve resmi bir tavırla karşıladı; sonra mühürlü bir zarfı uzattı ve kurumlu bir sesle şunları söyledi:

«— Bu zarfın içindekileri yalnız kaldığınızda açıp öğrenebilirsiniz. Bence ne olduğu bilinen bir şey. Gizli tutulması gerekli bir konu olduğunu söylememe hacet yok. Posta ile gönderilmemiş olması, size tarafımdan verilmiş bulunması, bunu size anlatmaya yeter. Marbourg'danayrılmak zorunda bulunuyorsunuz... Ayrılışınız için, ya ailevi ya da başka türlü akla yatkın bir bahane uyduracaksınız. Sonra bunu bize bildireceksiniz. Asıl nedenin ne olduğunu öğrencileriniz de bilmemelidir.»

Walter eve dönünce zarfı açtı. Dört haftalık bir askeri eğitim için bir çağrıydı bu. Kağıdın sol köşesine, «son derece gizlidir» kaydı konmuştu. Metnin bir ayrıntısından, bu eğitim döneminin yedeklerle ilgili olduğu anlaşılıyordu. Walter savaşı astsubay olarak bitirmişti. Hiç kuşkusuz, bu önlem, Almanya'nın öbür ülkelerle yapmış olduğu diplomatik bağlantılara aykırı düşmekteydi. Bu nedenle, gizli tutulması da gayet doğaldı.

Walter, «bu emre uyacak mıyım?» diye bir soruyu aklından bile geçirmedi; böyle bir soruyu ortaya atabilmek için bile hani nerdeyse Tolstoyvari bir kahramanlık gerekirdi ki, Walter gerçek yaşam içinde böyle bir şeyi düşünmeyi göze alamazdı. Ama, «Bundan Pierre Camus'ye bahsedecek miyim?» diye bir soruyu aklından geçirdi. Üstün nitelikte bir ödev duygusuyla buna mecbur olduğunu farkediyordu pekâlâ. Aklı başında bir adam olan Camus'nün kendisine açılan bir sırrı ihtiyatsız bir şekilde kullanmayacağını, hatta belki de, iyice düşünülürse, hiçbir şekilde kullanmayacağını, sadece bilgilenmek üzere kendisinde saklı tutacağını da çok iyi biliyordu. Son olarak, Walter, şiddet ve yalan güçleri karşısında böylece bir kez tamamen teslim olduğunda (çünkü, P.Camus'ye açılma teslimiyeti tam olmaktan çıkaracaktı), bundan böyle her zaman ve her defasında giderek daha ağırlaşan ahlaki bir bedel ödeyerek teslim olacağını belli belirsiz bir şekilde hissediyordu.

İvedi ve çapraşık bir aile sorunu için, Hanovre'da bir yere gitmesi gerektiğini ve orada birkaç hafta kalabileceğini Pierre Camus'ye bildirirken, saf saf gülümsemekten kendini alamamıştı. Camus, onun Hanovre'da ailesinden birinin bulunduğunu hiç duymamıştı ve daha önce de dostunda, bu konuda hiçbir kaygı belirtisi de görmemişti; şimdi bunları dinlerken yüzü saygılı bir anlama bürünmüştü; ancak, bu çehrede tam bir inanç da okunmuyordu. Bu yüzden Walter de, öyküsünü allayıp pullamaya başlamıştı. Hanovre'daki ailesinin bu kolu üzerine, orada ortaya çıkan güçlükler üstüne, bu gezinin kendisi için bir angarya olduğu üstüne ayrıntılı bilgiler vermeye yeltendi; ama, ne bir romancının, ne de bir yosmanın düş gücüne sahip olmadığı için yalan kıvırtamıyordu. P.Camus de suskunluğunu arada bir, ya hafif bir gülümseme ile ya da tek heceli bir sözcükle kesiyordu; bunun anlamı da açıkça şuydu: «Niye zorlanıyorsun dostum? Senden bir şey istediğim yok ki benim.»

Walter eğitim dönemini geçirdi ve teğmen rütbesiyle döndü; şimdi artık şu kanıya sahipti: Yüksek Kurmay Heyeti, Reich'ın yeniden silahlanmasına girişebilmek için, bir yandan beklerken, öte yandan da geniş ve gizli bir çalışma ile eski kadrolarını işe yarar bir durumda tutmaya ve gelecekteki ordu kadrolarını hazırlamaya çalışıyordu. Locarno Antlaşması'nın üstünden daha iki yıl geçmeden, hele Avrupa barış politikası tam gelişim sırasında iken girişilmiş çok ilginç bir durumdu bu.

Ne var, bu durum ne denli ilginç olsa ve felsefi düşünceler ortaya atmaya ne denli elverişli olsa da, Walter olup bitenlerden dostuna bilgi vermeyi reddetti. Üstelik, hiç sırası değilken, yersiz bir gayretkeşlikle, Hanovre'daki güzel doğa görünümlerinden ve noterin evindeki aile toplantılarının yavanlığından uzun uzadıya dem vurdu.

Dostu ile kendisi arasında, Adolf Hitler'in adının ilk anılması da yine bu askerlik dönüşünden sonra oldu. Ama bu kez yarayı deşen P.Camus idi.

«—Bu Adolf Hitler de kim oluyor?» dedi. «Onun hakkında ne düşünüyorsun? Bilmem nedense, hiç değinmedik bu konuya. Bakın, siz burada yokken görüşecek kimsem kalmadığı için, sağda solda dolaştım ve öğrencilerle bir hayli

çene çaldık... Anladığıma göre, Hitler denilen bu adam, fazla yaygara koparmaya ve birçok kafaları karıştırmaya başlamış...

Bu soru üzerinde durup düşünmeye vakit kalmadan Kunhardt, anlatılması güç, çok karışık bir düşüncenin içinde doğmakta olduğunu hissetti. Bir duyguya benzer bir şeydi bu, bir şeyleri korumak, örtbas etmek istiyordu sanki. Evet, hiç farkında olmadan, W.Kunhardt'ın ilk tepkisi, «Adolf Hitler»i savunmak zorunluluğunu duymasıydı. (Bu daha önceden yüzüne vurulmuş olsaydı, herhalde ya çok şaşar, belki de kızardı.)

«—Aman canım!..» dedi umursamaz bir tavırla. «Gerçekten, gürültü etmeye başladı. Ama, nerden baksan, gürültüdür onun çıkardığı. Doğrusu ya, kimsenin de ciddiye aldığı yok. Sağın adamları, Çelik Miğferliler ve ötekiler var, asıl bunlardan korkmalı; bu adamlar onu, halk yığınlarını oyalamak amacıyla, bir kukla gibi oynatıp kullanıyorlar. Bir oyuncaktır o: Kutusundan zıp! diye fırlatılıp çıkarıldığı gibi, bir çırpıda da yerine sokulabilir ve yok olur gider. Ve eğer şu anda, halk kütleleri arasında, komünistlerin eylemine ket vuruyorsa, —ki oldukça kaygı vericidir bu eylem— büyük bir kötülüğü de olmamalı.»

«— Hımm!.. Öğrencilerle yapmış olduğum konuşmalar, dedi Camus, bende başka bir izlenim uyandırdı ama... O yaptığı soytarı gösterişlerinden başka, bu babayiğit, bana kalırsa derinliğine bir uğraş içinde. Öğrencilerinizden birçoğu onun fikirlerinden söz ederken hiç de gülmüyorlar... Uzatmayayım, aklı başında insanların büyük çoğunluğu karşısında hiçbir şansı olmadığına ben de yürekten inanmak isterdim doğrusu...»

—VII—

P.Camus'nün Marbourg'dan ayrılışından bu yana bir sömestrlik bir zaman geçmişti; bu süre içinde Walter Kunhardt'a gayet dostane haberler göndermişti. Yine bu süre içinde W.Kunhardt, öbür büyük dostu Prof.Wilhelm Rosenkranz'dan aşağıdaki mektubu almıştı.

«Çok sevgili dostum, işte sonunda işimiz oldu! Umarım ki bu güzel çalışmayı sen kendi ellerinle bozmazsın. Ben son direnmeleri de nihayet kırabildim. Konseyin istediği tek şey, adaylığını resmen koymandan ibaret. Senin için bir kürsü hazırlandı, bekliyor... Senin öğretiminle benimkinin aynı olduğunu ileri sürerek karşı çıkışları bastırmak için benim ders programımdan bazı konuları sana ayırmayı öneriyorum... Bu konuda kaygın olmasın... Aramızda bu işi halletmek için bol bol vaktimiz olacak!»

İşte böylece Walter Kunhardt Leipzig Üniversitesi'ne profesör oldu, eskiden sadece bir öğrenci olarak yaşadığı çevreye, saygıya değer bir öğretmen olarak döndü; buna çok seviniyordu. Ne çare, çok geçmeden sevinci kursağında kaldı. Öğrencileriyle karşılıklı ilişkiler kuramadığını çok geçmeden anladı; bu ilişkiler okul çalışmalarının ötesine geçemiyordu; kendilerini anlamaya çaba gösteriyordu, ama, bu genç insanların çoğunun kendisi için anlaşılmaz olarak kaldığını görüyordu. Kuşkusuz, kendisini öğrencilerinden ayıran moral mesafe Marbourg'dakinden daha büyük değildi. Ne ki Marbourg'ta böyle bir durum hiç de şaşırtıcı olamazdı; daha kötüsü de beklenebilirdi. Burada, Leipzig'te, eski üniversitesinde, ezbere bilmekle övündüğü bu Saksonya'da, bu yalnızlık ve başarısızlık izlenimi çok acı oluyordu.

Derdini Rozenkranz'a açtı. Dostu da, gelecekte doğabilecek bir tehlikeyi hiç gizlemeksizin şöyle dedi:

«— Yeni gelmiş olduğun için dikkati çekiyorsun... Ama, şurası da doğru eski havaları artık arama buralarda... Ne var, insan zamanla buna da alışıyor.»

Kunhardt da alışmaya çalıştı; bu arada, öğrencileriyle kendisi arasındaki o donup kalmış kalın sis perdesini delmek için çaba göstermekten de geri kalmadı. Derslerinde genel fikirler üstüne tartışma açmaya, işlediği konuyu bir ara bırakıp, başka konulara girmeye fırsatlar yarattı. Ama çabası boşuna oldu. Öğrencileri, davranışlarıyla, sanki şöyle der gibiydiler: «Hoppala! İşte yine zırvalamaya başladı! Ne sanıyor bu adam kendini, kendisiyle tartışıp da zamanımızı mı yitirelim yani?»

Dostane söyleşiler yapmak üzere onları evine çekmeyi denedi. Gördü ki, ya neresi olduğunu Tanrı bilir, bir başka yerde buluşmak üzere sıvışıp kaçıyorlar ve orada kimbilir hangi hocaların sözlerini dinliyorlardı; ya da, eve geldiklerinde, hiç ağızlarını açmaksızın, sessizce duruyorlardı. Kunhardt çalışma odasının duvarına, masanın tam üst tarafına, Marbourg'da olduğu gibi, yine resimler ve dövizler iliştirmişti; tıpkı eskisi gibi, *Hiç Öldürmeyeceksin!* dövizini de tam ortaya yerleştirmişti. Sadece Briand ile Stressmann'ın ikili fotoğrafları yoktu; herhalde, güncelliklerini yitirdiklerini düşünmüştü.

Görüşmeye gelen öğrenciler dövizlerden gözlerini ayırmıyorlardı. Marbourg'daki gençler gibi davranmıyorlardı tamtamına. Bir acayiplik, hiç beklenmedik bir densizlik görmüşler gibi, gözlerini fal taşı gibi açıp bakıyorlardı. Dudaklarında bir çeşit alaycı bir gülümseme beliriyordu, sanki küçümseyici bir hoşgörü içindeydiler. Ancak, tek kelime söylemekten de çekiniyorlardı.

«Geçip gitmiş bir dönemin bir kalıntısı... bir fosil gibi görüyorlardı beni sanki...» diye içinden geçiriyor ve kafası karışıyordu.

İşte bu yıllarda, Hitler'in adım adım yükselişine tanık olmuştu.Her yandan belirtiler başverip görünüyordu. Bunu anlamak için, gazetelere bir göz atmak, insanların alay alay yürüyüşe geçtikleri caddelerde şöyle bir dolaşıvermek yeterliydi. Duvarlarda, yakalarda, genç kızların göğüslerinde gamalı haçın çoğalmasını görmek yeterliydi. Üniversite koridorlarında bir öğrenci toplantısının üstüne varmanız, bazen bir ders salonunu baştan başa saran kimi homurdanmalara kulak vermeniz yeterliydi. Walter Kunhardt, bunlarla elden geldiği kadar az karşılaşmak için çok çaba harcıyordu. Yolda, gözlerini iki adım ötesine dikmiş,kulaklarını bilerek dünyaya tıkamış bir halde yürümeyi öğreniyordu. Kafa sporu, «başka bir şey düşünmek» olmuştu. Var gücüyle işe vermişti kendini. Boş zamanlarında antik tarihle ilgili yapıtlar, ya da polisiye romanlar okuyordu.Buna karşın, bir kuşatma içinde olduğunu duyuyordu ve iç sıkıntısı durmadan büyüyordu.

Rosenkranz'la sık sık yine görüşüyordu. Ama, Rosenkranz'la bile bu can sıkıcı konulara değinmekten çekiniyordu. Sık sık karşılaşmak zorunda olduğu meslektaşları arasında, sadece bir kişi, Boehlen, açıktan açığa Hitlerciydi. Bu yüzdenWalter, bu Boehlen hakkında acayip bir meraka kaptırmıştı kendini. Nasıl olur da bu kültür düzeyine varmış bir insan Nazi olabilirdi, hem de söylendiğine göre, ateşli bir Nazi? Bunda bir propaganda vesilesi gören Boehlen, seve seve düşüncelerini açıyordu. Ancak, öğretinin saçma ya da kışkırtıcı maddelerinden birini aktarmış olduğu her zaman şu sözleri ekliyordu: «Bunlar, harfi harfine yorumlanabilecek fikirler değildir; ayrıca, alışık olduğumuz yöntemlerle de tartışılamaz. Dinamik bir değerleri vardır onların. Toplumsal yapının gücünü uyandırabilecek ve belli bir sayıda dönüşüme yol açabilecek, kollektif tasa-

rımlar yaratmayı amaçlarlar; bunların meyvalarını sonradan devşiririz.»

Boehlen, okumak üzere, Walter'e «Mein Kampf-Kavgam»dan bir adet vermişti, ama Walter henüz okumamıştı bunu.

«— Elbette,» dedi ona gülümseyerek; bu gülümsemede bağnazlık yoktu; sanki, övünülecek bir düşünsel üstünlük konumunu, karşıdakini paylaşmaya çağıran bir gülümsemeydi, «Onu tutmak ve sonra da salıvermek gerekir. Hitler aslında gerekli bir araçtır ve Alman ulusal bilincinden yarıyarıya bilinçsizdir . Sögelimi, onun savaş kuramları simgesel imgeler bakımından bir değer taşır. Eski bir muharip ve savaş kurbanı olan kendisi, gerçekte, barışa yürekten bağlıdır.»

W.Kunhardt *Kavgam*'ı okurken, iyi eğitim görmüş bir yeniyetmenin çok açık saçık bir kitabı okurken duyduğu tepkileri yaşadı içinde biraz da. Her an içi bulanıyor, kızıyordu, kitabı yere çarpıp atmak istiyordu. Ama atamıyordu da. İçgüdülerinde bir takım hoş ısırıklar, kafasının içinde pis bir baş dönmesi, sürdürüp götürmekten üzüntü duymadığı bir çeşit güçsüzlük esrikliği duyuyordu.

1932'de, Leipzig Uluslararası Sergisi sırasında, W.Kunhardt, şimdilerde Lille kentinde konferans öğretmeni olan P.Camus'yü, üniversitede üç ders vermek üzere çağırttırdı. İlişkilerini hâlâ mektupla sürdürüyorlardı. Walter, dostunun evlenmiş olduğunu, bir çocuğu bulunduğunu biliyordu. Bu ziyaretle, içinde giderek büyüyen sıkıntıya bir ferahlık getirebileceğini umuyordu besbelli; ama kimbilir, daha da karanlık duygulara kaptırmıştı kendini belki de.

Karşılaşmaları çok sıcak oldu. Camus, çok geçmeden, konuşmayı, Hitlerciliğin, «Yıldırım hızıyla ilerleme» konusuna getirdi. Birçok Fransız gibi bu konu onu da çok kaygılandırıyordu.

«— Beş altı yıl önce size söylediklerimi anımsıyor musunuz? O sıralar, siz, tehlikenin ciddiye alınacak bir yanı olmadığını, Hitler'in bir kukladan başka bir şey olmadığını ileri sürmüştünüz. Şimdi görüyoruz ki, bu kukla nerdeyse Almanya'yı avucunun içine almış durumda...Yahudiler'e yapılacak işkenceleri... tüm özgürlüklerin ortadan kalktığını yakında göreceksiniz... Memleketinizin bir öç alma savaşına sürüklendiğini göreceksiniz...»

«— Biliyor musunuz?» diye yanıtladı Kunhardt çekine çekine «bu konuda dışardan bir değerlendirme yapmak çok güç...Müttefiklerin Almanya'ya karşı yaptığı haksızlıklar, Hitler'in propagandasına en sağlam kanıtları sağlamış oldu... Yahudi sorununa gelince...Dostum Rosenkranz'a söylemiyorum bunları, ama size açabilirim... Unutmayınız ki, bugün, Berlin'de, sözgelişi, avukatların ve doktorların dörtte üçü Yahudi... Tiyatroda, basında, giderek üniversitede bu oran bozukluğu nerdeyse aynı derecede göze batıcı... Aslını ararsanız, Hitler davasını kazanamayacak. Giriştiği hareketin gelişim eğrisi artık tepe noktasına gelmiş bulunmakta iniş başlamak üzere... Ancak, olağanüstüden, kazanacak olursa bile, bunun sonunda savaşa dönüşeceğine inanmayın. Nazi partisinin parolası, propaganda sloganları nelerdir, biliyor musunuz? 'Onurlu bir barış' 'Hakların eşitliği içinde bir barış'. Alman halkı bu nakaratlara sevinçle kulak kabartıyorsa, öyle pek fazla kınamayın onu... O kadar çok çekti ki!»

P.Camus, hafif bir gülümseme ile onun gözlerinin içine baktı; bu gülümsemede bir düş kırıklığı, alaycı bir uz-görüş vardı; Herman Kreusch'ün o eski gülümseyişine benziyordu biraz. Sonra şöyle çıkıştı:

«— Tanrım daha neler! Eğer Almanya'da herkes, buna Hitler de dahil, barış istiyorsa, o zaman başının derde girmesi için çok az olasılık vardır». Sonra, daha başka bir tonla şunları ekledi:«Şimdi artık şaşmıyorum Hitler'in niçin bu denli hızla ilerlediğine. Çünkü, sizin gibi, en sarsılmaz en sert bir direnişi onun karşısına çıkarmak durumunda olanlar bile bu ağzı kullandıktan kelli...»

Son görüşmeleri aralarındaki bütün bağları koparayazdı.

(Sürecek)

İŞLEV DEĞİŞİKLİĞİNİN ESTETİKSEL SONUÇLARI: BERTOLT BRECHT

"Carrar Ana'nın Tüfekleri"-1

Oğuz Özügül

Edebiyat ve sanatın gördüğü işlev çok yönlüdür. Ama bunlardan en önemlisi, sanatla izleyicileri arasında ancak bir ilişki kurulduğu zaman gerçekleşen yöndür. Öte yandan sınıflı toplumlarda, özellikle kapitalist meta üretimi toplumunda sanatçının izleyicilerine doğrudan doğruya, dolaysız ulaşamadığı da bir gerçektir. Sanatçı söyleyeceklerini izleyicilerine iletirken, *Brecht* tarafından "kapitalist sanat pazarının üretim araçları" diye tanımlanan bir takım "araçlar"dan yararlanmak zorunda kalmaktadır. Sanatçı her ne kadar bu "araçlar"ın niteliğiyle ilgilenmese de, kısa süre sonra bunların kullanılış ilkelerini ve sınırlarını tanır, öğrenir. Bunun üzerine belirli bir içeriği izleyicilerine iletmek için, gerekli olanları yansıtarak, edebiyatın toplumsal işlevinin bu en önemli yönünü, yani izleyicilerle ilişkisini dolaylı bir duruma getirir. İşte bu yön *Brecht* için, ancak aşıldığı zaman sanatı anlamlı ve uğraşmaya değer yapan bir yöndür.

Edebiyatın işlevinin bu en önemli yönünden çeşitli sonuçlar ve estetiksel kategoriler türetilebilmektedir. *Brecht* de 20'li yılların sonundan itibaren tüm estetiksel çabalarını sanatın işlevini değiştirme yönünde yoğunlaştırmıştır. *Brecht* bu işlev değişikliğini, toplumsal değişmeyi önkoşul olarak içeren ve edebi teknik gibi izleyicilerin tutumunu da kapsayan bir süreç sayıyordu. *Brecht*'in dinleyicilerine söyleyecekleri, "araçlar" da, edebi teknikte ve sanatın izleyicilerce algılanışında bir değişikliği gerektiriyordu. Sanatın işlevini değiştirme çabasından çıkarak *Brecht* ortaya özellikle iki soru atıyordu: Söyleyeceklerimle kapitalist üretim ilişkilerinin "araçlar"ı üzerinden izleyicilerime nasıl ulaşabilirim? Yapıtlarım izleyicilerde hangi davranış tarzına yol açmalıdır?

"Söyleyecek sözü olup da dinleyici bulamayan bir kişinin durumu hiç de iç açıcı değildir. Ancak, kendilerine bir şeyler söyleyecek kimse bulamayan dinleyicilerin durumu ise daha da içler acısıdır."

Bertolt Brecht

Brecht'in ilk sorunla ilgili çözüm önerileri, günümüz kapitalist sanat aygıtı içinde sanatçıların izleyecekleri strateji açısından güncelliğini korumaktadır. *Brecht* kapitalist "araçlar"ı bir yana bırakmakla radikal çözüm yolunu bulduklarını sananlara karşı çıktığı gibi, sanatçıların getirdikleri yeniliklerle kapitalist "araçlar"a can vermekten kaçınmalarının zorunluluğuna da dikkati çekmiş ve bu yeniliklerin daha çok "araçlar"ın toplumsal temelini sarsacak türden olması gerektiğini vurgulamıştır. *Brecht*'e göre, sanatçıların getirdiği yenilikler, içerik ve teknik yönünden bu "araçlar"ı olanaklarının sınırlarına kadar zorlamalıydı. Gerçekçi sanat toplumsal dönüşümler için üzerine düşen görevi ancak bu şekilde yerine getirebilirdi.

30'lu yılların başında *Brecht* "Önlem" ve "Ana" adlı yapıtlarıyla toplumcu tiyatro sanatına geçiş sürecine girmiş, daha sonraki göç yıllarında ise, anti-faşist halk cephesinin kurulması için ilerici sanat döneminin araçlarını siyasal ve sanatsal yönden daha iyi değerlendirmeyi öğrenmiştir. *Brecht* tiyatronun belirli geleneksel öğelerine yeni biçimler kazandırmış ve önce kısa, tek perdelik oyunlarında gerçekleştirerek yapıtlarında toplumcu gerçekçilik yöntemini uygulamaya başlamıştır. 1937 yılında kaleme aldığı "Carrar Ana'nın Tüfekleri" oyunu, işte bu toplumcu gerçekçilik yönteminin uygulandığı ilk yapıtlarından biridir. Bu kısa oyun, İspanya halkının faşizme karşı verdiği kahramanca savaşa destek ol-

mak için yazılmıştır.

Ozanın siyasal ve edebi amaçlarını daha yakından izleyebilmek için İspanya İç Savaşı'nın tarihsel nedenlerine kısaca değinmek yararlı olacaktır. Faşizmle mücadele, iç savaşın başladığı 1936 yılında birçok yönden tepe noktasına ulaşmıştı. 1935 yılında Fransa'da Halk Cephesi'nin elde ettiği zafer, antifaşist güçlerin tek bir cephede birleşebileceklerini kanıtlamıştı. Almanya'daki direniş hareketi ile sürgündeki siyasal çalışmalar da yeni bir güç kazanmış, Berlin'de ilk geniş Halk Cephesi kurulmuştu. *Hitler*'e karşı artan direnişi faşist yöneticiler bile itiraf etmek zorunda kalmışlar, grevlerin ve benzeri çatışmaların giderek çoğaldığını ve bunlardan belirli bir bölümünün siyasal içerikli grevler olduğunu belirtmişlerdir. İspanya'da üst düzeye ulaşan Halk Cephesi siyasetinin sonuçlarından korku duyan Alman ve İtalyan faşistleri, meşru hükümete başkaldıran gerici generalleri gönderdikleri silahlar ve askeri birliklerle desteklemişler ve böylece cumhuriyetçi İspanya'nın yıkımına yol açacak darbeyi indirmişlerdir. Ancak bu saldırının asıl amacı, (1) Almanya'nın İspanya'daki madenler ve maden işletmeleri üzerindeki hakkının kesin bir güvence altına alınması, (2) Demokrasinin tümüyle ortadan kaldırılmasıydı (*).

İspanya halkına yönelik bu faşist saldırı gibi, dünyadaki hiçbir olay, ozanlarla yazarların kaleme ve silaha sarılmalarına neden olmamıştır. Bu yazarlar faşizmin gözü dönmüş saldırgan niteliğini tüm dünyaya açıklama zorunluluğunu kavramışlardı. *Brecht* de hemen tepki göstererek o sırada Paris'te bulunan bir Alman topluluğu için "Carrar Ana'nın Tüfekleri"ni kaleme almıştır. İspanya'ya silah sokulmaması kararını —faşistler için gönderilenler dışında— Londra Tarafsızlık Kurulu'nun titizlikle uyguladığı bir dönemde *Brecht*'in oyunu, sahnelendiği Avrupa kentlerinde (Paris, Kopenhag, Prag vb.) edebi bir silah olarak işlev görmüştür.

Oyun kaleme alınmadan önce meydana gelen bir olayı burada kısaca anmak ilginç olacaktır. *Brecht*'in çalışma arkadaşı ve Kopenhag Kraliyet Tiyatrosu oyuncularından *Ruth Berlau* 1937 yılında, İspanya kurtuluş savaşıyla ilgili bir oyun için *Brecht*'e malzeme toplamak üzere İspanya'ya doğru yola çıkmış ve İspanya'ya varınca tıpkı ötekiler gibi silaha sarılarak savaşa katılmıştır. Bunun üzerine *Brecht Berlau*'ya yazdığı mektupta, bir görevi yeterli neden olmadan bir başkasıyla değiştirmenin gerçek bir devrimciye yakışmadığını belirtmiştir. Bu arada *Brecht,* özellikle ilgisini çeken Bilbao kuşatması üzerine gerekli malzemeyi kendisi bir araya getirmiş, savaşın gidişini izleyebilmek için gazetelerde yayımlanan yazılarla harita taslaklarını toplamıştır. Bilbao'daki olaylar üzerine ayrıntılı bilgiler edinen *Brecht* bu nedenle oyuna önce "Bilbao Üzerinde Generaller" adını vermiştir. Ancak Paris'teki ilk gösteriminden kısa süre önce bu adı, oyunu daha iyi niteleyen "Carrar Ana'nın Tüfekleri" adıyla değiştirmiştir.

Oyun, eğer hiçbir şeye karışmazlarsa iki oğluyla birlikte savaştan sağ çıkabileceğine inanan Carrar Ana'daki değişmeyi anlatmaktadır. *Brecht*'in kendisi konuyu şöyle özetlemektedir:

"1. Sahne:

Bir ayaklanma sırasında ölmüş bir balıkçının dul karısı Teresa Carrar ekmek pişirir ve balık ağını onarırken, faşistlere karşı savaşmak için cepheye gitmek isteyen iki oğlunu gözlemektedir.

2. Sahne:

Bir işçi, Pedro Jaquéras, Franco'nun generallerine karşı savaşılan cepheden gelir. Kızkardeşi Teresa Carrar onu kuşkuyla karşılar.

3. Sahne:

Teresa Carrar'ın büyük oğlu Juan'ın sevgilisi milis Manuela, Carrar Ana'yı suçlar, Juan'ı cepheye gitmekten alıkoyduğu için Franco'nun generallerinden yana olduğunu söyler.

4. Sahne:

Pedro Jaquéras, Carlo Carrar'ın tüfeklerini arar. Ama köy rahibinin gelmesiyle arayışı kesintiye uğrar. Köy rahibini Carrar Ana, savaşmazlarsa sağ kalacaklarına kardeşini ve oğlunu inandırması umuduyla çağırmıştır. Rahip Carrar Ana'yı düş kırıklığına uğratır. Pedro onu susturur.

5. Sahne:

Pedro, Carlo Carrar'ın tüfeklerini bulur ve gözden geçirir. Carrar Ana tüfekleri geri ister ve yeniden gizler. Sonra bayrağı yırtar.

6. Sahne:

Kızı Franco'ya karşı çarpışan ve ölen yaşlı kadın Perez'i Carrar Ana avutmak ister, ama Perez tarafından aşağılanır.

7. Sahne:

Carrar Ana oyuna ve zora başvurarak oğlunun cepheye gitmesini önlemeye çalışır.

8. Sahne:

Avlanırken faşistlerce öldürülen Carrar Ana'nın oğlunu balıkçılar kulübeye getirirler./ Carrar Ana kardeşinden ve oğlundan tüfekleri çıkarmalarını ister./Juan'ın yerine kendisi cepheye gider."

Brecht'in daha sonraki yıllar içinde kaleme aldığı "Cesaret Ana ve Çocukları", "Lukullus'un Sorgusu", "Arturo Ui'nin Önlenir Yükselişi" ve "Şvayk İkinci Dünya Savaşı'nda" adlı oyunlarında işlediği savaşa karşı mücadele sorunu, giderek tüm yazınsal yapıtlarının ana sorununu oluşturmuştur. *Brecht* faşist saldırının durdurulması için yazınsal araçlarla savaşmayı görev olarak kabul ediyordu. Ayrıca, faşist güçlere sadece zora başvurularak karşı konulabileceği gerçeğini insanların kavramış olmalarını önemli buluyordu. Bu yüzden "Carrar Ana'nın Tüfekleri" oyunu en başta pasifizmle bir hesaplaşmadır. Ozan burada pasifizmin yalnız dinsel ve dünyagörüşsel gerekçelerle her çeşit kaba güce başvurmaktan kaçınan biçimini değil, daha çok kaba güç önünde teslimiyetçi bir gerileyişi eleştirmektedir.

Oyunun siyasal amacı, *Brecht*'in İsveç'teki bir gösterim için yazdığı önoyunda açık seçik belli olmaktadır. Bu önoyunda Carrar Ana bir Fransız toplama kampındadır; ve oyunun asıl konusu olan Carrar Ana'nın öyküsü de, bir Fransız nöbetçinin alaycı bir şekilde sorduğu, toplama kampına düşmenin bir işe yarayıp yaramadığı sorusuna

verilen yanıttır. Nöbetçilerden biri şöyle der: "Belki de savaşmanın hiçbir anlamı yoktur. Çekler savaşmadılar ve bu yüzden yenildiler. Siz savaştınız da ne oldu, siz de yenildiniz. O halde savaşmak niye?" Aynı şekilde toplama kampında bulunan Teresa Carrar'ın kardeşi işçi Pedro Jaquéras bunun üzerine kendisi gibi bir işçi olan nöbetçiye, oyunun siyasal amacını en iyi biçimde özetleyen şu yanıtı verir: "...Size en iyi yanıtı ileride oturan kızkardeşim verebilir; ne yazık ki dilinizi anlamıyor. Kızkardeşim iki oğluyla birlikte Katalonya'daki küçük bir balıkçı köyünde yaşıyordu. O da kendi kendine sormuştu: Savaşmak niye? Bu soruyu uzun süre, neredeyse iş işten geçene kadar sordu kendine; onun gibi düşünen birçoğu da çok uzun süre, neredeyse iş işten geçene kadar sordu bu soruyu. Ve yenilgimizin nedenlerinden biri de bu kadar uzun bir süre sorulmasıydı bu sorunun. Eğer bu soruyu bir kez sorarsanız, o zaman yenilgi kaçınılmaz olacaktır sizler için de." *Brecht* bu önoyunu daha çok güncel bir olayın, faşistlerin Çekoslovakya'ya saldırısının altını çizmek için gerekli bulmuştu.

Carrar Ana'nın zor kullanmaya karşı çıkışı dünya-görüşsel, dinsel nedenlerden kaynaklanmamaktadır; hatta bir zamanlar kocasını sömürücülere karşı savaşması için teşvik bile etmiştir. İncil'deki "kılıca sarılan, kılıçla ölür" sözlerinin de tasarladığı dünyada yeri yoktur; bunu daha çok kardeşine karşı kendini savunmak, çocuklarını savaştan uzak tutmak için kullanmaktadır. İstediği sadece sağ kalmaktır. Generallerin gücünün çok büyük olduğunu görmüş, kocasının ölümü kendisi için kanlı bir ders yerine geçmiştir. Şimdi de sesini çıkarmak istememektedir; sesini çıkarmayana dokunulmayacağını sanmaktadır. Bu düşüncesini Pedro'ya söylediği şu sözlerle açıklamaktadır: "Gün geçtikçe kötüye gidiyoruz ve bu yaşama katlanmak o denli kolay değil. Ama zora başvurmak da hiç olmaz. Kocamın ölüsünü getirip odanın ortasına bıraktıkları gün anladım bunu. Ben generallerden yana değilim, bunu söylemem bile utanç verici. Ama sesimi çıkarmaz, öfkeme gem vurursam belki bize dokunmazlar. Basit bir hesap bu. Çok şey istemiyorum ki." Sadece sefalet ve sömürüyle karşılaşmış olan Carrar Ana yaşamı iyi tanımakta, generallerin egemenliğinin ne anlama geldiğini bilmektedir. Carrar'ın generallerden ne beklediği, "belki bize dokunmazlar" dediği zaman anlatımını bulmaktadır. Buradaki bu "belki" Carrar Ana'nın, generallerin yengisinden sonra başına gelecekleri çok iyi bildiğinin kanıtı olmaktadır. Carrar Ana'nın davranışını bir kadının siyasal safdilliliğiyle açıklamaya kalkışmak yanlış olur. Bu davranışı genel siyasal bir bilgisizlikten değil, daha çok çalışanların gücüne güven duymamasından kaynaklanmaktadır. Generallersiz yaşamayı o da istemektedir, ama onlara karşı bir şey yapılabileceğine inanmamaktadır. "Biz yoksul kişileriz, ve savaşmak da yoksul kişilerin harcı değildir." Carrar Ana generallerden yana değildir, ama onlara karşı baş kaldıracak, göğüs gerecek gücü kendinde bulmamaktadır. Çocuklarıyla savaştan sağ çıkabileceği umudunu savunabilmek için, silaha sarılanlarla arasındaki ilişkiyi kesmeye kadar vardırmaktadır işi. Bu yüzden yaşlı kadın Perez ve Manuela'ya öfkeyle karşı çıkmakta, hatta içinde kendini rahat hissetmediği bir davranış biçimine bile sığınmaktadır. Bu duygusunu şöyle açıklamaktadır: "Çileden çıkartırlar insanı bu inatçılıklarıyla. İnanmadığım sözleri ettiriyorlar bana." Carrar Ana egemen sınıfların gücüne boyun eğmektedir. Ve *Brecht* için önemli olan, böyle bir boyun eğişin sonuçlarını oyunun konusu içinde işlemektir.

Brecht Carrar'ın karşısına yaşlı kadın Perez'in olumlu tutumunu çıkarmaktadır. Perez, eğer silaha sarılmasaydı öğretmen olan kızının sağ kalabileceğini söyleyerek kendisini suçlayan Carrar Ana'ya şu yanıtı vermektedir: "Ama nasıl?.. Ve şimdi, demişti Ines, çocuklara iki kere ikinin beş ettiğini, general Franco'yu da tanrının yolladığını öğretemem." Carrar Ana sadece içinde yaşadığı düzende edindiği sınırlı deneyimlere dayanarak yargıya varmaktadır. Özellikle kocasının ölümünden sonra bu tutumunu inatçılığa kadar vardırmaktadır. *Brecht* Carrar Ana'nın içten içe mücadele ettiği değişik yönlerini ve tasarımlarını kısa bir sahnede tüm görkemiyle yansıtmayı bilmiştir: Herkesin kendisine çattığı bir sırada öfkeyle bayrağı yırtmakta, ama ardından parçalarını toplayarak cebine gizlemektedir. Carrar'ın kişiliği birçok olumlu öğeyi içermektedir, ve bu öğeler oyunun sonunda Carrar Ana'nın gösterdiği ani değişmeyi anlaşılır duruma getirmektedir.

Oyun siyasal amacı açısından ele alındığında rahip Francisco ile Carrar'ın konuşmaları yapıtın düğüm noktasını oluşturmaktadır. Rahibin savaşa karşı tutumu, Carrar Ana'nın görüşünden farklı bir dünya görüşünce, kendisini pasifist yapan dinsel görüşçe belirlenmektedir. Rahiple Carrar'ın dünya görüşsel çıkış noktaları gerçi farklıdır, ama her ikisi de aynı tutumu savunmaktadırlar: Tarafsız kalmak. *Brecht* pasifist tarafsızlığın nasıl insanlık dışı bir tutuma dönüştüğünü göstererek oyunda her iki pasifizm biçimini de yermektedir. Rahibin ellerini kaldırarak generallerin cinayetlerini onaylamadığını belirttiği sahnede *Brecht* işçi Pedro'nun ağzından şunları söylemektedir: "İnsanın bir şeyi onaylamadığı zamanki davranışıyla, teslim olduğu zamanki davranışının ne denli birbirine benzediğini şimdi farkettim Teresa. Suçsuz olduklarını söyleyenlerin ellerini kanda yıkadıklarını okumuştum. Ama suçluluklarını gizleyemezler, ellerinden belli olur." Oyunun bir başka yerinde işçi Pedro Carrar Ana'ya öfkeyle yanıt verirken davranışının sonuçlarına da dikkatini çekmektedir: "Evet sen Ines'e karşısın! Yardımcı olmadığın için ona karşıydın! Generallerden yana olmadığını söyleyip duruyorsun, ama farkında olsan da olmasan da doğru değil bu. Bize yardım etmediğin için generallerden yanasın. Tarafsız kalamazsın Teresa!"

Rahiple işçi Pedro'nun arasında geçen konuşmaiar görkemli, dünya

görüşsel bir hümanizma tartışmasıdır. Rahip kilisesi olmayan, elindekileri cemaatiyle paylaşan, yoksullar arasına yerleşmiş namuslu, yardımsever bir kişidir. Ama namusluluğu ve yardımseverliği etkisini, olumlu önemini yitirmekte ve barbarlığa göz yumma biçimine dönüşmektedir, çünkü rahip faşizmin bu acımasız kaba gücüne engel olmak için savaşmaya hazır değildir. Tek tek ele alındığında iyi ve namusluymuş gibi görünenler, olayların bağlamı içinde, kanlı iç savaşın dipdüzeyinde acınası ve gerçekdışı bir duruma dönüşmektedirler. Buna karşılık işçi Pedro'nun davasına tüm içtenliğiyle ve dolambaçlı yollara sapmadan sahip çıkışı, yeni, toplumcu hümanizmanın gücüne kanıt oluşturmaktadır. Pedro Jaquéras'ın kişiliğinde bu yeni hümanizma barbarlığın tek gerçek karşıtı olarak cisimleşmektedir. Rahip Francisco'nun temsil ettiği hümanist düşünce tarzının değeri üzerine *Heinrich Mann* 1936 yılında şöyle yargıya varıyordu: "Hümanistler sadece düşünmek yerine eyleme geçtikleri zaman ancak bir işe yararlar."

Brecht'in oyunu yalnız, İspanya İç Savaşı sırasında doğru insancıl ve siyasal bir karar verme sorununu irdelemekle kalmayıp, çağın uluslararası siyasal sorunlarına da değiniyordu. Oyunda işçi Pedro hiç durmadan rahiple Carrar Ana'nın dikkatini, bu kanlı savaşta tarafsız kalamayacakları gerçeğine çekmektedir. Dünyadaki tüm ilerici insanlar aynı uyarıyı batının burjuva-demokratik hükümetlerine de yöneltmişlerdi. İşçi Pedro ile rahip arasındaki hümanizma ile ilgili dünya görüşsel tartışmalar, zamanın başbakanı ve Fransız Sosyalist Partisi Başkanı *Léon Blum*'un girişimiyle gerçekleştirilen tarafsızlık siyasasına karşı bir polemikten başka bir şey değildir. Yarattığı tipler *Brecht*'e, bireysel bir yazgının çerçevesi içinde siyasal bağlamları da belirli bir ölçüde dile getirme olanağını sağlamıştır.

Brecht "Carrar Ana'nın Tüfekleri"ni kaleme alırken *J.M.Synge*'nin tek perdelik "Denize Giden Atlılar" (**) adlı oyunundan esinlenmiştir. *Brecht* İrlandalı ozandan sadece oyunun konusunu almıştır; buna göre: Bir anne, kardeşi gibi boğulmasın diye, denize açılmaması için oğlunu uyarmaktadır. Ancak oğlu annesini dinlemeyip denize açılmakta ve boğulmaktadır. *Brecht* bu motiften ve İspanya İç Savaşı üzerine topladığı malzemeden çıkarak tümüyle değişik, yeni bir oyun yaratmıştır. *Brecht*'in kendisi de bu oyunun deneysel olmayan, geleneksel, somut bir tiyatro olduğunu söylemiştir. □

(Sürecek)

(*) Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Düşün*, Temmuz 1985.

(**) *Carrar Ana'nın Tüfekleri* - Bertolt Brecht / *Denize Giden Atlılar* J.M.Synge, Çevirenler: Teoman Aktürel / Orhan Burian, DE Yayınevi, İstanbul 1984.

AHMET ADA

DENİZ KIYISINDA

Bir kız ki hüzünden incelmiş sesi
İşte yanıbaşımda, yağmurdan önce
Şiirlerime girer masamı karıştırır
Sözcükleri savurur gökyüzüne

Her gün hep burada bir adım
Ötemizde bir atardamardır deniz
Yaralı bir martı sürüsü çığlık
Çığlığa kanat vurur gökyüzüne

Karanfil kokuşlu burada hava
Saçlarına siner, çözüp dağıtırım
Saçların güzel ne güzel
Kokusu saçılır sayfaların arasına

İşte burada deniz kıyısında
Bir çınar gölgesi bile yok
Kuşların kanat izleri yalnızca
Gülde, saksıdaki karanfilde,

Senin poyrazlayan uçarı kalbinde

BİR AVUÇ İSTANBUL

Mustafa Balel

Kaderiyle başbaşa bırakılmış bu saray yavrusu evin uçsuz bucaksız salonunda kafese kapatılmış kuştan farksız görüyordum kendimi. Sıkıntıdan patlıyordum. Amcamdan ya da yengemden söz gelmesin diye, durup durup başlayan, giderek adamakıllı dayanılmazlaşan kaşıntılarımı unutmak için neler çektiğimi bir ben biliyordum. Ellerim bacaklarımın arasına kısılı put gibi oturmalar, içimden dualar mırıldanmalar... Öyle de bir Allah'ın cezası koltuğa oturmuşum ki, en ufak bir kıpırdanışımda garç gurç ortalığı birbirine katıyor, bir anda tüm gözler üzerine çevriliyordu. Onun için de göze batacak en ufak bir hareketten kaçınıyordum. Oturduğum hasır koltuktan, başımı şöyle biraz yana eğersem, cumbanın gerisinden kurşun kaplı bir kubbeyle, minare olduğunu neden sonra öğrendiğim kulemsi bir yapının bir parçası görünüyordu. Anneme, daha ne kadar oturacağız, gibisinden sızlanmalardan fırsat buldukça, bu kubbeye konmaya çalışan kuşlarla, minarenin çatıyla birleştiği yerde yosun bağlamış taşların arasında nasılsa fışkırmış, küçük bir incir fidanıyla kadife kırmızı çiçekler açmış hüsnüyusuf dışında ara sıra ak bulutların renk kattığı bir avuç gökyüzünü seyrediyordum. Bu bir avuç maviliğin ortasında görünüveren bir küçük buluta biniyor, dizginleri alıyor, mahmuzluyordum onu. Çocuk beyninin İstanbul'unun düşsel sokaklarında koştur ha koştur... Anlata anlata bitirilemeyen Beyoğlu'nu, Galata Köprüsü'nü, Topkapı Sarayı'nı, altı narin minarenin bir başka büyü kattığı o nazlı gelin Sultanahmet Camii'ni, dillere destan Kapalıçarşı'yı dolaşıyor; kalabalığı fırsat bilip şu ünlü yankesici ya da kapkaççıların hışmına uğrayıp uğramadığını denetlemek için habire dirseğimle paramın -amcam gibi iç fanilama diktirdiğim gizli cebe saklamamıştım eniştemin verdiği harçlıkları, yengemin ne hikmetse benimkini beğenmeyip kendi oğlunun eskilerinden giydirdiği kısa pantolonun cebine koymuş çengelli iğneyle de tutturmuştum ağzınıüstüne dokunuyordum.

Az sonra bir de bakıyordum ki yine o lanet konakta, o Allah'ın cezası gacırtılı, gucurtulu koltukta sıkıntıdan kıvranıyorum. Kaçamak yollu, ilkokulu bitirdiğimde eniştemin armağan ettiği, aradan koskoca iki yıl geçmesine karşın geceleri yatağa girdiğimde yorganın altına gizlenip yeşil yeşil parıldayan rakamlarını izlemekten usanmadığım fosforlu saatime bakıyordum. O hınzıra da ne olduysa, başka zaman ağır aksak kıdım kıdım ilerlerken, bana inat bir işgüzarlaşmış! Günübirliğine geldiğim şu İstanbul'u enikonu gezemeden çekip gitmemi istercesine fırıl fırıl ilerliyor. Baksana şimdiden ikiyi bilmem kaç geçiyordu...

Sıkıntıyla bir anneme, bir ablama bakıyordum. Onlar da adamakıllı bunalmış olacaklar; habire, duvarları süsleyen aziz tablolarına, ikonlara, eski konağın koca salonunu boydan boya kaplayan havı dökülmüş taban halısının, çevresinde eniştemin, amcamın, Manoli Amca ve baldızı Melina'nın büyük bir coşkuyla sürdürdükleri bitmek bilmez konkenlerini oynadıkları oymalı yuvarlak masaya bakıp hoşnutsuzca burun kıvırıyorlardı. Böylece dudak büküşleri ya da omuz silkişleriyle eşyaların gözümde değer kazanmasına ya da hiçleşmesine yardımcı oluyorlardı. Örneğin Madmazel Melina'nın dantel bluzu, sehpaların üzerini süsleyen örtüler, salonun bir köşesinde ağaç gibi dikilen baldırı bacağı ortada şu abanoz kadın heykeli, Manoli Amca'nın güzel sanatlarda okuyan kızı Rea'nın, ilk hoşbeşin ardından annesiyle birlikte, sular kesilmeden önce mutfağı bir haline yoluna koyma gerekçesiyle ortadan kaybolmasının üzerinden tam dört buçuk saat geçtikten sonra karabatak gibi ortaya çıkıp sunduğu kahve de, fincanlar da bu hiçleşen şeyler arasındaydı. Sonra havı dökülmüş taban halısı, çıtı pıtı bir balerinanın saat başlarını haber verdiği porselen saatin yerleştiği heyula salon radyosu... Bu arada kadife perdelerle balerinalı saat, Rea'nın kendisi, komodinin üzerindeki gümüş şekerlikle, hemen annemin koltuğunun yanındaki sehpanın üzerinde bulunan ve annemin ikide bir alıp uzun uzun inceledikten sonra halis fildişinden olduğuna karar verdiği sigaralıksa beğendiklerim arasına giriyordu.

Çevre incelemesinden usanıp hohlayıp puflayarak ellerini oğuşturmaya koyulduklarında da koskoca kadınken kendilerinin bile sıkıldığını, el kadar çocuk olan bizlerin kimbilir ne kadar bunaldığımızı söylüyor; Manoli Amca'yla baldızı Melina'ya homurdanmaya başlıyorlardı. Bu ne kadar oyun meraklıymış ki, daha bismillah adımını atar atmaz mal bulmuş mağribi gibi saldırıp amcamla eniştemi masaya çekip kareyi kurmuşlardı. Peki onlar öyle yaptı ya ötekiler?.. Hadi diyelim ki enişteme de söyleyecek bir şey yok, misafirdi, önünde büyüğü vardı, ayıp olmasın diye uymuştu. Öteki kıllıya ne oluyor-

du? Kazık kadar herif, hiç mi demiyordu ki, babam oyunun sırası mı, neye geldik ne yapıyoruz; bu adamlar İstanbul'a elalemin Manoli'sıyle zilli baldızının konkenlerini seyretmeye gelmediler a! Götürüp de gezdireyim şunları biraz... Saat öğlenin üçü olmuş, kılı bile kıpırdamıyordu herifçioğlunun...

İçimden geçenleri okurmuş gibi konuşmalarını duydukça biraz ferahlıyorsam da elime bir şey geçmiyordu ki! Benim için önemli olan; amcamın arkasından homurdanıp onun mıhsıçtının biri olduğunu söylemek değildi. Babamın, yedi çocuğun rızkından kesip onlara teneke teneke yağlar, ballar, kavurmalar, kangal kangal sucuklar, oğullarının çeyzine reşat altınları göndermesine karşılık, sözümona bir jest yapıp günübirliğine de olsa bizi İstanbul'a diye getirip bu küffârın evine kapattığını söylemekle ne değişecekti ki. Maksadının masraf yapmadan akşamı edip tren saati geldiğinde bizleri önüne katıp yeni baştan Adapazarı'na götürmek olduğunu zaten biliyorduk. Asıl ağırıma giden, Adapazarı izlenimlerini anlatırken -onu altı yıldır dinliyorlardı zaten- yepyeni şeyler katamayıp resim derslerinde etiyle, kanıyla bir İstanbul manzarası değil de yine eskiden olduğu gibi takvim arkalarından tanıdığım altı minareli camiyi ya da denizin köpüklü suları arasında yükselen bir minyatür şatoyu andıran Kızkulesi'ni çizmek zorunda kalacağım düşüncesiydi... Yoksa herkesin ayrı tabakta yediği bir sofra, tuvaletinde suyu bulunan bol güneşli bir ev... Sadrettin'in babasından aşırdığı kırmızı uçlu incecik belli hanımeli sigaralarını tüttürüşümüz, yeşil ceviz kabuklarıyla kendimize sonradan koyulaşıp kestanerengine dönecek olan bıyıklar yapmamız... Sapanca'nın berrak sularında efsaneleşmiş kasabanın hâlâ ayakta durduğu söylenen minarelerini arayışım... Demiryolu işletmesinin Çark Suyu kıyısındaki çay bahçesinde çekirdek çıtlatarak ağızlarımız bir karış açık ulusal güreşçi bilmem kimi seyredişimiz... Bol bol böğürtlen, öküzgötü, kızılcık toplayışımız... Banliyö trenlerine el sallayışımız, yabancısı olduğu şeyler değildi Sivas'taki arkadaşlarımın. Sonra *çiğit, süzek, porsük* ya da *dadandı* gibisinden sözler ettiklerini duydukça tıpkı amcamların bana yaptığı gibi *çekirdek, süzgeç, solmuş, alışkanlık edindi* diye düzeltirken kasım kasım kasılmak da öyle... Zaten tatilin bitimine birkaç gün kala bizimkilerin gelişi -hem çocuğu alır döneriz, hem de bir hava değişikliği olur diye düşünmüşler- üzerine amcamla yengemin kapalı kapılar ardından uzun tartışmalar sonucu vardıkları bu günübirliğine İstanbul kararını duyunca sevinçten uçmamın nedeni de işte bu yeni şeyler arayışımdan kaynaklanıyordu. Bilinmeyen bir dünyayı keşfederek kendi merakımı gidermek; bu arada yeni bilgi ve görgülerimi ileterek arkadaşlarımın hayranlığını kazanmak...

Gelgelelim koskoca günün yarıdan fazlası geçip gitmiş; şu ana arkadaşlarıma anlatacak bir şey yakalamış değildim henüz. Neyi anlatacaktım? Günlerce süren hazırlığı mı? Bavulların birer birer elden geçirilip neyin giyilip giyilmeyeceğine karar veren yengemin, ablamın saçını topuz yapışını; emprime elbisenin eteğini sonradan açılacak biçimde bastırışını; annemin atkısını beğenmeyip başına siyah şifon örttürüşünü mü? Amcamın bir köşesinde fildişi rengi tüy bulunan fötr şapkasının günler öncesinden buzdolabına konulup tüylerinin kabartılışını mı? Annemin deyimiyle hesaplı kitaplı amcamın boyunlarında altın, kollarında bileziklerle gelip bu lanetleri başına bela ettikleri için annemle ablamın ağzından girip burunlarından çıktığını, sonra da hepsini çıkarttırıp gramlarını ayarlarını birer birer not edip Hamdabla diye bir yaşlı kadına emanet edişini mi? Yoksa biri çıkar gelir korkusuyla ışık yakmadan tüllerin gerisinde geçirilen korkulu bekleyiş saatlerini ya da yiyecek parası verilmesin düşüncesiyle hazırlanmış yiyeceklere sahip çıkmayıp da banliyö treninde unuttuğu için annemin amcamdan yediği zılgıtları mı? Herkesi kendime güldürmekten başka neye yarardı ki o korkulu bekleyiş içerisinde amcamın,sigarasını pencere yakınlarında değil de dip odalardan birinde içmesi konusu üzerine, eniştemin havalanışını anlatmak.. *Hadi toplayın bavulları dönüyoruz Sivas'a; İçine n'ederim şu manyakların İstanbul'unun!..* diye tutturup ablamla annemi eline ayağına kapanmak zorunda bırakışını söylemek... Arifiye İstasyonu'nda gecenin on ikisinden bilmem sabahın beşine, altısına kadar süren sıkıntılı bekleyişten, demiryolunun karşı geçesindeki osurukotları arasından fırlayıp üstüme gelişiyormuş izlenimi veren ateş böceklerine karşı kendimi yalnızca gözlerimi yumarak savunmaya kalkışırken dalıp gidişimden söz etmek... Haydarpaşa Garı'nın mahşeri kalabalığında amcamın ağzı açık ayran budalaları gibi sağa sola bakmayı bırakıp de elele tutuşup yürümemiz, bir kaybolursak alimallah kendimizi hangi batakhanede bulacağımız konusundaki uyarıları... Telaş telaş kendimizi attığımız vapurun penceresinden gördüğüm uçsuz bucaksız mavilik... Dört köşesinden kavradığı çivit rengi muşambayı yere yayarak irili ufaklı bir deste tarağı bilmem kaç kuruşa satan adamın, çoğunu çözemediğim laf cambazlıkları... Tıkış tıkış bir tramvayın makaslarda iyiden iyiye azıtan sarsıntısının insanın açlık duygusunu körüklemesi... Kaybolurum korkusuyla şöyle bir pencere önüne gidip dışarıyı izlememe bile izin vermeyen amcamın, kaçırırız korkusuyla önüne gelene, bir sonraki durağın Laleli olup olmadığını sorması; bir başka yer söylendiğinde de *Osurayım Gülhane'sine...* diye omuz silkmesi... Bütün bunlar arkadaşlara anlatılacak şey miydi?

Bir, ki, üç... yüz, bin, bin bir, bin iki... üç bin bir... Sil yeni baştan! Biiir, kii, üüüüç... Gelgelelim saymaların ya da duaların bir yararı olmuyordu ki! Masadakiler ver yansın konkenin gözüne... Bir de bol bol sigara!.. Zaman zaman çektikleri bir kartla ışıldayan ya da patlamış balon gibi sönüveren yüzlerini izliyordum, üzüldüklerini gördükçe yüreğim yağ bağlayarak... Arasıra da bizimkilerin, Manoli Amca'nın ilk karısı rahmetli Lütfiye Hanım'ın annesi Mükerrem Hanım'la konuşmalarına kulak kabartıyordum. Gülmem mi ağlamam mı gerektiğini kestiremeden. Sabahleyin tramvayın loşluğundan

dışarının parlak güneşine çıkınca kamaşan gözlerimizi oğuşturayım, bir temizleyici dükkânının açık kapısından yayılan keskin gazyağı ve ilaç kokusundan tıkanan genizlerimizi temizleyeyim derken kaşla göz arasında kendimizi bulduğumuz bu eski konağın gıcırtılı merdivenlerinde, yengemin kısa bir ön bilgiyle Manoli Amca'yı tanıtırken sözü geçen ölmüş karısının anasının duymayan kulaklarıyla her şeyi yanlış anlaması... Durup durup anneme tek erkek çocuğu olup olmadığını sorması. Defalarca söylendiği halde hâlâ Sadrettin'le yaşıt olduğumuzu kavrayamayıp benim ondan kaç yaş büyük olduğumu merak etmesi... Kıpır kıpır dudakları arasında başladığı cümleyi daha yarıya gelmeden unutup bir başka şeyden söz etmesiyle aslında kolay kolay insanı sıkacak biri değilse de benim amacım, burada bu yaşlı kadının başındaki fese, titrek ellerine, arasıra takılıp kalan göz kapaklarından birini elinin yardımıyla aşağı yukarı indirip kaldırarak yeniden çalışmasını sağlayışına gülmek değil, İstanbul'u görmekti.

Yüzümü gözümü buruşturarak tam karşımda oturan Sadrettin'e hoşnutsuzluğumu sezdirmeye çalışıyorsam da boşuna çaba! Uyuyor mu, kısa pantolonunu giydiğim için bana mı küsmüş, yoksa herkes «maşallah ne uslu çocuk yetiştirmişsin, ayol» diye annesini mi pohpohlasın istiyor bilinmez, oturduğu koltukta abanoz heykelden farksız elini kolunu oynatmasından geçtik, gözkapaklarını bile kırpmıyor mübarek! Bu durumda, sayıları yazan Madmazel Melina'nın konuşmalarından kendimce oyunun bitimine bir süre tanıyıp buna on-on beş dakikalık veda hoşbeşini de ekleyerek, kararmaya yüz tutmuş oyma kafeslerin, vişneçürüğü kadife perdelerin, duvardaki aziz resimleri ve ikonların daha bir ağırlaştırdığı bu uğursuz evden kurtulup kendimi İstanbul'un bal dök yala sokaklarına atacağım saati düşlemek... Kubbeyi, minare parçasını, güneşin kubbenin gerilerine doğru çekilmesiyle daha bir dirilip canlanma olanağı bulan incir fidanıyla hüsnüyusufu izlemek... Susuzluğumu bastırmak istercesine gökyüzünün maviliğini içmekten başka yapacak şey kalmıyordu. Gözlerim bu derin maviliğe dalmış bakıp dururken, annemle ablamın homurtularını duyuyor, açlıktan, susuzluktan, helasızlıktan bitmiş, kendilerini destekler bir davranışta bulunamıyordum. Annem sinirinden işi gırgıra vurmuş olmalı, durup durup bir şeyler çıkarıyordu.

Örneğin sabahın sekizinden mutfağı haline yolun koymaya gidip ikindi ezanları okunduğu halde yüzünü görenin hacı olduğu Eftalya Yenge'nin konuşurken ağzının yana kayışının taklidi... Kaş gözle ablama, yengemin daha sabahleyin merdiven başında gül gibi kocasını bırakıp gelip bu gariban Manoli'nin başına bela olduğunu söyleyerek arkasından olmadık laflar ettiği Madmazel Melina'yla çabucacık kaynaşışını gösteriyordu. Bu arada Büyük Hanım, yani Manoli Amca'nın ilk karısının anası Mükerrem Hanımda bu gırgırlardan payını alıyordu kuşkusuz. Bir hanımın ceket, üzerinden siyah bir şifonla sıkı sıkı tutturulmuş-kenarları çil çil altınlarla bezenmişse de düpedüz erkek fesiydi- fes giydiğini, hele hele elinde kocaman bir kehribar tesbih bilmem nere zamparaları gibi onu öyle şakırdata şakırdata çektiğini görmediğimizden gırgıra alınacak baş kişinin bu yaşlı kadın olması doğaldı. Ayrıca kulağının ağır işitmesi de bunu temelli kolaylaştırıyordu. *"Şişşt! Münevver! Münevver! Hele şunun kurumuna bak Allahını seversen! Zaptiye nazırları gibi kasıldıkça..."* diye fısıldadığında, kadıncağız dudaklarının kıpırdandığını görüp *"Efendim evladım, bir şey mi dedin?"* diye başını titreterek gözlerini dudaklarına dikince: *"Fes, diyorum, Eskiden adetmiş, herkes takıyormuş demek ki. Bayağı da yakışıyor hani. Ne güzel hamam gibi sıcacık tutuyordur başınızı..."* demesi daha kolay oluyordu. *"İstanbul, İstanbul!.. İstanbul dedikleri de bu muymuş? Dört duvarın arasında ibibik gibi bekle dur. Duvar sana baksın, sen duvara. İçine edeydim böyle İstanbul'un... Evimin suyu mu çıktıydı!.."*'da da öyle olmuştu. Yaşlı kadın fesini süsleyen çil çil liraları şakırdatarak *"Efendim evlâdım, bir şey mi buyurdun?"* larından birini daha geveleyince: *"Burada böyle kukumav kuşları gibi oturmaktan canı sıkılıyordur Büyük Hanım'ın, diyorum"*'a çevirmişti lafını. Beriki de güzel güzel yanıtlamıştı. Sıkılmıyordu. Cami şuracıkta, burnunun dibindeydi. Vakti gelince namazını kılıyor, arasıra gaflet çöktüğünde de uzanıyordu. Yine gaflet çökmüş olacak, daha sözünü bitirmeye kalmadan başı önüne düşüyordu. Neyse ki gaflet çöküyor da annemin, sabahtan beri mutfakta tabak çanak sesleri çıkarmaktan, ortalığı yanmış soğan kokularına, yağ cazırtılarına boğmaktan başka bir şey bilmeyen «yamuk ağız»a aktardığı küfürleri duymuyordu. Böylece annem de, ablamla benden başka duyan olmayacağına göre homurdanmalarını rahat rahat sürdürüyordu. Gerçi Sadrettin'in abanoz heykelliğinden eser kalmamıştı, dünyayı görecek halde değildi. Oflayıp puflamalar, habire kaşınmalar, bahriyeli elbisesinin metal düğmelerini büküp durmalar... Bu arada birkaçını da haklamıştı bile. Birinin bakışlarını üzerinde hissettiğinde düğme koparmayı bırakıp dolu dolu gözlerle beni, daha çok da arkamdaki duvarda Manoli Amca'nın babasına ait olduğunu sandığım sararmış rahip resmiyle yaldız boyalı bir tahta haçın hemen altındaki lambalığa oturtulmuş çini vazodaki ölümsüzleri izlemeye koyuluyordu.

"Bakın beyler, eğer bir programınız varsa, bir yere falan gidecekseniz, biz sizi tutmuş olmayalım. İlla oyunun bitmesine..."

Manoli Amca'nın, annemin esnemesinden mi, Sadrettin'in fokur fokur kaynamasından mı, nereden akıl ettiyse bulup söylediği bu küçük cümleyle içimde bir umut ışığı parıldar gibi oluyorsa da amcamın *"Osurayım gezmesine! Otursunlar işte, bu sıcakta buradan serin yer mi bulacaklar..."* diye elindeki kağıdı hırsla masanın üzerine fırlatması, bu ölgün ışığın üzerine bir maşrapa su boca ediyor bir anda.

İşte Sadrettin'le göz göze gelmemiz tam bu ana denk gelecekti.

uzunca bir süre birbirimizi süzecek, aynı anda bakışlarımızı konkencilerin masasına doğru çevirecektik. Bir süre de kaygısızca oyunlarını sürdürmekten gözleri hiçbir şey görmeyen bu dörtlüyü ve daha oyunun başında sandalyesini masanın yanına çekip bir yandan dantelini örerken bir yandan Madmazel Melina'ya laf yetiştirmeye çalışan yengeme bakacak, sonra yüzlerimizi avuçlarımızın arasına gömüp sinyal alır almaz sahneye fırlamış oyuncular gibi başlayacaktık ağlamaya. Hem de ne ağıt! Etimizden et kesiliyor sanki... Ve bu ikili ağlaşma öylesine büyük olacaktı ki yaşlı kadının ne zaman uyandığını, kurşunu ne zaman erittiğini, o koca kalburu, su dolu bakır tası nereden bulup topal bacağını sürükleyerek ne zaman karşımıza dikildiğini fark edemeyecektik. Bir foşurtuyla yumduğum gözlerimi keskin kurşun kokusu adamakıllı yatışınca açtığımda, yaşlı kadın, ikimizin de kurşunlarını dökmüş, üzerimizdeki kem gözleri dağıtmış, bu arada bizi ferahlatacağına inandığı dualar okuyor olacaktı. Ve başı Sadrettin'le benim çektiğimiz bu doğal tepkiye annem de destek olacaktı. Milleti sirk maymununa çevirerek İstanbul diye getirip şu allahın cezası mum ve yanmış soğan kokan uğursuz eve tıkan kıllıya: *"Ağbi, kalkmasak mı artık?"* demenin zamanı geldiğini anlayacak... Arkasından da ablamın, kaş göz ettiğini gördüğü halde bir türlü oyunun başından kalkıp da yanına gelemeyen enişteme *"Fahrettin, saatten haberin var mı?"*'sı eklenecekti. Her ne kadar *"Ossurayım ulan saatinize de size de! Komadınız ki adam doğru dürüst şurda birkaç el oyun oynasın..."* diye kızsa da amcamın oyunu bıraktığını görünce sevinecektik.

Gelgelelim, canhıraş bir telaş içerisinde, kendimizi, Haydarpaşa Garı'nın bir kör hattında, altı saat sonra kalkacağı için daha temizliği, revizyonu yapılmamış bir kara trenin, iki üç metre ötesindeki bir yük vagonundan başka bir yeri göremeyen karanlık kompartmanında bulunca hevesimiz kursağımızda kalacaktı.

1985

GÜVEN TURAN

İŞARET

Su mimarları
Yeni bir doku yaratıyor
Akaçlarda havzalarda
Irmak boylarında

Su mimarları
Toprağın altında kayboluyor
Yağmurlar
Derin bir gökgürültüsü
Tıkanıp kalmış yüreklerimizde
Yan yana geldiğinde
Gövdelerimiz

Su mimarları
Çıkıyoruz yataklardan
Üstümüzde gökyüzü
Altımızda dünya
Boş bir kurnaya düşen
Gümüş bir hamamtası
Çınlıyor
Yıkıyor kubbelerimizi

Su mimarları
Dengeledikleri hüzünde
Kesintisiz uzanıyor
Dört yönümüzü kuşatan
Su mimarisi

Madam ve Mösyö Curie

İtalya

Fotoğraf Ustası:
Henri Cartier-Bresson

Mehmet Ünal

Sanat tartışmalarının yorulmadan sürmesi, bu tartışmalara yeni boyutlar getirilmesi, sanırım bizleri ayakta tutan önemli unsurlardan bir tanesi... Fotoğraf konusunda yapılan tartışmalar, son günlerde bu olgunun sanat mı ya da değil mi, sorularını üretecek kadar uzadı. Nasıl fotoğraf çekmeli ki "sanatsal fotoğraf" ya da "belgesel fotoğraf" olsun? Bu soruya şimdiye değin yeteri derecede yanıt getirilemedi.

Günümüzde sürdürülen tartışmalarda ve sonuçlanan yarışmaların yayımlanan fotoğraflarında, içerik kaygısı olmayan, fotoğrafın teknik yasalarına uygun yapılmış, biçimsel güzelliklerden ileri gidemeyen çalışmalar, özellikle renkli fotoğraftaki "resim" gibi ürünler, sanat fotoğrafı olabilmek için gerekli önkoşulları oluşturuyor.

Fotoğraf nasıl çekilirse sanattır, ya da belgeseldir?

Bu tartışmaları desteklemek, belli bir senteze varabilmek için, bu yazıda ünlü Fransız fotoğrafçısı Henri Cartier-Bresson'un çalışmalarını tanıtmak istiyoruz. Bu örneklemeden yola çıkarak, belgesel bir fotoğrafın, sanat fotoğrafından nasıl ayırt edilemeyeceğini sergilemeyi amaçlıyoruz.

HENRI CARTIER-BRESSON KİMDİR?

1908'de Chanteloup'da doğan Bresson, önceleri ressam olmak ister. Fotoğraf makinesi ile ilk ürünlerini 1930'lu yıllarda verir. Ve 1932 yılından başlayarak bu uğraşısını meslek olarak yapmaya başlar. 1940 yılında Naziler tarafından tutuklanır. Nazi tutuklularının şanslılarından sayabileceğimiz Bresson, kaçmayı başararak tutukluluktan kurtulur. 1947'de, Robert Capa, George Rodger ve David Seymour ile birlikte MAGNUM grubunu kurar.

BRESSON'UN FOTOĞRAFLARI

Bresson'un fotoğraflarını ilk kez görenler onun hangi dalda fotoğraf çektiğini anlamakta güçlük çekerler. O, ne bir portre, ne manzara ne de mimarlık fotoğrafçısıdır. Tanıma mutluluğuna eriştiğimiz çalışmalarında, insanın, onun fotoğraflarında odak noktasını oluşturduğunu gördük. Bresson'un fotoğraflarını değerlendirirken, "sanatsal" ya da "belgesel" diye sınırlamak olası değil. O, insanı fotoğraflarken, insanın kendisi tarafından yarattığı değerlere de gerektiği ölçüde yer vermesini bilmiştir.

İnsanın acılarını, sevinçlerini, yaşadığı somut durumu yansıtırken, makinesi ile saptarken tarafsız kalmaktan çekinmiş, tam tersine

taraf tutmasını bilerek, bu durumun insanlığın yararına değişmesi için çaba harcamıştır.

İçinde yaşadığı toplumdaki farklı yaşam biçimlerine objektifini doğrulturken, yalnızca güzellik adına çalışma yapmamış, bu güzelliklerin yaratıcısının insan olduğunu vurgulamış, verdiği ürünlerin öğretici olmasını, toplumun büyük kesiminin istemlerinin iletici olmayı kendisine ilke edinmiştir.

Sanatını siyasal mücadelesi ile birlikte kullanmasını bilen Bresson, barış ve toplumsal ilerleme için var gücü ile çalışmış, "geri çekilme" veya "şans eseri" düşüncelerine yabancı kalmıştır.

Toplumuna karşı kişisel sorumluluk duygusu, yaşama olan sevgisi onun sanatı ile iç içe girmiş, fotoğraf çalışmalarını yaşamı daha sevilesi bir duruma getirebilmek için yılmadan çalışmıştır.

Bresson çalışmaları ile çağdaş fotoğrafın, bir W.Eugene Smith gibi, Robert Capa, Dorothea Lange gibi, geleneksel fotoğraf sanatçılarından sayılmalıdır.

Ansel Adams'ın da söylediği gibi: "Her fotoğrafçının bir stili vardır. — Bu stil onun imzası gibi tanınır. — Ve o konuyu kendine göre yorumlar."

Bresson'a gelince, onun stili bir başka fotoğrafçı ile hiç karıştırılamaz. Onun için çirkin olan bir şey yoktur. O daha çok o giz durumuna gelmiş güzelliği, ustalıkla, seyircisinin anlayabileceği berraklıkta anlatmasını bilmektedir. Başka bir deyişle, onun çalışmalarını "ışıkla yazılmış öyküler" diye adlandırabiliriz.

BRESSON'DA BELGECİLİK VE SANAT

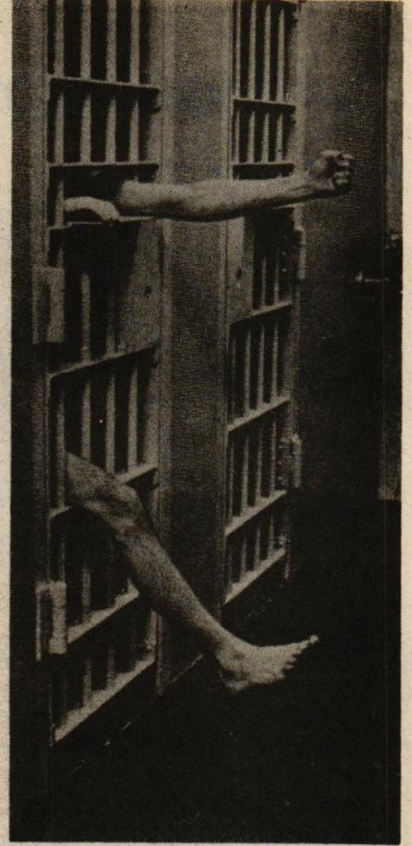
Zamanımızda bazı fotoğrafçılar yalnızca olmakta olanı saptamaya çalıştıkları için kendilerini " belge sel fotoğrafçı" olarak niteliyorlar. Aslında bir fotoğraf çekerken, onun belgeselliğinin yanı sıra, sanatsal değerinin de olması pekâlâ sağlanabilir. Nasıl mı? Yapılan işe biraz önem vererek, dahası yapılan işi gerçekten ciddiye alarak.

Çalışmalarını sürekli görmekten sıkılmayacağımız Henri Cartier-Bresson bu konuda her fotoğrafçı için önemli bir örnektir. Bresson çekmiş olduğu her fotoğrafında, anlatmak istediği sorunun ya da mutluluğun yanı sıra estetik kaygısını kenara itmemiş, aksine bunları gerektiği ölçüde kullanarak, anlatmak istediğini daha da güçlendirmiştir.

Bresson'un fotoğrafları belgeselliklerinin yanı sıra sanatsal ürünlerdir. Ve bu iki öğeyi birbiri ile en iyi sunabilen fotoğraf sanatçısıdır, Bresson.

Bresson özellikle yaşayan fotoğraf (life fotografie) çekmeye özen göstermiş, poz verdirmekten kaçınmıştır.

Bresson'u anlamak için onun fotoğraflarına bakmak gerekir. O, insanı fotoğrafladı, böylece sanat tarihi için gerekli görevini yerine getirdi. Ona yerine getirdiği bu tarihsel görevden dolayı hakkınca bir SAĞOL demek, insanlık adına bir içten SAĞOL demek gerekli! □

ABD'de bir hapishane - 1975

ABD 1947

Henri Matisse-Ressam

Orhan Apaydın'ın ardından...

*İstanbul Barosu'nun üç dönem başkanlığını yapan Dünya Barolar Birliği Başkan Vekili, **Cumhuriyet** gazetesi hukuk danışmanı ve yazarı avukat Orhan Apaydın'ı 28 Şubat günü yitirdik...*

TARIK AKAN - Orhan Apaydın çok samimi dostum, ilk avukatım, Türkiye'ye gelmiş en büyük demokrasi savaşçılarından biriydi. Büyük bir beyin, namuslu, dürüst, mesleğinin en büyük noktasına çıkmış münevver bir insandı. Kendini demokrasi ve insanlık adına feda edenlerdendi... Halkımızın başı sağ olsun.

ABDULLAH BAŞTÜRK - Demokrasi ve özgürlük mücadelesi yılmaz bir savaşçısını yitirdi. Geleceğin demokrasi ve özgürlüklerinde kendisi saygıyla anılacaktır.

GENCAY GÜRSOY - Orhan bey demokrasi mücadelesinde önemli bir yeri olan dostumuzdu. Bu zamansız ölümünün nedeni biraz da Apaydın'ın içinde yaşamak zorunda kaldığı koşullardır.

MEHMED KEMAL - Çok değerli bir insan, büyük bir hukukçuydu. Büyük bir onurla demokrasi savaşı verdi ve bu savaş uğrunda öldü.

YAŞAR KEMAL - Orhan Apaydın gençliğinden bu yana demokrasi ve hukukun üstünlüğüne inanmış en seçkin aydınlarımızdan bir tanesiydi. Ömrünü de bu savaşımın yolunda tüketti. O bir kahramandı.

ZİHNİ KÜÇÜMEN - Demokrasi için çalışan bir hukukçuydu. Hak hukuk adamıydı. Haksızlığa her zaman karşıydı.

AZİZ NESİN - Orhan ve onun gibi, onun koşullarında ölen insanlar için faili meçhul siyasi cinayet kurbanları diyorum.

IŞIL ÖZGENTÜRK - Orhan Apaydın ağabeyi on yıldır tanıyorum ama daha uzun yıllar tanıyormuş gibiyim. Gerçek bir demokrat yurttaşı yitirdik. Başımız sağ olsun.

İLHAN SELÇUK - Orhan Apaydın hukuku katı bir çerçeve olarak değil, toplumun demokratikleşmesi için bir araç değerine yükseltmeye çalıştı. Bütün ömrünce barışı, adaleti, demokrasiyi var gücüyle savundu. Ölümü yalnız hukuk dünyamızda bir boşluk yaratmayacaktır, ülke çapında bir boşluk söz konusudur.

TURHAN SELÇUK - Büyük bir hukukçu ve barış savaşçısını yitirdik. Onun yeri kolay doldurulamayacaktır hiç şüphesiz.

İLHAMİ SOYSAL - Yakın dostum ve avukatımı kaybettim. Şimdiki siyasiler üzülsünler. Kendilerini günün birinde savunmaları için böyle bir hukukçu arayacaklardır.

KEMAL SÜLKER - Yetiştiğim yıllardan beri dostluğundan onur duyduğum bir düşün savaşçısıydı. Türkiye Yazarlar Sendikası davasında birlikte yargılandık. Son çeyrek yüzyılın toplum savaşçıları arasındaki yerini yetişen kuşaklar değerlendireceklerdir. Anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

SANAT HABERLERİ

Hazırlayan:
Hakan Derman

İstanbul Sanat Tiyatrosu'nun yeni oyunu:

Çıkmaz Sokak

İstanbul Sanat Tiyatrosu, Tuncer Cücenoğlu'nun "Çıkmaz Sokak" adlı oyununu sahnelemeye başladı. "Her türlü terörün çıkmazı"nı anlattığı belirtilen oyunu Oben Güney yönetiyor. Oyunun müzik danışmanı olan Zülfü Livaneli, Yunanlı müzikçi Mikis Theodorakis'in çeşitli yapıtlarından yararlanıyor. Çevre düzeni ve giysi düzenlemesi Gülhan Özer ve Hakan Derman tarafından gerçekleştirilen oyunda Işıl Yücesoy, Gülen Karaman, Orhan Alkan rol alıyorlar. "Çıkmaz Sokak", Nisan ayından itibaren Refik Erduran'ın "Tamirci" adlı oyunuyla dönüşümlü olarak sahnelenecek.

Oyunun yönetmeni Oben Güney ve oyunun yazarı Tuncer Cücenoğlu, *Düşün*'ün sorularını şöyle yanıtladı:

■ **Oyunun kısaca özetini sizden öğrenelim Oben Güney?**

□ Oyun 1970'li yıllarda kara albaylar döneminde Yunanistan'da

geçer. "Çıkmaz Sokak", toplum üstünde estirilen korku ve işkence olaylarının ayrıntılı bir kesiti.

İşkenceye uğrayan bir kadının kızkardeşini kullanarak hazırladığı kapana düşen bir polisin sorgulamasını içeriyor. Sonuç ve karar seyirciye bırakılıyor.

■ **Oyunun konusu genelinde işkence üzerine kurulmuş. Size işkence nedir?**

□ İşkence önce bir güçsüzlük ifadesidir. Gücü, yeteneği ve irdeleyebilecek beyni olmayan yasadışı bütün güçsüzler bu yola başvururlar. Bunu da oyunun süreci içinde örnekleriyle açıklamaya çalışıyoruz. Ayrıca işkence toplumsal dirayetsizliğin ve düzensizliğin hastalıklı bir uzantısıdır. İşte Yunanistan'ın geçirdiği böyle bir dönem vardır. Aslında örnek alınabilecek bir dönemdir bu.

Oyunun yazarı Tuncer Cücenoğlu ise sorularımızı şöyle yanıtladı:

■ ***Çıkmaz Sokak* adlı oyun size bir ödül kazandırdı. Bu konuyu biraz açalım mı?**

□ "Çıkmaz Sokak" oyununu 1974-75 yıllarında düşünmeye başladım ve 1980 yılında yazdım. O arada Milliyet Sanat Dergisi oyun yazma yarışması açmıştı, oraya gönderdim. Katılan oyunlar arasından sıyrılarak, Abdi İpekçi Ödülü'nü aldı.

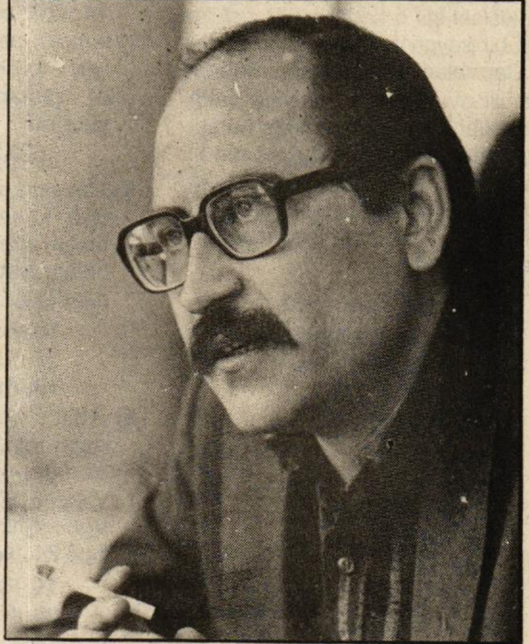
■ **Peki bugüne kadar neden sahnelenmedi?**

□ Bugüne kadar sahnelenmemesinin nedeni, zamanlama açısından yanlış olabileceği kuşkularından kaynaklanabilir. Bugün için benim kanıma göre bir uygarlaşma ve demokratikleşmeye doğru yönelme söz konusu olduğuna göre zamanlama açısından uygundu. En önemlisi görevci bir işlevi de olacağı için oyunu Refik Erduran'la enine boyuna tartışıp, sahne ışıklarına çıkarmaya karar verdik.

■ **İzleyiciye bu oyun hakkında bir notunuz var mı?**

□ İzleyici sahnede bir olay ve güncellik görmek istiyor. Bundan dolayı izleyici bu oyuna sahip çıkacaktır hiç kuşkusuz. Ancak buna kesin olarak kararı tabii ki izleyici verecektir.

Ceyhun Atuf Kansu Şiir Ödülü Behçet Aysan'ın oldu

Her yıl düzenlenecek olan Ceyhun Atuf Kansu Şiir Ödülü'nü bu yıl Behçet Aysan "Eylül" adlı yapıtıyla kazandı.

Talip Apaydın, Refik Durbaş, Ahmet Erhan, Bahar Gökler, İsmail Karaahmedoğlu, Cahit Külebi, Uğur Mumcu, Emin Özdemir ve İlhan Selçuk'dan oluşan Ceyhun Atuf Kansu Şiir Ödülü Seçici Kurulu 15 Mart 1986 günü toplanarak, ödüle aday olan 74 ozanın, 77 yapıtını inceledi. Seçici Kurul'un oy çoğunluğu ile aldığı karar gereğince, Behçet Aysan'ın "Eylül" adlı kitaplaşmamış yapıtı ödül kazandı.

Behçet Aysan, ödülünü 23 Mart 1986 günü düzenlenen bir törenle aldı. Ozanın *Karşı Gece* ve *Sesler ve Küller* (1984 Yaşar Nabi Nayır Şiir Ödülü) adıyla daha önce iki kitabı yayımlanmış bulunuyor.

BEHÇET AYSAN KİMDİR?

Behçet Aysan, 1949'da Ankara'da doğdu. 1968'den sonra Ankara'da tıp öğrenimi yaptı. 1979'dan bu yana çeşitli yazın dergilerinde şiir ve şiir sorunları üzerine yazılar yayımladı. 1983 yılında ilk şiir kitabı *Karşı Gece*'yi Yeni Türkü Şiir Yayınları'ndan çıkardı. 1984 yılında *Sesler ve Küller* ile Yaşar Nabi Nayır Şiir Ödülü'nü aldı. Bu kitap Varlık Yayınları'ndan çıktı. Ceyhun Atuf Kansu Ödülü alan "Eylül" üçüncü kitabı olarak yayımlanacak.

SATRANÇ

Uluğ Nutku

Günümüzde Büyükusta, Usta, FİDE Ustası gibi resmî ünvanlar kazananlar o kadar çok, ama yaratıcı akıl, kişisel stil o kadar az ki, eskileri daha bir saygıyla anmamak elde değil. Capablanca anılanların önünde gelir. İlk oyunlarından birisine bakalım. Rakibi Jaffe 10. hamlede bu açılışın stratejisine uygun düşmeyen bir yola giriyor. Capablanca'nın oyunu on hamle içinde kazanca götürüşü "yeni ustalar"ın beceremeyeceği şekilde açık ve kesin.

New York 1910
Beyaz: Capablanca
Siyah: Jaffe

1. d4 d5
2. Af3 Af6
3. e3 c6
4. c4 e6
5. Ac3 Abd7
6. Fd3 Fd6
7. 0-0 0-0
8. e4 d×e4
9. A×e4 A×e4
10. F×e4 Af6 (a)

a) Fili isteyerek hamle kazandığını sanıyor. Merkeze 10...c5 ile vurması ve Vezir kanadının gelişimi sorununu çözmeye girişmesi gerekirdi.

11. Fc2 h6 (b)

b) Şah kanadını zayıflatıyor ama zorunlu oldu. Beyaz Fg5 ve sonra Vd3 oynardı.

12. b3 b6
13. Fb2 Fb7
14. Vd3 g6 (c)

c) Siyah, Beyazın d5 sürmesinden ve F×f6 ile mat tehdidinden korkuyor. Makul bir plan bulması zor. 14..Vc7 oynasa, 15.c5 ve 16.e5 sonrası başı derde girer. Belki en iyisi 14... Ke8; 15. Kae1 Fe7 ama o zaman 16. Ae5 hücumu sürdürür.

15. Kae1 Ah5 (d)

d) Beyazın uygun bir anda K×e6 ile Şah kanadını dağıtmasına karşı önlem almak istiyor (Ag7 ile). Vakit bulamayacak. 15... Ve7 oynayarak beklemesi biraz daha iyi.

16. Fc1 Şg7
17. K×e6 Af6
18. Ae5 c5 (e)

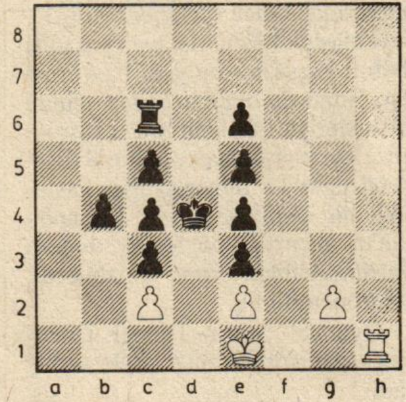
e) 18... F×e5 oyunu uzatırdı ama hiçbir karşı şansı olmadan. Kaleyi alamaz çünkü: 18... f×e6; 19. V×g6+ Şh8 20. V×h6+ Şg8 21. Vg6+ Şh8 22. Ke1 Ve8 23. Vh6+ Şg8 24. Ke3 mata gider.

19. F×h6+ Ş×h6
20. A×f7+ Terkeder

T.R. Dawson'un probleminde hamlede olan taraf 2 hamlede mat edecek. İpucu: yalnız hamleleri değil, satrancın bir kuralını da düşünün.

T.R. Dawson, 1934

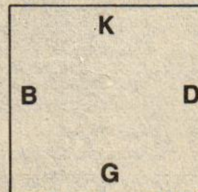
Beyaz oynarsa 2 hamlede mat
Siyah oynarsa 2 hamlede mat

BRİÇ

Elden ya da yerden kozlanan bir renk, bir sonraki oyuncuda da yoksa ve kontratçının kozunu geçemiyorsa, çoğunlukla değersiz bir kart atar. Oysa öyle bir durum olabilir ki, ancak koza koz vererek başarı sağlanabilir. Buna alta kozlama (underruff) deniyor. Güzel bir örneği aşağıdaki oyun sonunda. Dört Pik oynayan Güney, batmamak için rakiplerine yalnız bir leve vermek zorunda.

♠ D 10 6
♥ —
♦ —
♣ 8 5

♠ —
♥ D
♦ D 9
♣ 9 7

♠ V 9 8
♥ —
♦ —
♣ D 2

♠ A 4
♥ —
♦ V
♣ A 6

Güney Karo Vale oynuyor, Batı Dam koyuyor ve yer Dam çakıyor. Doğudaki oyuncu 40 yıl öncesinin ustalarından Waldemar von Zedtwitz. Şimdi Trefl 2 verse, Güney yerdeki Trefl 8'i As ile alır ve Trefl 6 oynar. Doğuda üç koz kalacağından çakma zorundadır. Bu durumda Doğunun öbür iki kozu el almaz. Bunu düşünen von Zedtwitz, Pik Dam'ın altına kozladı, Pik 8 verdi. Güney Trefl As çekerek Trefl 4'ü Doğuya vermeyi ve onun kozlarını yatırmayı planladı. Ama Doğu bu kez de hemen Trefl Dam koydu. Güney almazsa, Doğunun Trefl 2 çıkışı var. Güney Trefl 9'un da Doğuda olması son umuduyla Trefl 6 oynadı. Ama bu kart Batıda olduğundan leveyi aldı. Şimdi Doğunun V-9 kozu bir leve daha alarak kontratı batıracaktır.

Mart sayımızdaki şekilde ellerin yeri yanlış konmuştur. Doğuda gözüken el Güneyde olacak, diğerleri de saat yönünde kayacaktır. Özür dileriz. Doğrusu, problemi sorduğumuz Şubat sayımızda verilmişti.